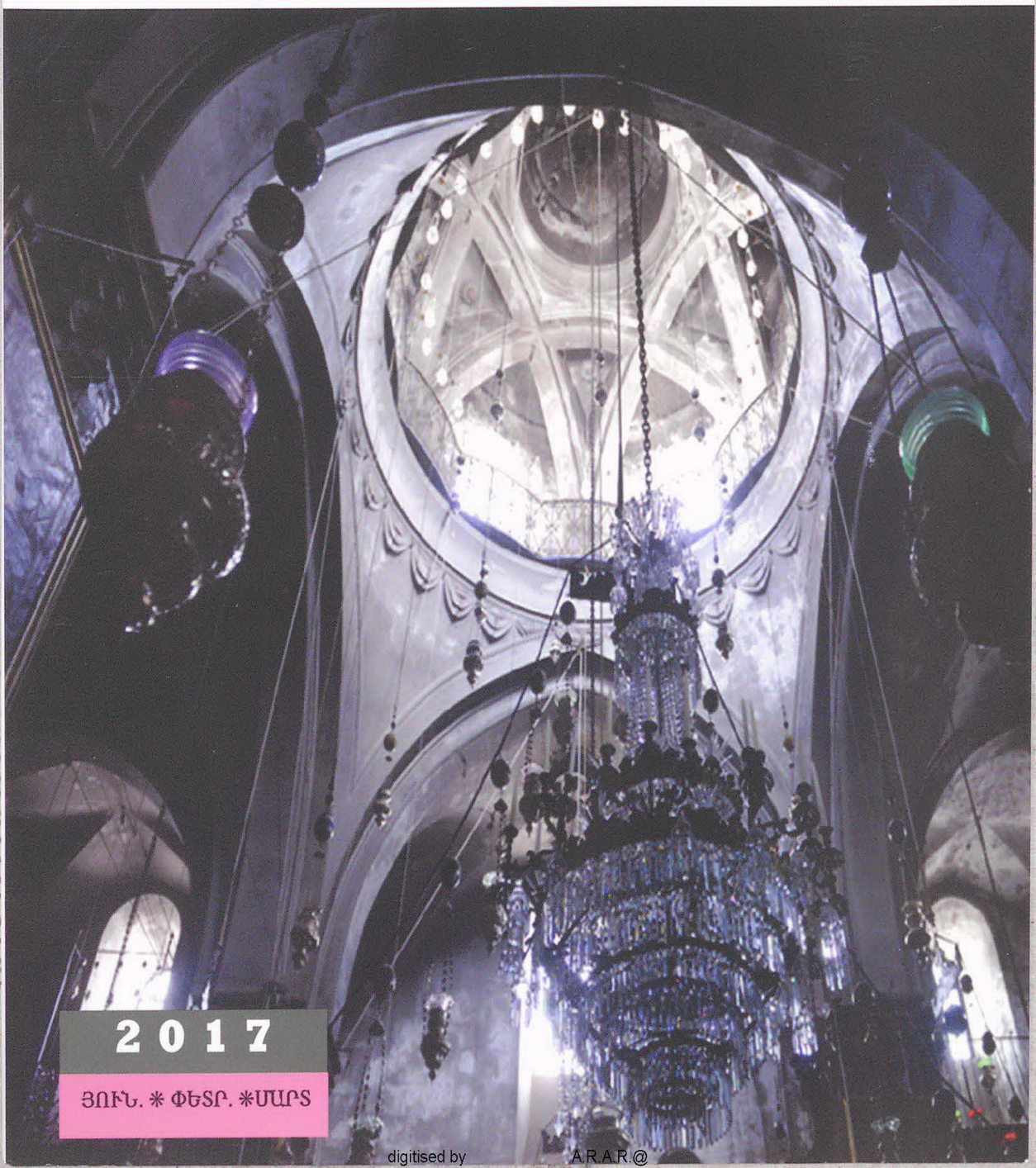

ՄԻՈՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԼԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԵԱՆ
A PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE OF JERUSALEM

2017

ՅՈՒՆ. * ՓԵՏՐ. * ՍԱՐՏ

Մ Ո Ն

Ե Ռ Ա Մ Ս Ե Ա Յ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ-ԳՐԱԿԱՆ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Պաշտօնաթերթ Երուսաղեմի Հայ Պատրիարքոսեան

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

2017

2017 ♦ ՅՈՒՆՈՒՐ ♦ ՓԵՏՐՈՒՐ ♦ ՄԱՐՏ

JANUARY ♦ FEBRUARY ♦ MARCH

SION

2017

VOL. 87

A QUARTERLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor : His Beautitude The Armenian Patriarch of Jerusalem

St. James Press, Jerusalem

ՆՐԱՄԱՆԱԻ
ԴԱՏՐԻԱՐԿ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ
Ս. ԱԹՈՌՈՅՆ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ
ՏԵԱՌՆ ՆՈՒՐԱՆԱՅ
ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՐՔԵԴՐՍԿՈԴՈՍԻ

Ս. ՄԱՆԴԵԱՆ ԴԱՏԳԻՄ

«Նա շինեցե՛ղ տուն անուան
խնոյ եւ կանգնեցից զաթոռ
նորա մինչեւ ցյալիտեան:
Ես եղեց նմա ի հայր. եւ նա
եղիցի ինձ յորդի»: (Թագ. է: 13-14)

Միտելի հայորդիներ, որ ի Պաղեստին, ի Յորդանան, ի Հայաստան եւ ի սփիւռս աշխարհի: Աստուածայայտնութեան յանկու-
ցիչ պատմութիւնը չսկսաւ Բեթղեհեմի Մտորով, այլ սկսաւ ա՛յն վայրկեանին՝ երբ Հայր Աստուած զգալով իր մենութիւնը, ըսաւ ինքզինքին. «Կ'ուզեմ աշխարհ մը ստեղծել, փարատելու համար առանձնութիւնս»: Ու ան ստեղծեց չքնաղ գեղեցկութեամբ պարտէզ մը՝ ուր գոյնզգոյն բոշոյններ կ'երգէին ուրախ ու անհոգ ու անոնց դայլայլէն կը բացուէին երփներանգ ու անուշաբոյր ծաղիկներ: Վճիտ առուակներ զգլալով կը հոսէին ձիւնածածկ լեռներու կատարներէն, երթալ խառնուելու արեւու շողերէն կրակ առած հսկայ ովկիա-
նոսներու ջուրերուն: Ապա, այդ դրախտային ու հոյակապ պարտէզին մէջ Ան գետեղեց Մարդ մը եւ Կին մը՝ գլուխ գործոցները Իր ստեղծագործութեան, անոնց տալով իրաւունքը վայելելու այդ Եղեմական Դրախտի բոլոր բարիքները եւ հանգիստ ապրելու:

Ասկից ետք, Նախամարդն ու Նախա-
մայրը պիտի ապրէին երջանիկ այդ անմեան պարտէզին մէջ, ինչպէս եւ մենք: Սակայն ըստ երեւոյթին՝ դժուարութիւն մը, խնդիր մը կար դրախտին մէջ, որովհետեւ առաջին հերթին՝ Մարդը հարց մը ունէր ինքն իր անձին հետ: Հայր Աստուած Մարդը ստեղծած էր իր պատկերին համաձայն, ո՛չ իբր խամաճիկ՝ այլ դառնալու աւելի գործընկեր մը, լծակից մը: Ան մեզ ստեղծեց, որպէսզի մենք ալ մեր կարգին արտացոլացնէինք մաս մը իր Աստուածային յատկութիւններէն: Սակայն ամենաճակատա-
գրական եւ էական յատկութիւնը, զոր Աստուած տուաւ Մարդուն՝ ազատ ընտրութիւն կատարելու կարելիութիւնն էր. ընտրել Կեանքի ու Մահուան, Բարիին ու Չարին, Լոյսին ու Խաւարին միջեւ. ան նոյնիսկ Մարդուն տուաւ իրաւունք մերժելու իր սէրը:

Ամէն ծնողը կը հասկնայ այս եւ գիտէ ատոր հետ առնչուած հետեւանքներն ու վտանգները: Մենք բնաւ պիտի չուզէինք մեր զաւակները վերածել մարդ-մեքենաներու

(ռոպոթներու), նոյնիսկ եթէ կարենայինք, որովհետեւ սէր մը առանց մերժումի կարելիութեան՝ չի կրնար իրաւ սէր ըլլալ:

Հայր Աստուած մեզի տուած է դատո-
ղութիւն եւ կարողութիւն ընտրելու: Ան մեր ետերուն մէջ դրած է խորութիւններ, որոնք կրնան իջնել մինչեւ դժողքի յատակը եւ բարձունքներ՝ որոնք կը հասնին դռները երկինքին: Հազիւ Մարդը յայտնուած աշխարհի վրայ, իր հետ յայտնուեցաւ նաեւ իր ինք-
նութիւնը յատկանշող պայքարը, հասնելու աստղե-
րուն եւ կամ ալ մնալու կաւի գոհիին մէջ՝ որմէ ստեղծուած էր: Ու այդ յալիտենական պայ-
քարը տակաւին կը շարունակուի մինչեւ այսօր:

Աստուածաշունչի պատմութիւնը՝ պատ-
մութիւնն է Սրբազան եւ Աստուածային Սիրո-
ղին, որ կը փորձէ վերստին սիրաշահիլ իր մեծագոյն սէրը՝ ստեղծագործութիւնը, Մարդ-
կութիւնը: Սակայն միաժամանակ ան պատմու-
թիւնն է Մարդուն հոգիէն ներս անվերջ մղուող պայքարին, պայքար մը, որ կ'ուժացնէ ոչ միայն Մարդը իր դրացիէն, այլ աւելի ճիշդ պիտի ըլլար ըսել Մարդը՝ իր Աստուծմէ:

Մարդկային առաջին ընտանիքին մէջ մենք կը տեսնենք նախանձ, ընդվզում եւ նոյնիսկ ոճիր: Բայց անշուշտ կային ար-
դարներ, նման Աբրահամի, Յովսէփի, Մովսէսի եւ Յեսուի, եւ մեծ հաւատքի տէր ուրիշ նահապետներու: Անշուշտ ծիծաղելի պիտի ըլլար մտածել թէ Քրիստոսէ առաջ մեր երկրագունդը բնակեցուած էր միմիայն անմշակ մարդոցմէ եւ վայրենիներէ, այսու-
հանդերձ մեր մարդկային տոմարը այնքան ալ ուրախ եւ հպարտանալի էջերով լեցուած չէր:

Կար ժամանակ, ինչպէս այսօր, երբ Չարը աւելի զօրաւոր կը թուէր քան Բարին, երբ ատելութիւնը կուլ կու տար Սէրը: Երբ մարդը կ'իշխէր սուրին ուժովը եւ Ոյժը՝ կը թարգ-
մանուէր իբր Իրաւունք: Երբ աշխարհի համակ խաւարի մէջ էր, բայց ամենաբանձր ու ծանր խաւարը նստած էր Մարդուն սիրտին մէջ: Ու այդ խաւարին մէջ միայն սակաւաթիւ մի քանի մարդիկ կը տեսնէին թէ Հայր Աստուած տակաւին չէր աւարտած իր ստեղծագոր-
ծութիւնը, ինչպէս Նաբան Մարգարէ կ'ըսէ մեր այսօրուան բնաբանով. «Նա շինեցե՛ղ տուն անուան խնոյ. եւ զաթոռ նորա մինչեւ ցյալիտեան. Ես եղեց նմա ի հայր, եւ նա եղիցի ինձ յորդի»:

Ու մարդկային մեծագոյն խորհուրդ-
ներէն մին տեղի ունեցաւ մտորի մը մէջ, Բեթղեհեմի այս վեհաժայրին մէջ, ուր կանգ-

նաժ ինքն աշխատեց մեր Հայ ուխտատուներով: Կոյս մը ծնունդ տուաւ մանկան մը՝ որ մարմնացած սէրն էր եւ որ պիտի դառնար Փրկիչը աշխարհի, Խաղաղութեան Իշխանը՝ որ կու գար խաղաղութեան եւ բարի կամեցողութեան սերմերը ցանելու մարդոց հոգիներու խոսքով: Պաշտօն վրայ: Եւ ի՞նչ կը նշանակէ այս բոլորը:

Տանիմարքացի Աստուածաբան մը, Ծննդեան պատմութիւնը աւելի լաւ բացատրելու համար կու տայ իշխանի մը պատմութիւնը, որ օր մը իր մայրաքաղաքի աղքատ փողոցներէն մէկէն անցած ատեն կը հանդիպի իր կեանքին մէջ տեսած ամենագեղեցիկ աղջկան: Շատ երկար չի տեսեր իրեն համար հասկնալու համար թէ ինք վերջին ծայր սիրահարուած էր այդ պարմանուհիին, եւ թէ պէտք էր անպայման անոր ձեռքը խնդրել, բայց չէր գիտեր թէ ինչպէ՞ս կրնար այդ ընել: Անշուշտ եթէ ուզէր ան կրնար շատ հեշտութեամբ զինք բերել իր պալատը ու ստիպել որ ամուսնանար իր հետ, սակայն ինչպիսի՞ ամուսնութիւն մը կրնար ըլլալ այդ: Վերջապէս ան կը գտնէ ազնիւ ձեռք. ան կ'որոշէ երթալ ու հաստատուիլ աղջկան տան մօտերը տեղ մը, եւ աշխատիլ իբրեւ ատաղձագործ եւ այդ գեղեցկուհիին նման ապրիլ համեստ կեանք մը: Այսպէսով ան կը յուսար բարեկամանալ աղջկան հետ եւ թերեւս ալ յաջողէր իրականացնել իր երազը: Ու այդպէս ալ կ'ընէ այդ երիտասարդ ազնուականը եւ կը յաջողի գրաւել գեղանի պարմանուհիին սիրտն ու ամուսնանալ անոր հետ:

Եւ մի՞թէ այս չէր բուն իմաստը Աստուածայայտնութեան: Աստուծոյ առանձնութենէն աշխարհի մը ստեղծուեցաւ եւ այդ նոյն Աստուածային սէրէն՝ Փրկիչ մը ծնաւ: Երբ մենք մեր ինկածութեան պատճառով չկրցանք երթալ Աստուծոյ, ինք եկաւ մեզի՝ մե՛ր պայմաններով, խօսելով մե՛ր իսկ խօսած լեզուն: Աստուածայայտնութեան պատմութիւնը չէ սկսած երկու հազար տարիներ առաջ, այլ ան սկսած էր այն նոյն վայրկեանին, երբ Աստուած տեսաւ որ Մարդը ընտրած էր՝ ինքզինքն եւ ամբողջ աշխարհը փճացնելու ուղին, փոխանակ ճանչնալու եւ գնահատելու Աստուածային այն սէրը՝ որուն համար ալ ինք ստեղծուած էր առաջին հերթին:

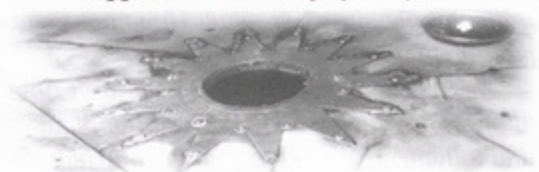
Միւս կողմէն, անկասկած կարելորդ է նաեւ գիտնալ թէ Աստուածայայտնութեան պատմութիւնը չվերջացաւ Բեթղեհէմի մատրով, որովհետեւ մեր Փրկիչը՝ Բրիստոս, տակաւին

կը փորձէ մուտք գործել մարդոց սիրտերէն ներս, իսկ Հայր Աստուած ալ կը փորձէ վերստին շահիլ իր ամենաափրելի ստեղծագործութիւնը: Ու տակաւին այստեղ իսկ այդ յանկուցիչ պատմութիւնը չմօտենար իր աւարտին, որովհետեւ բաւարար պիտի չըլլար միայն անհատներուն սիրտերը սիրաշահիլ - քանի որ Աստուածայայտնութիւնը միայն Աստուծոյ հետ կապուած սիրտերու վերաշահումը չէր - այլ ատիկա աւելի տօնախմբութիւնն էր ընտանիքին, Մարդկային Ընտանիքին, զոր իւրաքանչիւր Ծննդեան տօնի հետ կը տօնախմբէ Բրիստոսն ալ աշխարհը:

Մեր մանկութեան, դպրոցէն ներս մեզի կը սորվեցնէին Ծնունդը Խաղաղութեան Իշխանին յիշատակութիւնն էր: Տարիներ թաւալեցան ու հիմա, մանաւանդ այս օրերուն, աւելի յստակ կ'ըմբռնեն իմ եւ բոլոր աշխարհին անմիջական եւ իրա՛ւ կարիքը խաղաղութեան, որ իրականութեան մէջ կը սկսի նախ մեզմով, մեր իսկ սիրտերու մէջ:

Ու այս պահուս կանգնած Խաղաղութեան ու Սիրոյ Նորածին Իշխանին մտորին առաջ, մեր սրտեռանդ պաղատանքն ու աղօթքը կ'առաքենք առ Աստուած, ըսելով. «Տէր Ամենակալ, Դուն որ լուսատու աստղովդ առաջնորդեցիր Արեւելքի Մոգերը տեսնելու Միածին Չաւակոյ, լուսատու՝ մեզ եւս Քու երկնային լոյսովդ, եւ տո՛ւր իմաստութիւնը հետեւելու այդ լոյսին մինչեւ գտնենք Ձինք, եւ իմաստուն մոգերուն նման մենք եւս հրճուինք Անոր տեսքով: Եւ անոնց ոսկի, կնդրուկ եւ զմուրս նուէրներուն նման մենք եւս նուիրենք իրեն սիրող սիրտ մը, պաշտող հոգի մը եւ հնազանդ կամք: Թող նորածին Հրաշք-Մանուկը իր խաղաղութիւնը բերէ հանութեան աշխարհին, անփորձ եւ անսասան պահէ Միջին Արեւելքը, մեր Մայր Հայրենիքը, մեր ժողովուրդն ու Հայաստանեայց Առաքելական Մայր Եկեղեցին, մեր նուիրապետական Արքունիքը գահակալներու քաջառողջութեան՝ յաջողութիւն մաղթելով անոնց ազգաշէն եւ եկեղեցաշէն գործունէութեանը:

**Չեզ եւ Մեզ Մեծ Աւետիս
Բրիստոս Ծնաւ եւ յայտնեցաւ:**

**Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԱՄԵՆԱՅՆ
ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՊԱՏԳԱՄԸ
ՄԵՐ ՏԻՐՈՋ՝ ՅԻՍՈՒՍ ԲՐԻՍՏՈՍԻ
ՍՈՒՐԲ ԾՆՆՂԵԱՆ ԵՒ
ԱՍՏՈՒԱԾՅԱՅՏՆՈՒԹԵԱՆ ՏՕՆԻ
ԱՌԻԹՈՎ**

(Սուրբ Էջմիածին, 6 Յունուարի, 2017 թ.)

Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ.
ամէն:

*«Եւ մի՛ կերպարանիք կերպարանաւ
աշխարհիս այսորիկ. այլ նորոգեցարո՛ւք ի
նորոգութիւն մտաց ձերոց, առ ի քննել ձեզ զլա՛ն
եւ եթէ զինչ են կամքն Աստուծոյ, բարին եւ հաճոյն
եւ կատարեալ» (Հռոմ. ԺԲ 2):*

Սիրելի բարեպաշտ ժողովուրդ,

Մեր Տիրոջ Սուրբ Ծննդեան քերկրանքով
այսօր գոհաբանութիւն ենք բարձրացնում առ
Աստուած: Փառաբանում ենք Բերդեհէմուն ծնուած
Յիսուս Մանկանը, Ով աշխարհ եկաւ փրկելու
կորստեան մատնուած մարդկութեանը:

Աստուծոյ կողմից արարուած աշխարհում
առաջին մարդը՝ Ադամը, աստուածային պատուի-
րանը խախտելով, ընթացաւ Աստուծոյ կամքին
հակառակ, զրկուեց շնորհներից ու պարգևներից
Արարչի: Ադամով մեղքը սկիզբ առաւ մարդկային
կեանքում, եւ մահը մուտք գործեց աշխարհ:
Աստուած, սակայն, Իր արարչական սիրով ու
ողորմածութեամբ նոր իրականութիւն կերտեց
մարդկութեան համար: Ի լրումն ժամանակի
աշխարհ առաքեց Իր Միածին Որդուն՝ քաւելու
մարդկութեան մեղքը եւ պարգեւելու յախտեման
կեանք: Քրիստոսով նորոգուեց մեղքերով
փորձրկուող աշխարհը, մարդկանց տրուեց նոր
արարած լինելու շնորհը, աշխարհում խաղա-
ղութիւն, սէր եւ հաճութիւն հաստատելու
պատգամը: Տիրոջ փրկագործութեան իրողութեան
առջեւ Պօղոս առաքեալը յորդորում է. «Այս
աշխարհի կերպարանքով մի՛ կերպարանուէք, այլ
նորոգուեցէ՛ք ձեր մտքի նորոգութեամբ, որպէսզի

դուք քննէք լաւը, եւ թէ ի՛նչ է Աստծու կամքը՝ բարին
եւ հաճելին եւ կատարեալը»:

Առաքեալի այս խօսքերը արտայայտում են
ոգին Աւետարանի, որի քարոզութիւնը աշխարհում
արգասաւորեց Քրիստոսով նորոգութեան ուղին՝
փոխակերպելով մարդկային կեանքեր, փոխակեր-
պելով հասարակութիւններ, արմատաւորելով մտա-
ծողութիւնը համընդհանուր բարօրութեան եւ
աշխարհում արդարութեան ու խաղաղութեան
հաստատման: Յաւալիօրէն, սակայն, Աստծուն
հակառակ մեղսագործ ընթացքները շարունակ-
ւում են: Չեն դադարում պատերազմները,
հակամարտութիւններն ու ահաբեկչութիւնները,
ոտնահարում են մարդկային իրաւունքները,
արդար դատապարտութիւն չեն գտնում ցեղասպա-
նութիւններն ու մշակութային եղեմագործու-
թիւնները: Ընչաքաղցութիւնը, հարստանալու մար-
մաջը մղում են խաբէութեան ու չարաշահումների,
պատճառ դառնում մարդկային ողբերգութիւնների,
առաջնորդում հասարակութեան բեւեռացման,
սոցիալական անարդարութեան: Գթասրտութեան
եւ ազնուութեան կողքին ակամատես ենք
ատելութեան եւ նենգադատութեան, խոնարհութեան
եւ ծառայանուիրումի յանդիման՝ փառասիրութեան
եւ իշխանատենչութեան մոլուցքների: Այս բոլոր
վերքերի վրայ Քրիստոսի մարդեղութեան խոր-
հուրդը պարգում է յոյսը նորոգութեան, որպէսզի
Պօղոս առաքեալի խօսքի համաձայն՝ մարդիկ
քննեն լաւը «եւ թէ ի՛նչ է Աստծու կամքը՝ բարին
եւ հաճելին եւ կատարեալը» եւ ապրեն աստուածա-
հաճոյ իրագործումներով:

Աստուածային կամքին համաձայն
ընթացքն է կանգուն պահում աշխարհը եւ կեանքը
զարդարում սիրով, խաղաղութեամբ, արդարու-
թեամբ, ճշմարտութեամբ, որոնք Աստուած շարու-
նակ աճեցնում է հաւատաւոր հոգիներում:
Քրիստոսով նորոգութեան վկայութիւնն է; որ մենք՝
իրեւ ըրիստոնեաներ, պիտի բերենք աշխարհում:
Քրիստոնեայի կեանքը ներգործում առաքելութիւն
է մարդկանց եւ աշխարհի հանդէպ: Քրիստոսի
փրկագործութիւնը օրինակ է համամարդկային եւ
ազգային բարիքի հաստատման մէջ տեսնելու
սեփական առաքելութիւնը եւ միասնութեան մէջ
կերտելու երջանկութեան, առաջընթացի, ձեռքբե-
րումների ուղիները: Այսպէս կեանքը ինքնա-
նպատակ լինելուց դառնում է նուիրում, աշխա-
տանքը՝ արարում, գիտութիւնը, տաղանդը՝
համընդհանուր բարիք, իշխանութիւնը՝ ծառայու-
թիւն ժողովրդին, իսկ մարդու երկրաւոր, անցողիկ
կեցութիւնը՝ բաղձանք ու ձգտում դէպի յաւիտե-
նութիւն:

Նորոգութեան անւտարանական պատգամը
եւ առաքելական յորդորը մշտաւիմ են եւ կենսունակ
են եւ մեր ժողովրդի համար: Աւետարանով
նորոգեալ կեանքը դարձնւում շարունակ մեր ազգին
պարգեւել է հաւատքի գօրութիւն, հոգու ամրութիւն

ու արհուրթին՝ դիմակայելու փորձութիւնների, համբերելու նեղութիւնների եւ արարելու գրոյ յիշատակի արժանի գործեր: Նոյն ռզով այսօր դիմագրաւում ենք հայրենի մեր երկրի անօրինական շրջափակմանը, կեանքեր խլող սադրիչ ռազմական գործողութիւններին, յաղթահարում մեր ամօջե ծառացած դժուարութիւնները, դիմակայում մարտահրաւրներին եւ ջանքեր բերում՝ կերտելու խաղաղ ու բարօր կեանքը մեր ժողովրդի, սատար կանգնելու Մերձաւոր Արեւելքում պատերազմական դժուարութիւնները կրող մեր քոյրերին ու եղբայրներին: Ներկայ հիմնախնդիրների, նեղութիւնների յանդիման Քրիստոսի Շննդեան եւ Աստուածայայտութեան տօնը կեանքի նոր արշալոյս է բացում, ջերմացնում մեր հոգիները եւ յաւելում յոյս ու լաւատեսութիւն:

Փրկչի Շննդեան ու Աստուածայայտութեան խորհրդի առջեւ այսօր առաքելական նոյն յորդորն ենք բերում, սիրելի բարեպաշտ ժողովուրդ, Աստուծոյ կամբին հետեւելու, բարին ընտրելու, դէպի կատարեալը ընթանալու, տոգորուելու կեանքը բարեփոխելու վճռականութեամբ ու նախանձախնդրութեամբ: Պահպանենք մեր սրտերը որպէս Բեթղեհէմեան գողտրիկ անձաւներ աստուածային ներկայութեան՝ լինելու Փրկչին ճշմարտապէս երկրպագողներ, ողորմած, արդարամիտ ու եղբայրասէր: Չօրանանք Տիրոջով, որ կարող լինենք իրականութիւն դարձնել մեր յոյսերը, իրագործել ազգային մեր նպատակները: Մեր հոգիներում վառ պահենք հաւատքը՝ որպէս առ Տէրն առաջնորդող Բեթղեհէմեան աստղալոյս եւ իմաստուն մտքերի պէս մեր կեանքի ճանապարհը միշտ դարձնենք հաւատարմութիւն ու նուիրում առ Տէրը մեր Յիսուս Քրիստոս:

Քրիստոսի Սուրբ Շննդեան բերկրալի աւետիսով եղբայրական ողջոյն ենք յղում եւ Մեր բարեմաղթանքները բերում Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցու Նուիրապետական Աթոռների Գահակալներին՝ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Արամ Ա. Սեմի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսին, Երուսաղէմի Հայոց

Պատրիարք Ամենապատիւ Տէր Նուրհան Արքեպիսկոպոս Մանուկեանին, Կոստանդնուպոլսի Հայոց Պատրիարք Ամենապատիւ Տ. Մեսրոպ Արքեպիսկոպոս Մութաֆեանին եւ մեր Եկեղեցու ողջ հոգեւոր դասին: Մեր ջերմ ողջոյնն ենք յղում եւ Մանուկ Յիսուսի փրկարար շնորհները հայցում քոյր Եկեղեցիների հոգեւոր Պետերին եւ նրանց հաւատաւոր հօտին:

Մեր ողջոյնն ենք յղում եւ Տիրոջ գորակցութիւնը մաղթում Հայաստանի Հանրապետութեան Նախագահ Տիար Մերժ Սարգսեանին, Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետութեան Նախագահ Տիար Բակօ Սահակեանին, Մեր օրհնութիւնն ու բարեմաղթանքներն ենք բերում Սուրբ Պատարագի արարողութեանը ներկայ Ազգային ժողովի նախագահին, վարչապետին, հայոց պետական աւագանուն եւ Հայաստանում հաւատարմագրուած դիւանագիտական առաքելութիւնների ներկայացուցիչներին: Հայրական Մեր սէրն ու օրհնութիւնը՝ հաւատաւոր համայն Մեր զաւակներին ի Հայրենիս եւ ի Սփիւռս:

Սուրբ Շննդեան տօնի այս նուիրական օրը աղօթք ենք բարձրացնում առ մարդացեալ Աստուածորդին ողջ աշխարհի խաղաղութեան, աշխարհասփիտ մեր ժողովրդի բարօրութեան ու առաջընթացի համար: Հայցում ենք, որ Բարին Աստուած մարդկանց սրտերից հեռացնի բռնութեան եւ ատելութեան որոնները եւ սերմանի սիրոյ եւ համերաշխութեան շնորհները՝ իրագործելու Աստուծոյ կամքը՝ «Քարին եւ հաճելին եւ կատարեալը»: Թող Տէրը Իր օրհնութեան եւ Սուրբ Աջի ամենախնամ հովանու մերքոյ պահպանի մեր երկիրը, պայծառ պահի մեր Սուրբ Եկեղեցին եւ հաւատքի ու հաւատոյ գործոց շաւիղներում առաջնորդի մեր կեանքը՝ փառաբանելու Իր Սուրբ Անունը այսօր եւ միշտ եւ յաւիտեանս. ամէն:

Քրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ,
ձեզ եւ մեզ մեծ աւետիս:

ՆԱԶԱՍՏԱՆԻ ՆԱԵՐԱԴԵՏՈՒԹԻՒՆ

30.12.2016 թ.

Սրբազան Հայր,

Ամանորի եւ Սբ. Ծննդեան հրաշափայլ տօների առթիւ խնդրում եմ ընդունեք ամենազերմ շնորհատրանքներս, խաղաղության եւ բարօրության ամենազերմ մաղթանքներս:

Խորին յարգանքով՝
Վիգէն Սարգսեան

ՀՐԱՊԱՐԱԿԱՆՕՍԱԿԱՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ԱԹՈՈՐ
ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

Եղիշե Վրդ. Տերտեղեան (Պատրիարք)

Նպատակ չունիմք այս էջերուն մէջ անգամ մը եւս անդրադառնալու այս դարաւոր Աթոռի՝ «Հայ Երուսաղէմ»ի մօտաւոր երէկին, որ շնորհիւ ժամանակի նպաստաւոր բերումներուն եւ Դուրեան ու Գուշակեան պատրիարքներու հմայքին ու կողովին, գեղեցիկ ու արդիւնալից շրջան մը բոլորեց, բովանդակ ազգին ուշադրութեան եւ գուրգուրանքին առարկայ հանդիսանալով: Հայ Երուսաղէմը, նոր յօրինուածք, նոր եռանդ եւ նոր բախ պիտի ստանար, ստեղծելով կրթական բեղուն կեանք, իմացական մակարդակ եւ ուղղութիւն: Մտքի եւ Հոգիի այս գործին իրենց նպաստը կը բերէին անտարակոյս, նուիրական կայքը Տնօրինական Ս. Տեղեաց, բազմադարեան եւ ազգային սրբութեանց զգացումը, ինչպէս նաեւ ազգային եւ եկեղեցական կրթութեան նախանձախնդիր պատուական քարերարներ, նախ Պատրիկ Կիլիկեցեան, յետոյ Կարապետ Մելքոնեան, ապա Ս. Աթոռոյ մեծամուն բարեկամ Գալուստ Կիլիկեցեան եւ ուրիշներ: Իրենց մտքի սատարը պիտի բերէին երկու բազմահմուտ պատրիարքներէն յետոյ, Բաբգէն եպիսկոպոս, Տիրան եւ Նորայր Վարդապետներ, Յ. Օշական, Շահան Պերպլեան եւ ուրիշներ: Դուրեան Պատրիարքի շրջանը եղաւ սկզբնաւորութեան եւ վերակազմութեան շրջան մը, Ս. Յակոբեանց Հաստատութեան կրթական եւ տնտեսական ձեռնարկներուն համար: Թորգոմ Սրբազան զանոնք իր բոլոր երեսներուն վրայ իրագործելու պիտի տանէր: Այս զոյգ Պատրիարքները թէ՛ իբրեւ գաղափար եւ թէ՛ իբրեւ իրագործում, Հայ Երուսաղէմը պիտի հանէին վարչական, կրթական, տնտեսական եւ կրօնական գեղեցիկ արդիւններու: Մերունը, որ հասակ նետեց այդ օրերու ջերմութեան եւ երազներու ընդմէջէն, պիտի

հանդերձեր ինքզինքը նուիրուելու համար այս Հաստատութեան սպասին եւ անոր բազմերես կարիքներուն: Պիտի գրէր, պիտի ուսուցանէր, պիտի քահանայագործէր, իրագործել ջանալով այն խտալը որ Հայ եկեղեցականինն է:

Մեսրոպ եւ Կիւրեղ պատրիարքներու շրջանը եղաւ անձկութեան եւ տագնապի շրջան մը: Համաշխարհային Բ. Պատերազմը, եւ Պաղեստինեան աղէտը, ոչ միայն պիտի կասեցնէին նախաձեռնուած եւ խտալ արդիւններու հասած աշխատութիւնները, այլ նաեւ քայքայման պիտի տանէին զանոնք: Երուսաղէմի զինուորեալ Միաբանութեան գլխաւոր գործը պիտի ըլլար եղածը պահել, անոր նկատմամբ սէր եւ գուրգուրանք տածել, որոնք նուազ առաքինութիւններ չեն: Տեղբայր կան, որոնք յառաջանալու համագոր եմ, կը բաւէ որ այդ սպասումները ապագայի յոյսերով եւ հաւատքով պաշտպանուին:

Այս ամէնուն արդիւնքը եղող Հայ եկեղեցւոյ ծառայութեան նուիրուող Սաղիմական երիտասարդ հոգեւորականութիւնը ի՞նչ չափով կրցաւ իրագործել գեղեցիկ երազը մեծամուն պատրիարքներուն, տակաւին մինչ երէկ կանխահաս էր այդ մասին դատում մը ընելը. այսօր, ատիկա փաստերու չի կարօտիր: Սաղիմական զինուորեալ Միաբանութիւնը իր գործունէութեան Մայր ակօսը պիտի սիրէր ընել անշուշտ նախ Ս. Տեղեաց մէջ ծառայելու եւ եկեղեցական ու ազգային այս ծառանգութիւնը պահելու եւ պահպանելու գործը, ապա՝ հասնելու մեր ժողովուրդի ծով պէտքերուն, այս կերպով իրագործել ջանալով այն խտալը՝ որ կէս դար առաջ մարմին առաւ, եւ ինքզինքը կերպադրեց եանձին Արմաշականներու խումբին:

Արմաշի մէջ պատրաստուած սերունդը սակայն ժողովուրդի մէջ գործելու միակ եւ վերջնական նպատակի մը կը սպասարկէր. Երուսաղէմ այլապէս քարոյ հանգամանքներ երեսն կը հանէր Եկեղեցւոյ գործաւորի աչքերուն: Պաղեստինէն դուրս մեր ժողովուրդը հազիւ գիտէ թէ Երուսաղէմի վարդապետը ամէն բանէ առաջ վանական զինուոր մըն է, որոշ պարտաւորութիւններով, որոնց կարեւոր մէկ մասը նպաստ է Սուրբ Տեղեաց իրաւանց պաշտպանութեան: Ս. Յակոբայ բեմէն կարգ առնող ամէն վարդապետ իր ուխտին մէջ կարեւորագոյն տեղը կու տայ այս պարտքին, թէի Դուրեան եւ Գուշակեան պատրիարքներու մտածումին մէջ Եկեղեցւոյ սպասաւորը ատկէ աւելին, գործող մը պիտի ըլլար ժողովուրդին մէջ եւ անոր օգտին համար, եւ տակաւին իմացական բազմատեսակ հետաքրքրութեանց ընդունարան եւ արդիւնատրիշ մը: Այս երեք իրարու հետ հազիւ հաշտուող պաշտօններու եւ մտայնութեան ստեղծած տագնապը դուրս կը մնայ այս տողերու ընդգրկումէն, միւս կողմէն սակայն անոնք չէին կրնար զուտ մտքի մարդեր ըլլալ, ինչպէս չէին կրնար աւանդութեան կողմէն պահանջուած

աշխարհին համար հիմնովին փակ զինուորներ մնալ: Նպատակներու այս բարդութիւնը պիտի անդրադառնար այս սերունդի գործունէութեան վրայ: Անոնց բով, սակայն հակառակ այս բոլորին, զօրաւոր չափով մը արթուն են Ս. Արոտոյ իրաւունքներուն պաշտպանութեան դարաւոր ծայները, անոնց բով ի զօրու են իմացական կենդանի հետաքրքրութիւնները, ինչպէս նաեւ իրենց ժողովուրդի կարիքներուն նուիրուելու յօժարամտութիւնը, երբ հարկը պահանջած է:

Այս ընդհանուր յառաջաբանէն յետոյ անցնինք մեր յայտադրութիւններու փաստին, որոնք աւելի բան բացորոշ են բոլոր անոց համար, որոնք սպառազինած չեն իրենց գիտակցութիւնը կամաւոր կուրութեան եւ նենգ չարամտութեան զենքերով:

Երուսաղէմի Առաքելական Արոտը իբրեւ երկրորդ կարեւոր Սրբավայր, Էջմիածնի Մայր Աթոռէն յետոյ, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ, պահած է դարերով ու կը պահէ այսօր մանաւանդ իր տարօրէն ամուր կշիռը Հայ ժողովուրդի սրտին ինչպէս մտքին վրայ, մնալով մեր արտասահմանի կրօնական նուիրապետութեանց եւ հանրային կազմակերպութեանց մէջ ամենէն սերտ եւ կենդանի կռուաններէն մէկը:

Հայ Եկեղեցւոյ ամենէն յարգուած, խորիմաստ մէկ կերպարանքը, սխալ չէ այսկերպ տեսնել Երուսաղէմի դարաւոր Աթոռին եւ անոր կատարած ու կատարելիք դերին մէջ: Գիտենք թէ ինչ եղած է ան անցեալին մէջ եւ ինչ է այսօր, մեր ազգային եւ կրօնական կարիքներուն դիմաց: Միւս կողմէն պարտինք գիտնալ թէ Երուսաղէմի Արոտը իբրեւ գերազանցօրէն կրօնական Հաստատութիւն մը եւ ուխտավայր, չի կրնար չմնալ իր դիմագիծը անաղարտ պահող պայմաններու մէջ, ծառայել կարենալու համար այն դերին, որ իրեն յատուկ է միջազգային եւ միջկրօնական այս ոստանին մէջ, եւ որ հետեւաբար չէ այն՝ ինչ որ երբեմն, մեզմէ ոմանք, կը փորձուին վերագրել անոր: Հայ Երուսաղէմի բուն կոչումն է եղած, դարերէ ի վեր Սուրբ Երկրի մէջ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ պատկանած սրբավայրերու պահպանութեան գործը: Այս նպատակին սեւեռեալ մնացած են ու կը մնան ամէն ջանք ու մտահոգութիւն, կրօնական նուիրում, նիւթական գոհողութիւններ, մտաւորական տքնութիւններ ու կրթական տաժանքներ: Հոգեւոր եւ ազգային զինուորութեան այս կարգին գերազանց պարտականութիւնն է եղած անկորուստ պահել Հայ Եկեղեցւոյ եւ ժողովուրդին իրաւունքները, միջազգային քրիստոնէութեան այս ոստանին մէջ, եւ անոր անունն ու պատիւը պահպանել այն բարձրութեան վրայ, ուր մեր պատուական նախնիք այնքան սքանչելի իմաստութեամբ կրցած են հանել զայն, երբեմն ի գին անհնարին գոհողութեանց եւ արեան:

Հանապազօրեայ այս մրցակցութեան մէջ,

ի գիշերի եւ ի տուրնջեան եղած պաշտամունքի եւ անբարբ հսկողութեան տաժանքը արգելք չեն եղած որ ան ըլլայ նաեւ կրթական վառարան մը՝ բաժնելով այս կերպ ճակատագիրը մեր բոլոր վանքերուն, որոնք ամրոցներ եւ լուսաւորութեան կեդրոններ եղած են, նշուելով միշտ իրենց կենդանութեան շողքը մեր կեանքի դժբախտութիւններու վրայ:

Իսկ իբրեւ ուխտավայր քրիստոնէայ Հայ սերունդներու, որոնք դարերով իրենց խունկին, արցունքին եւ լուծային հետ բերած են նաեւ իրենց հոգիներուն վիշտն ու քաղցրութիւնը, կրկնապէս հարստացնելու եւ նուիրականացնելու համար այս հոգեւոր եւ ազգային ուխտը: Երուսաղէմի Արոտը կը գրաւէ տեղ մը, որուն կրօնական տարածքը հոգիներու վրայ վեր կը մնայ չափերէ եւ քաղդատութիւններէ: Թող թէ Հայ Երուսաղէմը իբր Առաքելական Աթոռ, վաճառ մը եւ ուխտավայր մը ըլլալէ աւելի բան մը եղած է միշտ Հայ հոգիներուն մէջ, հազնելով Հայեցի նկարագիր մը, որուն սեւեռումն մնացին ուխտաւոր հոգիները, զգալով անոր անմուռ կարօտը իրենց մանկացած, տառապած, խաչուած ու յաղթանակած Աստուծոյ խորհուրդին ընդմէջէն, որոնելով միշտ իրենց հոգիին խորէն անոր անբառած շունչին հուրն ու շաքարը այդ Սրբավայրերու յիշատակին կապւած, հոն գտնելով իրենց անցեալին ու երազին շօշափելի-նոյնութիւնն ու իրականութիւնը: Երուսաղէմի Հայ Սրբատեղիները, մեծաւ մասամբ ձեռակերտ ու համադրութիւն արքաներու եւ իշխաններու, քիւրեղացումն ու մարմնացումն են մեր ժողովուրդի հոռիկու գգայնութեան, այն անդիմադրելի սլացքին, որով ցեղի մը հոգին այսպէս ինքզինքը կ'առարկայէ միջոցն ի վեր: Բոլոր անոնք որ կրօնական ու ազգային այս ժառանգութենէն կը խօսին, պարտաւոր են յարգել Երուսաղէմի Սրբազան հանգամանքն ու իրաւունքը, չմոռնալով որ ան գերազանցօրէն կրօնական Հաստատութիւն մըն է եւ այդ ճամբով միայն ի վիճակի է կատարելու իր դերը: Հետեւաբար աւելորդ է աղմկել արդէն իսկ իրենց գոյութեան խաբիսներէն զրկուած իրաւունքներէն, այդպիսիները չեն ըմբռներ Երուսաղէմի իրական դերը եւ ազգին ակնկալութիւնները այս Աթոռէն:

Չէ շիջած ոչ մին այն լոյսերէն՝ զորս մեր երջանիկ նախնեաց ջերմեռանդութիւնը լուցած եւ հաստատած է Ս. Տեղեաց մեր իրաւունքներուն մէջ: Մեր իրաւունքներէն չէ կորսուած ոչ մէկ թիզ հող եւ չէ խախտուած ոչ մէկ անդամ, եւ այս բոլորը շնորհիւ այն գիտակից նախանձախնդրութեան՝ զոր երբեք չէ պակսած Ս. Արոտոյ զինուորեալ Միաբանութեան:

Իսկ Պաղեստինի աղէտի օրերուն եւ վեց տարիներէ ի վեր շարունակուող այս տագնապալից շրջանին, քաղաքական եւ տնտեսական դժոյղակ բոհ ու բոհի մը անստուգութեան ընդմէջէն,

Միաբանութեան պետէն սկսեալ մինչեւ վերջին Միաբանը կատարեցին եւ կը կատարեն պարտք մը, որ ոսկի տառերով գրուած պիտի մնայ Ս. Աբոռոյ պատմութեան մէջ, երբ կրակի, արիւնի, դաւի եւ մատնութեան ամենի ալիքները գահավէժ կ'անցնէին այս սուրբ Հաստատութեան վրայէն, ծեծելով իր կողերը, գայն ընկուզելու սպառնալիքով:

Յաճախադէպ են, Ս. Տեղեաց պահպանութեան պարագային, միջյարանուանական եւ քաղաքական վերիվայրումներու առիթով եղած պայքարներ, ինչպէս երէկ, այնպէս ալ այսօր, երբ անոնք յաճախ կեանքի գինով միայն կ'երաշխաւորուին: Այս պարագան շատ աւելի բացորոշ դարձաւ մանաւանդ Երուսաղէմի վերջին աղետի առիթով: (*) Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը, իր Սրբազան Գահակալէն սկսեալ մինչեւ վերջին Միաբանը, անասան կեցան իրենց պարտականութեանց գիծերուն վրայ, հովանաւորելով, հիւրընկալելով, սփոփելով ու սնուցանելով վանքը ապաստանած Երուսաղէմի եւ շրջակայի բովանդակ Հայ հասարակութիւնը, մէկ կողմէն, հսկելով մեր Ս. Տեղեաց իրաւանց միւս կողմէն: Այն օրերուն, երբ կարկուտի պէս ռումբերը կը թափէին եւ հրազեններ կը ճաթէին քաղաքի վրայ, եւ երբ ոչ ոք կը համարձակէր իր թաքստոցէն դուրս ելլել իր ընտանիքին օրապահիկն իսկ հայթայթելու համար, Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց Միաբանը Ս. Յարութիւն եւ Աստուածամայր կ'իջնէր, քիլոմէթրներով

ճամբայ կտրելով վտանգին մէջէն եւ ռումբերու տակ, հանապազօրեայ պաշտամունքներուն ի խնդիր, եւ Ս. Տեղեաց իրաւանց ի պաշտպանութիւն:

Պաշտպանութեան այս գործին մէջ նուազ չէ եղած նաեւ դերը մեր պատուական ժողովուրդին, որ գիտցած է միշտ իր բարեպաշտական արցունքին եւ լուսնային հետ քերել նաեւ իր արիւնը, երբ հարկը ներկայացած է: Հետեւաբար անոնք որ չեն տեսներ այս ամէնը եւ մանաւանդ չեն գիտեր արժեւորել զայն, կը մատնեն մտայնութիւն մը եւ խղճմտանք մը՝ որ դուրս կը մնայ մեր ազգային շահերու հասկացողութենէն, եւ կը դառնայ անմիտ բշխամանք մը՝ զոր որակել չենք ուզեր այս էջերուն մէջ:

Մեր յաջորդ Խմբագրականներով, մենք պիտի ջանանք, իրականութեան լոյսին մէջէն, յաջորդաբար տալ Ս. Աբոռոյ կրթական, տնտեսական եւ ժողովուրդին ի նպաստ եղած ձեռնարկներու եւ տարուած աշխատութեան արդիւնքները, անցնող քսանհինգամեակի ընթացքին, ինչպէս նաեւ տալ այս կերպով եւ այս առիթով պատասխանը բոլոր անոնց՝ որոնք սխալ անկիւնէն եւ չարամիտ դիտումներով կը փորձեն վարկաբեկել կրօնական ու ազգային այս Հաստատութիւնը, անհնարին միամտութեամբ նորէն փորձելով իրենց վրիպած արագին ընդդէմ խթանին:

«Սիոն», 1953 Նոյեմբեր- Դեկտեմբեր, էջ 289

(*) 1940-ականներու արաբա-իսրայէլեան կռիւներու մասին է ակնարկութիւնը:

Ս. Յակոբի հարաւային պատի փոսիկները կը վկայեն 1940-ական բուականներու եւ հետագայի ականներու հետքերը:

ՎԼԻԵՐԱԳՐԱՅԻՆ

ԱՐՏԱԿ ՄԱՂԱԼԵԱՆ

Պատմական գիտությունների թեկնածու

ԵՐՈՒՍԱԴԵՄԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԺ
ՊՕՂՈՍ ՎԱՆԵՅՈՒՆԱՄԱԿԸ
ԱՐՑԱՆԻ ՄԵԼԻՔՆԵՐԻՆ

Երուսաղեմ Հայոց Պատրիարք Պօղոս Վանեցու՝ 1772 թ. մայիսի 10-ին Արցախի մելիքներին ուղղած նամակի կրկնօրինակը գտնուում է Երուսաղեմ, Ս. Հակոբեանց վանքի ձեռագրատանը, 3221 բուսահամարի տակ պահուող «Օրինակը պաշտօնագրոց» ժողովածուի 113-115 էջերում (1) : Զեռագրի յիշատակարանում կարդում ենք. «Շնորհօք ամենագորին Աստուծոյ ի ՌՄԺԸ (1769) թուին, Յուլիս ԻԷ (27), ի պատրիարքութեան Սրբոյ Քաղաքիս Երուսաղեմի՝ տեառն Պօղոսի երջանիկ բարոնապետի եւ արքեպիսկոպոսի Վանցոյ, եղև սկիզբն գրութեան օրինակաց գրոցս, զի զբազմաց հարկատրական գրելեաց յամենայն պէտս Սրբոյ Աբողոյս՝ զօրինակս պարունակէ իրեան, այսինքն՝ նուիրակական կոնդակաց, հանդերձ անուամբք իւրաքանչիւրոց թմից, քաղաքաց, դասապայից եւ գիւղից...» (2) :

Այս նամակով Երուսաղեմ Հայոց Պատրիարքը նիսական աջակցութիւն է խնդրել Խանսայի Մելիքներից, սակայն Արցախի պատմութեան ուսումնասիրութեան տեսանկիւնից ոչ այնքան կարեւոր է սոյն վաւերագրի բովանդակութիւնը, որքան նամակի առկայութեան բուն փաստը: Յայտնի է, որ այդ ժամանակաշրջանում Արցախի մելիքութիւնները հայ իրականութեան մեջ մնացել էին առաւել ազդեցիկ աշխարհիկ իշխանութիւնը, որոնց վրայ էլ իր հայացքն էր ուղղել Երուսաղեմ Հայոց Պատրիարքը:

Վերջում մեր խորին երախտագիտութիւնն ենք յայտնում Երուսաղեմի Հայոց նախկին Պատրիարք՝ Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեանին՝ մեր խնդրանքին ընդառաջելով, սոյն վաւերագրի լուսապատճէնը մեզ տրամադրելու համար:

(113) Ի ՌՄԻԱ (1772) ԹՈՒՆ ԵՒ Ի ՄԱՅԻՍԻ Ժ (10), ՍՂՆԱՂՈՒ ՄԵԼԻՔՆԵՐԻՆ, ԱՅՍԻՆՔՆ՝ ՄԵԼԻՔ ԵՍԱՅԻՆ, ՄԵԼԻՔ ԱԴԱՄԻՆ, ՄԵԼԻՔ ԻՍՈՒՖԻՆ, ՄԵԼԻՔ ՄԻՐՉԱԼԵԱՆԻՆ, ՄԵԼԻՔ ՇԱՀՆԱԶԱՐԻՆ.
ԶԵՌԱՄԲ ՂԱԶԱՆՉԵՑԻ ՄԱՀՏԵՍԻ ՄԿՐՏՉԻՆ ԳՐԵՅԱԸ

Եւ ընդ Աստուածապարգէս և շնորհաբաշխ օրհնութեանս ծանիցէ բարեպաշտութենէ Աստուածասէր իշխանիդ. զի գրէ սրբազան Առաքեալն Պօղոս առ սիրելի աշակերտն իւր Տիմոթէոս.

բացայայտելով զպատճառ մարդեղութեան Տեառն մերոյ, ասելով՝ Յիսուս Քրիստոս եկն յաշխարհ փրկել մեղաւորս*: Եւ սուրբ Առաքեալն Պետրոս ասէ՝ Քրիստոսի չարչարիւն վասն մեր**, և դուք ի նոյն միտս վառեցարուք, յորոց և յայլոց այսպիսեաց յոյժ բազում վկայութեանց Աստուածայնոց սուրբ գրոց յայտնապէս ուսանիմք, թէ որդւոյն յԱստուծոյ՝ որդի մարդոյ լինիլն վասն փրկութեան անկելոյ մարդկային բնութեանս եղել: Եւ այս ոչ վասն գործոց մերոց, այլ վասն իւրոյ ամենառատ մարդասիրութեանն, խոնարհեալ յիւր անհասանելի փառացն, զզեցաւ մարմին՝ ծնեալ ի կուսէն, մարդ եղել վասն փրկութեան մարդկան՝ անփոփոխելի գոյով ի յեութեան, որ և յանձն էառ զբազում նեղութիւնս և զվիշտս աշխարհի ի ստեղծուածոց իւրոց կամաւորապէս: Եւ ի վախճանի կատարման ամենայն տնօրէնութեանն, եհեղ զՊատուական և զԱստուածային Արիւնն իւր ի վերայ Քառաքել խաչին՝ բազում և անթիւ չարչարանքօ, զորս մի ըստ միոջէ ոչ որ կարէ ճատել, և մեռեալ մարմնով եղաւ ի գերեզմանի, յետ երից աւուրց աւերեալ զդժոխս, յարեաւ փառօք և համբարձաւ յերկինս, նստաւ ընդ աջմէ Հօր, յորմէ ոչ երբէք էր բաժանեալ, որ և գալոց է դատել զկենդանիս և զմեռեալս***, որպէս ուսուցանեն մեզ Աստուածային գիրք:

Եւ զայստիկ, ո՛վ Աստուածասէր իշխան, ոչ այլ ինչ պատճառաւ արար, եթէ ոչ վասն փրկութեան մարդկան, որ գերի եղեալ էր բոլոր բնութիւն մարդկային ի ձեռն սատանայի, և ոչ յայլ ուրեք եցոյց զայս անճառելի մարդասիրութիւնս, եթէ ոչ ի յայս օրհնեալ Աւետեաց երկիրս և ի Սուրբ Քաղաքս Երուսաղեմ, որում ամենայն հաւատացեալ Քրիստոնեայք ցանկան և փափաքին, և որոք կարողանան, ոմանք զաշխատանս և զբազում ծախս ընչից յօժարաբար եանձն [յանձն] առնելով՝ զան յովստ և յերկրպագութիւն սրբոց փրկագործ տնօրինական տեղեացս և առեալ զօրհնութիւն սոցին՝ մանաւանդ Սրբոյ Աստուածընկալ և լուսաբոլոյս գերեզմանին Քրիստոսի Տեառն մերոյ, և խաղաղութեամբ դառնան իւրաքանչիւրք ի յերկիրս և ի բնակութիւնս իրեանց և ոմանք զողորմութիւնս, զընծայս և զնուէրս, և կամ զյիշատակիս՝ արձաթելէն և ոսկեղէնս, և զայլ նմանս սոցին յղեն ի Սուրբ Քաղաքս, կամ ձեռամբնորակաց (114) և կամ ձեռամբ եկօղ ուխտաւորաց, որոց և իւրաքանչիւրոց օրհնութեան կոնդակ ուղարկենք. և նորա այնու զփափաքս սրտից իրեանց լցուցանեն:

Բայց ի մէջ այսքան բազմութեանց ուխտաւորաց՝ մեծատանց և աղքատաց, որք վասն սիրոյ Սուրբ Տեղեացս զաղքատութիւնս իրեանց մոռացեալ՝ զան յերկրպագանել Սրբոյ Աստուածընկալ գերեզմանին Քրիստոսի Տեառն մերոյ. մինչ ի ձեր օրհնեալ երկրէդ ոչ որ գտանի աստ, զի գոնէ ձեռամբ նորին օրհնութեան կոնդակ յղեսցուր

Աստուածասիրութեան ձերում: Յոյժ ցաւիմ և ափսոսան վասն սիրելեացդ իմոց, որք կարող գոյով, և ողորմութեամբն Աստուծոյ տօլվաթաւոր և առատածեռն՝ ոչ հրամայէք և եկեալ զօրհնութիւն Սուրբ Տեղեացս վայելէք, և զօրհնեալ մահտեսական անունն՝ հանդերձ թողութեամբ մեղաց առեալ՝ վերադառնայք խաղաղութեամբ ի յօրհնեալ տունս և ի բնակութիւնս ձեր: Եւ մեր հոգեւորապէս Հայր գոյով հասարակաց, որ զամենայն աշխատանս և զցասս Սրբոյ Արքայոյս ի փառս Քրիստոսի յօժարութեամբ յանձն առեալ կրեմք վասն այնորիկ, զի նախ նա ինքն զչարչարանս և զմահ կամաւորապէս յանձն էառ վասն մերոյ փրկութեան, անպարտ և անարատ գոյով ըստ ամենայնի, որոյ զկաթիլ մի ի քրտանցն ոչ արժէ բովանդակ չարչարանք աշխարհի, և զի, եթէ նա այնքան սիրեաց զանկեալ բնութիւնս մարդկան, մինչև զանձն իւր եղ ի վերայ նորա կամաւորապէս:

Մեծ ինչ իցէ, եթէ հաւատացեալքն զանցաւոր աշխարհիս ի նմանէ պարգեւեալ ստացուածս ծախեալ ի փառս Անուան նորա, պատուեսցեն զՍուրբ Գերեզման իւր շնորհաբաշխ, որպէս և առնեն իսկ յամենայն կողմանց՝ դիմելով ի Սուրբ Երկիրս, վասն սիրոյ Սուրբ Տեղեացս: Եւ զայս ասեմ սիրելի ոչ այնքան մարմնաւոր օգտի աղագաւ, որքան փրկութեան հոգւոց ձերոց, զի Աստուած, որ մինչև ցայժմ չէն և պայծառ պահեալ է զՍուրբ Արքոս իւր, այսուհետև ևս կարող է պահել, այլ կամիմ, զի դուք սիրելիք մեր՝ գոյով հաւատացեալք Քրիստոսի և բարեպաշտք, մի՛ գրկեցիք ի շնորհաց Սուրբ Տեղեացս, զոր ամենայն հաւատացեալք վայելեն. թէպէտ և մարմնաւոր գոյիւր օգնական լինիլն Սրբոյ Տանս չիցէ պակաս բարեգործութիւն, որով աղքատ միաբանից մարմնաւոր ապրուստն հոգալով՝ հանապազ աղօթեսցեն վասն ամենայն հաւատացելոց՝ մանաւանդ ողորմութիւն տուողաց, զի լինիցի ձեր առաւելութիւնն ի նոցա նուագութեան, և նոցա առաւելութիւնն ի ձեր պակասութեան, որպէս Առաքելն ասէ:

Եւ որովհետեւ ի բազում ժամանակաց հետէ ի յօրհնեալ երկրէդ ձերմէ կամ վասն անհանգրստութեան, և կամ այլ ինչ պատճառաւ ուխտաւոր կամ ողորմութիւն չէ եկեալ ի Սուրբ Քաղաքս յայսմ ամի, սիրելիմ մեր՝ Ղազանչեցի Մահտեսի Սկրտիչն, աստ հանդիպելով՝ ծանոյց մեզ զբարեպաշտութենէ սիրելւոյդ և զխաղաղութենէ երկրիդ, վասն որոյ յոյժ ուրախացաք, և գոհանալով խնդրեմք յԱստուծոյ, զի խաղաղութեամբ և միշտ սիրով պահեսցէ զձեզ, փրկելով յերեւելի և յաներեւոյթ թշնամեաց, և զօրացուցէ զձեզ յաղթող լինիլ ընդդէմ հակառակորդաց հաւատոյ: Այլեւ (115) զիստացէ բարեպաշտութիւնդ, զի որ զբարիս գործէ՝ զհատուցումն գործոցն միայն ընդունի ի Տեառնէ, իսկ որ այլոց բարեաց եւս պատճառ լինի, կրկին վարձս ստանայ, ուստի

խնդրեմք ի սիրելւոյդ, զի գոյով իշխող և մեծաւոր ի վերայ օրհնեալ նահանգիդ հաւատացելոցն, նախ դու՝ օրհնեալդ ի յԱստուծոյ, սկիզբն արասցես նորագոյն բարեգործութեան՝ զսէրդ առ Սուրբ Երուսաղէմս հաստատելով, և եթէ հրամայես ընդ քեզ և զայլ յորդորելով՝ զայլ ի յուխտ և յերկրրպագութիւն Սուրբ Տեղեացս յոյժ բարոյր առնես, ապա թէ այս պատճառաւ իւրիք անկարելի լիցի վասն իշխանական կառավարութեանդ, կարող ես զայլս յորդորմամբ յղեալ, նաև ի հեռաստանէ օգնութիւն առնել Սրբոյ Տանս, զի ի մէջ բազում նեղութեան եմք, զոր մահտեսի Սկրտիչն կու պատմէ բարեպաշտութեանդ:

Այլեւ յորժամ մեր նուիրակն տեղդ կու գայ, Աստուծոյ համար տիրութիւն առնես. կամ զայլ տօլվաթաւորսն եւս՝ յորդորելով օգնութիւն առնէք և զոր ինչ ողորմութիւն նուիրակին տայք, այնպէս կու համարիմք, թէ եկիք ուխտ արարիք. և միշտ աղօթող եմք վասն կենդանեացդ և ննջեցելոցդ ձերոց առ Տէր, զի զբազմապատիկ վարձս բարեաց պարգեւեսցէ ձեզ աստ և ի հանդերձելումն, որ և սիրոյ զիրդ անպակաս առնելով, լեր ողջ բաւ է:

ՇԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- (1) Ն. Արք. Պողոսյանի կազմած ձեռագրացուցակում տայն պաշտոնագրերի ժողովածուն ներկայացուած է այսպէս. «Շաւաղ 36 x 24,5 x 3: Էջք 198: Հանգամանք բաւարար, նորոգութիւն կրած: Թուրք սպիտակ, բանձր: Գրութիւն՝ խորագիրները եւ սկզբնատառերը կարմիր, մնացեալը սև մելանով, միասին, 33 տող, կարմիր գիծերով միջև: Նոտք շեղագիր: Համառօտագրութիւնը առատ: Կաշեկազմ: Դաստարակ բուրդ սկիզբը մէկ քերք» (տես Մայր ցուցակ ձեռագրաց Սրբոց Յակոբեանց, հ. 9, կազմեց՝ Ն. Արք. Պողոսյան, Երուսաղէմ, 1979, էջ 521):

- (2) Մայր ցուցակ ձեռագրաց Սրբոց Յակոբեանց, հ. 9, էջ 521:

* Ա. Տիմ. Ա. 15:

** Ա. Պետ. Դ. 1:

*** Ա. Պետ. Դ. 5:

Երուսաղէմի մատենադարանը (Ս. Թորոս)

ԳՐԱԿԱՆ – ՅՈՒՇԱԳՐԱԿԱՆ

Մ. Մարգարյանի

ԼԵՒՈՆԻ ԲԵՐԴ ԵՒ ԲՈԶԱՆՈՒԱԾ ՄԻՍ

Արդեն 45 վայրկեանէ ի վեր մեր փոխադրակառքը կը սուրայ դէպի արեւմուտք՝ ժամանակակից բոլոր պահանջները գոհացնող ազատուղիով, որուն աջին ու ձախին սունկի պէս աճած են արդիական վաճառատուներ, պարենային խանութներ ու լցակայաններ: Բացայայտ է՝ վերջին տասը տարիներու ծնունդ են ասոնք շնորհիւ մեր պատմական Կիլիկիոյ տարանցիկութեան (transit) ու այսօրուան Թուրքիոյ ունեցած տնտեսական ու ռազմական հնարատրութիւններու զգալի աճին:

Ատանայի դաշտն է մեր չորս դին. անոր բարեբեր հողը կրնայ կերակրել միլիոնաւոր մարդիկ: Ջուրը կայ եւ առատօրէն կը հոսի աջին երկարող Կիլիկեան Տարոսէն, իսկ Միջերկրականէն փչող մեղմ ու ծովային զեփիւրը կը բարեխառնէ Կապադովկիայէն ու Տարոսէն փչող սառնաշունչ քամիները եւ ահաասիկ սա դաշտին մէջ կ'աճին մրգատու անթիւ, անհասար ծառեր, ցորեն ու հացահատիկ:

Կը սուրան ինքնաշարժները մեծ արագութեամբ՝ ինչպէս իմ միտքս, ու կը մտաբերեմ ծննդավայրիս մասին մեր գրագէտ հայրենակիցներու ձեռագիր յուշագրութիւնները:

Տասնիններորդ դարու վերջաւորութեան ու քսաներորդ դարու սկիզբը փոխադրութեան միակ ապահով միջոցը նորակառոյց երկաթուղին էր աշխարհի այս մասին մէջ: Ոչ ոք կրնար ապահով զգալ այս վայրերուն մէջ, եթէ կարաւաններով ու զինեալ ջոկատներով չերթեւեկէր Ատանայէն Չորք-մարգպան ու շրջակայ գիւղերը: Այս ամբողջ դաշտը վարակուած էր թուրք, քիւրտ ու այլ թրքացեղ աւազակախումբերու յարձակումներու եւ կողոպուտներու մոլուցքով, մանաւանդ եթէ հայեր էին երթեւեկողները: Այդ աւազակներն էին, որոնք քաջաւերուելով Օսմանեան կայսրութեան Բարձրագոյն Դրան կողմէ, թէ՛ 1895-96-ին եւ թէ՛ 1909-ին յարձակեցան հայաբնակ գիւղերու եւ քաղաքներու հայկական թաղերու վրայ՝ թալանելով հազարաւոր հայերու ունեւածքներն ու սպաննելով տասնեակ հազար հայեր:

Քաղաքակրթութեւն էն հիմա եւ «անգիտակ» կը ձեւանան անոնց յետնորդները, երբ խօսք կ'ըլլայ ոչ հեռու անցեալի իրենց նախնիներէն հազարաւոր զոռ աւազակներու խժոժութիւններու մասին: Ակասայ կրկին անգամ զայրոյթով կը լեցուիմ այն վա՛յ քրիստոնեայ «մութ» ձեռքերու դէմ, որոնք այս հողակտորն անգամ

շատ գտան մեզի համար:

Մեզ նախորդող կիլիկեցի մեծ-հայրերէն ու մայրերէն քիչեր կրցեր էին իրենց հետ ազատել տուներու ու հսկայական ունեցուածքներու կալուածաթուղթերը, զորս սրբութեան պէս պահած էին սնտուկներու մէջ, իսկ ոմանք ալ ափսոսանքով կը յիշէին թէ ինչպէս գաղթի թոհուրոհին մէջ չէին կրցած կամ առիթ չէին ունեցած կարգ մը անհրաժեշտ առարկաներու նման այդ վաւերաթուղթերն ալ իրենց հետ առնել:

Դեհ, հիմա ե՛կ ու փաստէ թէ Ատանայի դաշտին մէջ սա կալուածներուն մեծ մասը հայապատկան հողեր են եղած, ներառեալ ԱՄՆ-ի ու NATO-ի գուրգուրանքի առարկայ Ինճիրլիքի ռազմախարիսխը, որմէ ընդամենը տասը քիլոմէթր հեռու ենք այս պահուս:

Կը սուրա՛յ փոխադրակառքը ինչպէս իմ միտքս: Ռուբէնի, Ռուբինեաններ Լեւոնի, Թորոսի,

Մեծագործ Լեւոնի, Վերոմի ու Կոստանդինի բանակներն ու ասպետներն են հիմա իմ չորս դին, նենգամիտ «խաչակիր» խաբեբաներն ու «քրիստոնեա՛յ» աւազակները: Այս դաշտերն ու լեռները մե՛ր հսկողութեան տակ էին, մե՛նք էինք տէրերը այս վայրերուն, սակայն առանց ստորկացնելու եւ ստորնացնելու այլազգի միա տեղաբնիկները:

Նեռուն Կիլիկիոյ լեռներն են՝ կորսուած ամրան մառախտի մէջ. լեռներ, որոնց վրայ վերօրէն բազմած են Վահկա, Դրազարկ, Բարձրբերդ ու Լամբրոն բերդերը եւ արթուն պահակի պէս կը հսկէին լեռնանցքներն ու կիրճերը՝ բերդե՛ր միայն թէ միաժամանակ հայ մշակոյթի ու մանրանկարչական արուեստի կեդրոններ: Ափսո՛ս որ կայծակնային այցելութեամբ մը կարելի չէ այդ բոլորը տեսնել, ըմբռնել ու ըլլալ մէկ՝ հողին, քարին ու պատմութեան հետ:

Մեր փորձառու ղեկավար Աօն է դարձեալ որ զիս դուրս կը հանէ պատմութեան էջերուն մէջէն եւ զգաստացնելու նպատակով ականջիս տակ կը խօսի.

- Մինաս, Ատանայի դաշտին մէջ ենք. հիմա տեղ մը քանի մը վայրկեանով պիտի կեցնեն *պասը*, միայն քանի մը հոգի պիտի ձգեն որ դուրս գան նկարելու Լեւոնի բերդն ու Սիւնոն գետի մէկ ձիւղը:

- Իսկ ինչո՞ւ միաները չեն կրնար,- կը հարցնեմ՝ քիչ մը զարմացած այս առանձնաշընորհումին համար:

- Իրականութեան մէջ այս ազատուղիին վրայ աչք քաշել ու կենալը խախտում մըն է, եթէ բոլորը ձգենք, ամէն մէկը մէկ կողմ պիտի երթայ. թող *պասին* մէջէն դիտեն ու նկարեն: Դուն պատրաստե՛ք *քամերաները* եւ քանի մը խօսք մտածէ՛ք խօսիլ Լեւոն թագաւորի մասին:

Շինգ վեց վայրկեան եւս բարձր արագութեամբ քշել էտք, Ատանայի դաշտին ամառնային տաքութեան մշուշին մէջէն կ'որուագծուի միայնակ ժայռաբլուր մը ատամնաւոր պարիսպներով՝ Լեւոնի Բերդն է կամ Լեւոնկան, կառուցւած 1272-ին Լեւոն Բ.ի կողմէ: Ան Մեծն Լեւոնի Զապէլ դստեր որդին էր, հայրական կողմէն՝ Նեթումեան ընտանիքէն:

Պատմութեան եւ իմ միջեւ կը փորձեմ վարագոյրը պահ մը քաշել, որպէսզի ըմբռնենք աշխարհի վեր խոյսցած Կիլիկիոյ պատմութեան սա կենդանի վկան: Պասը, ինչպէս խոստացած էր Աւօն, կանգ կ'առնէ կամուրջի մը վրայ, որուն տակէն կը հոսի խորհրդաւոր ու խորունկ Սիւնոն գետի ձիւղերէն մէկը: Ատանայի դաշտը այս գետին պարզեւն է, շրջանի ընդարձակ պարտէզներու, մրգատու այգիներու եւ երբեմնի բամպակի դաշտերու մայր սնուցիչը, որուն վրայ կը հսկէին Անարզաբա ու Լեւոնի բերդերը:

Դաշտային Կիլիկիոյ խորքին վրայ բերդին համայնապատկերէն չազդեցած, կը շտապեցնեն բարձրանալ փոխադրակառք: Պէտք է հասնիլ Սիւս, ապա իջնել Ատանա ու անկէ ուղղուիլ հիւսիս, ձեռքով Տաւրոսեան լեռները ամենէն ուշը երեկոյեան ժամը իննին հասնելու համար Կապադովկիոյ Ուրկուսի քաղաքի մեր պանդոկը:

- Աւօ,- կ'ըսեմ առաջնորդին,- այսպէս հապճեպ, քիչ մը հոս, քիչ մը հոն, «հայտէ՛, հայտէ՛»ով ես բան չեմ հասկնար այս ուխտագրնացութենէն:

Կատակի կու տայ եւ ապա կ'աւելցնէ.

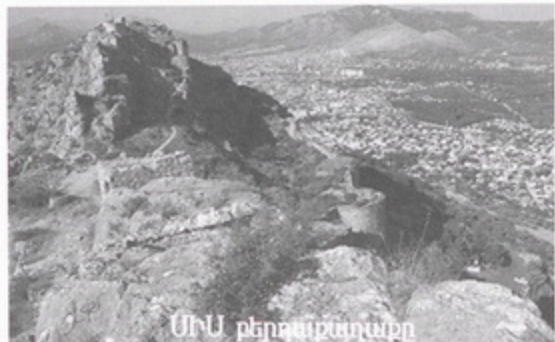
- Մինաս ճան, այսպէս կ'ընեն որ նորէն գաս. պատրա՞ստ ես խօսելու ուղեւորներուն:

Կը բանամ իմ եւ պատմութեան միջեւ ձեռքով քաշած վարագոյրը:

Լեւոն Մեծագործը դիւանագետ ու հեռատես մեր եզակի թագաւորներէն մէկն է եղած անկասկած: Ան կրցած էր հաւասարակշռութիւն պահել Արեւելքի ու Արեւմուտքի, քրիստոնեայ Եւրոպայի ու մահմետական արեւելքի բախտող ուժերուն միջեւ, բայց, իմ կարծիքով, իր մեծագոյն նուաճումներէն մէկն էր նաեւ Կիլիկիոյ

երկրորդ մեծագոյն ու ազդեցիկ իշխանական տոհմերէն Նեթումեաններով հետ ազգականական-խնամարական կապերու հաստատումը: Այսպէս, ան քաջաւերած էր իր միակ դուստրը՝ Զապէլը, որպէսզի ամուսնանար Նեթումին հետ: Այս միասնութենէն կը ծնէր Լեւոնը, որուն իր հայրը քսան տարեկանին կը շնորհէր «Չիւտոր Ասպետի» բարձրագոյն տիտղոսը:

Լեւոն Բ.ի կեանքը քաղաքական ու ռազմական վերիվայրումներով սկսաւ, բայց ան կրցաւ դուրս գալ այդ խառնաշփոթութեանց մէջէն շնորհիւ իր իմաստութեան, զարգացումին եւ իր մեծ հօր նման վարած հեռատես քաղաքականութեան: Այսօրուան հայ քաղաքական գործիչները շատ բան ունին սորվելիք Լեւոն Մեծ-Նեթում-Լեւոն Բ. եռեակէն: Երբ կը խօսինք այս Լեւոնին մասին, անպայման պէտք է յիշել նաեւ իր բարեպաշտ ու իմաստուն կողակիցը՝ Կեռան թագուին: Այսօր Երուսաղէմի Մատենադարանին մէջ իր փառաւոր տեղը ունի 1272-ին Կեռան թագուի փատուէրով Թորոս Ռուլիսի կողմէ Սիսի մէջ ընդօրինակուած ու զարդանկարուած «Կեռան Թագուի»ի Աւետարանը: Բարեպաշտ թագաւորն ու թագուին նոյն հասակով են նկարուած, իսկ իրենց միջեւ հերթով ծունկի եկած են իրենց բազմաթիւ

ՄԻՍ Բերդաւարդը

զաակներէն հինգը, որոնք կ'աղօթեն առ Աստուած եւ Բրիստոս:

Ողորմի՛ ձեր հոգիներուն՝ անցեալի մեր աշխարհիկ արժանաւոր տէրեր:

Դաշտային Կիլիկիոյ ամառնային տօթին կը սուրայ մեր փոխադրակառքը: Բարձրախօսը իր ձեռքը կ'առնէ Աւօն ու կը սկսի իր սրամիտ բացատրութիւնները տալ եւ նախապատրաստել ուղեւորները

- Շինգ-վեց վայրկեանէն ձեր աշին պիտի տեսնէք Սոյ բերդը: Այսօր Սիւս չի կոչուիր պատմական մեր վերջին մայրաքաղաքը, այլ՝ Բոզան: Արաբական պատմագրութեան մէջ Սիւսը նկատուած է անխոցելի. քիչ մը յետոյ դուք անձամբ կը համոզուիք: Թող Դոկտ. Կարպիսը իր խօսքը ըսէ այս քաղաքին մասին, ապա կը դանդաղեցնենք մեր ընթացքը, որպէսզի լաւ դիտէք Լեւոններու, Նեթումներու եւ Կոստանդիններու քաղաքը:

Մինչև բարձրագույն փոխանցումը Կարպիսին՝ միտքս, ինչպես միշտ այս ամբողջ ուղեւորութեան ընթացքին, կաշմակնային արագութեամբ կը թռի Պէյրութ, Պուրճ-Շամուտի Սիս թաղամասը: Մէկ-երկու յարկանի ու մէկ-երկու սենեկանոց իրարու կիպ-կիպ եւ ուս-ուսի տուած այս թաղամասերուն մէջ հայութիւն մը կ'ապրէր իր համեստ ու աշխատատրի կեանքով, արհեստատրներ էին, մանր առետրականներ, փռպաններ, կլայեգործներ, կոշկակարներ, դերձակ ու դերձակոսիներ, որոնց յարկերուն տակ հասակ կ'առնէին սերունդներ, որոնք ուսում կը ստանային ու անոնցմէ շատեր կը դառնային ճարտարագէտներ, բժիշկներ, ուսուցիչներ, վաճառականներ ու դերասան-դերասանուհիներ:

Պէյրութի Պուրճ-Շամուտ արուարձանի Նոր Սիսի նոր սերունդները իրենց զգալի աւանդը պիտի բերէին լիբանանահայութեան բարգաւաճումին եւ, անսալով հայերէնի անաղարտութեան եւ պահպանման բնագոյնին մղումին, պիտի գործադրէին «Թրքերէն խօսողին հայերէն պատասխանէ» լոզունգը:

Ստեփն, ինչպէս դաշտային Կիլիկեցիներու մեծ մասը՝ Ատանացին, Չորք-մարգպանցին, Այսացին, Անթեբցին (Անտիոք) թէի թրքախօս էին դարձեր Օսմանեան Թուրքիոյ վարած հայահալած եւ ձուլողական քաղաքականութեան պատճառով, բայց ՀԱՅ էին իրենց կենցաղով, քրիստոնէական աւանդութիւններով ու ազգային գիտակցութեամբ, մանաւանդ յանձնառութեամբ...

- Ահաասիկ ձեր դիմաց, աշին կը տեսնէք Սիսի միջնաբերդը, սիրելի ուխտատուներ,- կը լսուի Կարպիսի յուզաթաթաւ ձայնը,- մինչ ես քանի մը բաներ կ'ըսեմ, դուք ուշադրութեամբ դիտեցէք մեր պատմական մայրաքաղաքը: Ահաասիկ հայութեան հպարտութիւններէն մէկը՝ Սոյ ամրակուտ բերդաքաղաքը: Անիկա առաջին անգամ յիշատակուած է Սիսան կամ Սիսիա անուանումներով 5-6-րդ դարերուն Բիւզանդական աղբիւրներու մէջ: 703-ին յիշատակուած է արաբական նուաճողներու կողմէ եւ յիշուած է թէ բնակեցուած է հայերով...

Մինչ Կարպիսը իր դիւրամտեցի բացատրութիւնները կու տայ, ես անյագ աչքերով, ներքին հիացումով, բայց նաեւ թախիծով կը դիտեմ բերդաքաղաքը: Առնուազն երկու քիլոմէթր երկարութիւն ունի անիկա հիսիսէն հարաւ, անմատչելի եւ անխոցելի ածականները թերի կը մնան, մեր վերջին մայրաքաղաքը որակելու համար: Բայց ինչպէ՞ս ինկաւ Եգիպտոսի Մէմփիսներու ձեռքը, մի՞ հարցնէք, որովհետեւ ամենալիք շատ բան ունինք ըսելու:

Եռագագաթ բլուրին ստորոտէն կը յառաջանանք մեր փոխադրականքով ու կը յայտնուինք անհաշակօրէն կառուցուած թաղերու մէջ,

որոնց կրպակ-խանութներուն առջեւ մանր առետուր կ'ընեն նոր «սսեցիք» կամ «քոզանցիք»: Բոլորին երեսին վրայ կը յայտնուին զարմանքի ու շշմածութեան արտայայտութիւններ: Ինքնաշարժին վրայ արաբերէն գրութիւններէն դժուար չ'ըլլար կռահելը թէ եկողները օտարներ են եւ անշուշտ «էրմենիներ» (n՝ր օտարին հոգը պիտի ըլլար այս վայրերը այցելել...): Ամէն տեղ կը կարդանք Բոզան տեղանունը:

Սիսը կործանուած ու «քոզանուած է»: Այս մասին քիչ ետք:

Փա՛ռք ու պատիւ ձեզի՛ Կիլիկիոյ Ռուբինեաններ ու Նեթումեաններ, որ այս շրջանը ազատագրեցիք Բիւզանդիոյ կեղեքումներէն եւ առիթ տուիք որ այստեղ իրենց մշակոյթն ու ազգային ուրոյն կեանքը շարունակեն զարգացնել թէ՛ ասորիները, թէ՛ յոյները եւ թէ՛ արաբներ՝ հայերու հետ կողք-կողքի: Կիլիկիոյ Թորոս Ա.ն էր, որ 1100-ական թուականներուն գերազանցապէս հայերով բնակեցուած Սիսը կ'ազատագրէ կայսրութենէն եւ քանի մը քիլոմէթր անդին գտնուող Դազարկ բերդին մէջ կը հաստատէ համանուն վանքը, որ կը դառնայ Ռուբինեաններու տոհմային դամբարանն ու մանրանկարչութեան կարետր կեդրոն մը:

Նազա՛ր փառք Մլէհ «Իշխանաց Իշխանին», որ հակառակ 1114-ի ահաւոր երկրաշարժին պատճառած մարդկային ու նիւթական մեծ վնասներուն, վերակառուցեց բերդաքաղաքը եւ զայն հռչակեց Կիլիկիոյ Իշխանութեան մայրաքաղաք: Նազա՛ր հազար փառք ու ողորմի՛ քեզ, Լեւոն Մեծ, որ շէնցուցիր, ամուր պարիսպներով պատեցիր, զբօսայգիներով ու ապարանքներով արդիականացուցիր ոստանը Սիս, որուն գեղեցկացած տեսքին չդիմանալով (հաւանաբար նաեւ նախանձով) կապուտաչեայ ու շիկահեր աստորիացի դեսպան Վիլլեպրանտ Օլտենպուրկցին, 1211-ին հիացական բացականչութիւններ է կատարեր...

Կը հասնինք Սիսի Կաթողիկոսութեան փլատակներուն քով: Ծանր խոհերու տակ ընկճուած կ'իջնեմ փոխադրականքէն: Արդէն տեղեակ եմ որ կաթողիկոսարանէն գրեթէ բան չէ մնացած: Բոզան ցեղերը յաջողեր են իրենց վայրագութիւնները կատարել նաեւ իսո՛ւ՝ ամբողջ Սիսի դաշտը իրենց կեղեքումներու ու կասկալանութեան ենթարկելէ ետք Օսմանեան շրջանին եւ անկէ ետք՝ քննալական «ազատագրութեան» տարիներուն:

Կը յիշեմ հայերուս համար ըսուած սա նուաստացուցիչ խօսքը. «Հայերը իրենց կորուստներուն վրայ լալը լաւ գիտեն»: Կաթողիկոսարանի տխրատեսիլ պատերուն տակ խեղդուող ձայներով կ'երգենք «Տէր Ողորմեա»ն ու «Հայր Մերը»: Ես միտքէս կ'երգեմ: Դարձեալ խառն յիշողութիւններ ու յիշատակներ կ'արթննան ման-

կոթեանս ու պատանեկոթեանս տարիներէն, Սսեցի մեծ-հայրիկներու եւ մայրիկներու դէմքեր ասուպի նման կը փայլին ու կ'անհետանան:

Մաքրոտի «պաճը»ն կը յիշեմ: Յաղթահասկ կին մըն էր իր վաթսուներուն մէջ, որ միս-մինակ կ'ապրէր մեր տունէն քիչ մը անդին: Բառիս բուն իմաստով ամէն ինչ եւ ամէն հարազատ կորսնցուցած էր, երբ նոր հարս եկած էր Ատանայէն Սիս: Չէր խնդար, քիչ կը խօսէր ու բնա՛ւ եկեղեցի չէր յաճախեր: Ինչպէ՞ս կ'ապրէր, ինչպէ՞ս իր ապրուստը կը հոգար, մենք՝ պզտիկներս բան չէինք գիտեր: Միայն երբեմն մեզմէ կը խնդրէր որ տունէն «ճղարա» մը (ծխախոտի զլանիկ) բերենք իրեն:

Ոչինչ, այո՛, ոչինչ մնացած է այն ամբակոտ կաթողիկոսարանէն, եթէ նկատի չունենանք քանի մը կանգուն հաստաբետ պատերը, որոնց հովանիին ներքոյ ու ծղորդներու մշտական ծղորտոցին տակ ամբողջ ողբերգութիւն մը կը յառնի դէմս: Շուրջս տակաւին հոս ու հոն հայկական տուները կը զգացնեն իրենց ներկայութիւնը: Բոլոր տուներու բակերուն մէջ ծաղկած են մրգատու ծառեր, մանաւանդ թուփը եւ ընկոյզը:

Կաթողիկոսարանին գրեթէ փակած դռեակ մը մեր ուշադրութիւնը կը գրաւէ: Բարեկեցիկ հայու մը տունը ըլլալու է (տեսնես ո՞ր հայունն էր արդեօք եւ ո՞ր են հիմա անոր յետնորդները...): Պանդոկ-ճաշարան մը սարքեր են «նոր տէրերը» ու առօք-փառօք կը շահագործեն զայն, ինչպէս ամբողջ քոզան ցեղը, որ փաստօրէն յափշտակած է այս տարածքները մեզմէ եւ հիմա անոնց յետնորդները խիստ կ'սկսածն են նայուածքներ կը նետեն մեր վրայ:

Գլխիկոր կը հեռանամ կաթողիկոսարանի աւերակներէն, իսկ մեր բարեհամբոյր վարորդ Սաիտին եփած սուրճը դառնօրէն կ'իջնէ կոկորդէս վար: Վերը, եռաբլուր բերդին վրայ Լեւոններու, Նեթումներու եւ Մլեհներու բերդաքաղաքն է, անոր ստորոտին «աւերակ դարձած Ատանայի» քոյր՝ Սիս քաղաքի Կաթողիկոսարանի աւերակներն են, շուրջս՝ հայկական թաղերը, ամայացած իրենց բնիկ ազգաբնակչութենէն, իսկ վարը, Սիսի դաշտին մէջ անճաշակ կառոյցներով ընդարձակուած Բոզանը:

Բոզանուած է հայկական Սիսը, չկա՛յ Ա. Սոֆիա տաճարը, ուր Լեւոն Ա. կը յաճախէր ամէն Կիրակի՝ պատկառանք պարտադրելով շրջապատի բիզանդական, խաչակիր, արաբ ու թրքացեղ նորահաստատներու մանր մունր իշխանութիւններուն: Հաւանաբար Սիսը մեր պատմական հայրենիքի ու Կիլիկիոյ ամենէն

հարուստ բայց եւ միաժամանակ տանջուած, բազմիցս թալանուած, քանդուած եւ ի նորոյ կառուցուած մայրաքաղաքն է եղած:

Սիսի միջնաբերդը միջնադարեան հայկական ռազմաքաղաքական ճարտարապետութեան զլուխ գործոց մըն է նախ իր ընդարձակութեամբ, անմատչելի դիրքով, սրբատաշ ու հաստաբետ պարիսպներով եւ բազմաթիւ վարչական, զինուորական, արհեստատրական ու վերնախաւին պատկանող շինութիւններով:

Միջնաբերդը շրջագայելու համար ամենէն քիչ մէկ օր պէտք է տրամադրել, պայմանով որ մարդ ունենայ առողջ ոտքեր ու շնչառութիւն: Արդարեւ, երեք բլրագագաթներու վրայ թառած Ռուբինեաններու այս ամրակոտ բերդաքաղաքը շուրջ երկու քիլոմէթր շրջագիծ ունի: Չորս դին հինաւորց շինութիւններու պատերն են, սրբատաշ քարեր, քանդակուած բեկորներ, խաչքարերու զարդաքանդակներ ու Մեսրոպատառ արձանագրութիւններ:

Բերդաքաղաքի անցքերէն, նրբանցքներէն ու սալայատակուած նեղիկ արահետներէն ականջիս կը հասնին կիլիկեան մեր հայ ասպետներու եւ իշխաններու ձիերուն սմբակներու դոփիւնները: Անոնց նժոյգները կայծեր կ'արձակեն սեւ քարերէն: Ահաասիկ Սմբատ Սպարապետն ու Ասպետ Լիպարիտը:

Սմբատ Սպարապետ կամ Գունդստապլը՝ հայ պետական գործիչի իսկական տիպար մը, իսկական դիւանագետ մը, ժամանակի ամենէն ուսեալ իրաւագէտներէն ու պատմաբաններէն մին: Ահաասիկ պետական հայ գործիչ մը, որուն անունը պէտք է դրուի Մեծն Տիգրանի, Տրդատ Ա. եւ Գ., Արշակ Բ. եւ Պապ թագաւորներու, Մամիկոնեաններու, Մեսրոպ Մաշտոցի, Աշոտ Երկաթի, Ռուբէն Ա.ի ու Լեւոն Մեծագործի շարքին:

Սմբատ Սպարապետ ծնած էր 1208-ին Նեթումեան տոհմին մէջ: Ծնողներն էին Ռուբինեան թագաւորութեան արթուն պահակներէն Օշին Պայլը եւ բազմահմուտ հոգեւորական Ներսէս Լամբրոնացիի քոյրը՝ Վիծին: Ահաասիկ ժամանակի ամենէն լուստուր եւ իսկապէս ազնւական գերդաստան մը՝ բառիս ամբողջ բովանդակութեամբ: Ան երեք եղբայրն էր Նեթում Ա. թագաւորին՝ արժանի ժառանգորդը Լեւոն Մեծագործի: Սմբատի մէջ հաւասարապէս կը գոյակցէին հմուտ զինուորականն ու դիւանագետը: Արդարեւ ան կէս դար մնաց Կիլիկիոյ թագաւորութեան արթուն պահակը որպէս սպարապետ, փայլուն յաղթանակներ տանելով Իկոնիոյ Սելճուքեան սուլթանութեան ու Եգիպտոսի ռազմատենչ Մելնիքներուն վրայ (1246թ, 1259թ, 1276թ):

Սակայն Սմբատ Գունդստապլի կեանքի մեծագոյն սխրագործութիւնը պէտք է նկատել հայ դիւանագիտական կեանքին մէջ նմանը չունեցող

յախուռն քայլ մը, երբ ան Կոստանդին Պալլին հետ յաջողեցաւ Կեսարիոյ մէջ բանակցիլ աշխարհի այս մասին մէջ լուրջ վտանգ ներկայացնող Մոնկոլներու հետ, որմէ ետք 1248-ին ուղեւորուեցաւ Մոնկոլներու մայրաքաղաքը՝ Բարաքորում, կանխելով Մարքո Փոլոն, եւ բանակցելով Մանգու Խանի հետ՝ հող պատրաստելով Կիլիկիոյ Տեթում թագաւորի այցելութեան համար։ Դիւանագիտական այս քայլը վերջացաւ 1254-ի Հայ-Մոնկոլական պայմանագրին ստորագրութեամբ։

Պատմաբաններու եւ դիւանագէտներու գնահատումով ասիկա դիւանագիտական լուրջ յաղթանակ մը կը նկատուի, իսկ ես կը կարծեմ թէ իր կատարած քայլը ոչինչով կը զիջի Մարքո Փոլոյի կատարած պատմական ճամբորդութեան կարեւորութեան։ Այս այցելութիւններուն շնորհիւ ո՛չ միայն կը բարձրանայ Կիլիկեան Հայկական թագաւորութեան հեղինակութիւնը, այլեւ անելի նուազ վնասներու կ'ենթարկուի բուն Հայաստանը այս տասնամեակներուն։

Աւերակէ աւերակ արագօրէն շրջելով ու սրբատաշ քարերու բեկորներու մէջէն ցատկելով, կ'անդրադառնամ որ խորացած եմ միջնաբերդէն ներս, որուն համար կրնամ արժանանալ դիտողութեան, որովհետեւ իմ պատճառով խումբը կրնայ ուշանալ։ Արագ արագ ու անկուշտ զննումներ կատարելով ու նկարահանելով կը հասնիմ բերդաքաղաքի դարպասներուն, բայց ուշքս ու միտքս տակաւին Սմբատի ու Ասպետ Լիպարիտի վրայ կեդրոնացած են։ Պատմութիւնը շղթայած է զիս։

Դիմացս կեցած է Սմբատ Սպարապետը, որ իր նժոյգին վրայ կը շրջի քաղաքին մէջ՝ երթեւեկելով պալատին ու մայրաքաղաքին մատենադարաններուն միջեւ։ Եթէ իր մէջքէն կախուած են մէկ կողմէն զինուորականի թուրն ու դաշոյնը, ապա միւս կողմէ ան իր ոսկեթել խուրճինին մէջ խնամքով տեղադրած է մագաղաթեայ մատենանը, զոր ամբողջացնելով պիտի կազմէր հայ իրաւաբանական մտքի մեծագոյն նուաճումներէն մէկը՝ «Դատաստանագիրք»ը, աւարտած 1265-ին։ Օրէնքներու այս հաւաքածոն պիտի ուղեցոյց հանդիսանար Կիլիկիոյ հայկական թագաւորութեան համար անելի քան մէկ դար, մինչեւ 1375։ (Երոպացիք ալ պիտի օգտուէին անկէ։)

Իր եօթանասուններուն մօտեցող Սմբատ Գունդստապլ մահէն տարի մը առաջ կը փրկէ Սիսը։ Այդ շրջանին երկրաշարժէն լքօրէն վնասուած էր քաղաքը եւ հագիւ նորոգուած, երբ 1275-ին կ'ենթարկուի Մէմլուքներու հերթական յարձակումին, սակայն Սմբատ Սպարապետ քաջարի դիմադրութեամբ մը կը չէզոքացնէ Եգիպտոսի Մէմլուքներու յարձակումը ու կը ջախջախէ զանոնք։

Այս արտակարգ անձնատրութիւնը բացառիկ համադրութիւն մըն էր քաղաքագէտի, դիւանագէտի, մատենագիրի, իրաւագէտի ու զինուորականի, որ իր կեանքի 68-րդ տարին որպէս քաջ սպարապետ, հայկական զօրքերուն զուլիւր անցնելով կը պաշտպանէ Ամանոսի լեռնանցքներէն մէկուն վրայ կառուցուած ռազմագիտական յոյժ կարեւորութիւն ունեցող Սարանդիքար ամրոցը՝ ներխուժող Մէմլուքներէն, կը կասեցնէ անոնց յարձակումը, եւ վիրատու վիճակի մէջ կը թշ զանոնք մեր երկրի սահմաններէն անդին։ Վերքերը մահացու էին դժբախտաբար։ 1276-ին Մամիկոնեաններու նման ռազմադաշտէն ստացած վերքերուն պատճառով Սմբատ կ'աւանդէ իր հոգին։

Սիսը եղած է Եգիպտոսի Մէմլուքներու աչքի փուշն ու մտասէւեռումը։ 14-րդ դարու երկրորդ կէտէն ետք անոնք չեն խնայած քաղաքին՝ ամէն անգամ երբ առիթ ունեցած են պաշարելու զայն եւ ներխուժելու իրեն։ Զայն ենթարկած են անխնայ թալանի, բայց երբեք չեն յաջողած անոր սիրտը՝ միջնաբերդը անցընել իրենց ձեռքը, մինչեւ որ իր սեւ գործը տեսած է երկպառակութիւնն ու անհանդուրժողութիւնը 1360-ականներէն սկսեալ Հայոց աշխարհի թէ՛ հոգետը եւ թէ՛ աշխարհիկ վերնախաւէն ներս։

Բերդաքաղաքի պարիսպներուն տակ յարմարուած ինքնաշարժի կայանէն կը հասնին Առոյին սուլիչին ահազանգող ձայները. ըսել կ'ուզէ թէ կ'ուշանանք եւ պէտք է արագացնել։ Արագացնէ՞լ. ես դեռ քանի մը ուղեւորներու չեմ պատմած Ասպետ Լիպարիտին մասին։

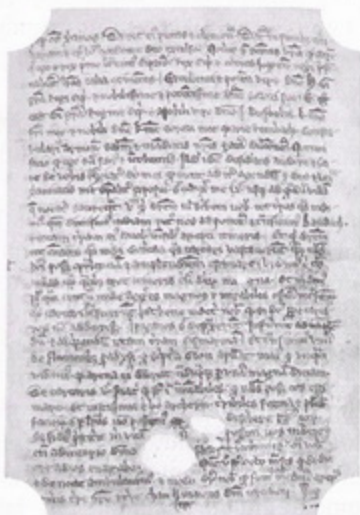
Սիսը Մէմլուքներու հերթական յարձակումին կ'ենթարկուի 1371-ին, սակայն այս անգամ սպարապետ Ասպետ Լիպարիտ, Տեթում թագաւոր եւ Զարմանդովստ հերոսաբար կը պաշտպանեն բերդաքաղաքը։ Մէմլուքները մեծ ախորժակներ ունէին ստեղծելու միացեալ Արաբական կայսրութիւն մը եւ որոշ ժամանակէ ի վեր ռազմական յարձակումներու կը դիմէին Արաբական աշխարհը եւ յատկապէս Միջերկրականի արեւելեան ափերը մտցնելու իրենց տիրապետութեան տակ։ Անոնք անդադար կը յարձակէին տարածաշրջանի երկիրներուն վրայ։ Կիլիկիոյ գրաւումը Մէմլուքներուն համար դարձեր էր մտասէւեռում մը, որովհետեւ Իկոնիոյ սուլթանութիւն (սելճուք թուրքեր) եւ Բիւզանդական կայսրութիւն տանող ռազմավարական կարեւոր ճամբաները կ'անցնէին Կիլիկիայէն, իսկ Սիսի նման ռազմագիտական բերդաքաղաքի մը տէր դառնալը անոնց համար գերնպատակ մըն էր։

Այսպիսով, Եգիպտոսի Մէմլուքները, որոնք հասեր էին Տարսոն եւ հաստատուեր իրեն, Մանչակ ամիրայի առաջնորդութեամբ ասպատակելով դաշտային ու նախալեռնային Կիլիկիան՝ պաշարեցին Սիս մայրաքաղաքը 1371-ին։

Այս ատեն է որ յոյժ տկարացած Կիլիկիոյ թագաւորութեան վերջին հայրենասէր զօրքերը, առաջնորդութեամբ սպարապետ Ասպետ Լիպարիտի, փոքրաթիւ ուժերով կրցան քաղաքի կամուրջին մօտ հերոսաբար կռուելով կեցնել Մանչակի յառաջխաղացումը: Ասպետ Լիպարիտ շատերու նման ինկաւ հերոսի մահով:

Քանի մը տարի յետոյ Կիլիկիոյ պետութեան տկարացման կողքին ներքին կրօնական անհանդուրժողութեան եւ այլ պատճառներով, Մէմլուքներ կը յաջողին ձեռք անցնել բերդաքաղաքը, կը գերեվարեն Լեւոն Ե. Լուսինեանը եւ կը դրկեն Եգիպտոս:

Քոզանուած Սիսին հրաժեշտ կու տանք ծանր խոհերու ու խորհրդածութիւններու մէջ խորասուզուած: Ուղեղիս մէջ անընդհատ կը կրկնուի նոյն հարցումը. «Ո՞ր է մեր սխալը այս ողբերգութեան մէջ»:

Սմբատ Գունդստապի (Սպարապետ) որկած նամակը Կիպրոսի Հենրիկոս Ա.ին եւ Յովհաննէս Իբէլին, գրուած 1248-ին. բնագիրէն արտագրուած մէկ դար ետք:

Կ Ի Լ Ի Կ Ի Ա

Երբոր բացուին դռներն յուսոյ
Եւ մեր երկրէն փախ տայ ձմեռ,
Չըքնաղ երկիրն մեր Արմենիոյ
Երբ վայլէ իւր քաղցրիկ օրեր,
Երբոր ծիծառն իր բոյր դառնայ,
Երբոր ծառերն հագնին տերեւ՝
Յանկամ տեսնել զիմ Կիլիկիա,
Աշխարհ՝ որ ինձ ետուր արեւ:

Տեսի դաշտերն Սուրիոյ,
Լեւոն Լիբանան եւ իւր մայրեր,
Տեսի գերկիրն Իտալիոյ,
Վենետիկ եւ իւր կոնտոլներ,
Կըղզի մման չիք մեր Կիպրեայ,
Եւ ոչ մէկ վայրն է արդարեւ
Գեղեցիկ քան զիմ Կիլիկիա,
Աշխարհ՝ որ ինձ ետուր արեւ:

Հասակ մը կայ մեր կենաց մէջ,
Ուր ամենայն իղձ կ'աւարտի,
Հասակ մը ուր հոգին ի տենչ՝
Յիշատակաց իւր կարօտի.
Յորժամ քնարն իմ ցրտանայ,
Միրոյն տալով վերջին բարեւ՝
Երթամ մնջել յիմ Կիլիկիա,
Աշխարհ՝ որ ինձ ետուր արեւ:

Նահապետ Ռուսինեան

ՆԻՒԹԵՐ ԴԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՆԱՄԱՐ

Վ Ա Ի Ե Ր Ա Գ Ր Ա Յ Ի Ն

Դոկտ. Վաչէ Ղազարեան

[p179]

ՆԻՍ

(21 ՄԱՅԻՍԻ 1920)

ՆԱԽԱԳԱՀ՝ Տ. ՄԵՍՐՈՊ ԵՊՍԿ. ՆԱՐՈՅԵԱՆ
ԱՏԵՆԱԳԵՏ՝ ՊԱՐԳԵՒ ԷՖ. ՓԱՓԱԶԵԱՆ

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Մեծամասնութիւն ներկայ ըլլալով, առեանք բացուած է: Մեր պաշտօնը լրացած ըլլալով, այսօր չենք կրնար մնալ դիւանին վրայ, ուստի Նախագահ Ս[րբազան]էն կը խնդրեմ որ հրախիթ երիցագոյն անդամը առեմապետելու: Մեր շնորհակալութիւնը կը յայտնենք ձեր կողմէ ցոյց տրուած վստահութեան մասին:

Հ. ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ ԷՖ.- Օրէնքը շատ որոշ է: Դիւանը կը դադրէր պաշտօնէ, եթէ նախորդ նիստին յայտարարուած ըլլար այս պարագան: Առժամեայ դիւանը միայն դիւանի ընտրութիւնը կատարելու պաշտօն ունի:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Օրէնքը այսպէս է, հետեւաբար ես չեմ կրնար վարել այս ժողովը:

Ա. ԱԼՊՕՅԱՆԵԱՆ ԷՖ.- Օրէնքը կրնայ կարդացուիլ: Առժամեայ դիւանին պաշտօնն է ընտրել դիւանը եւ քանի որ մայր դիւանի ընտրութիւնը օրակարգ չէ անցած, դիւանդ չի կրնար բողոք իր պաշտօնը:

ՁԱՅՆԵՐ.- Այո, այո:

(Այս օրինական բացատրութեանց վրայ, մայր դիւանը շարունակեց իր պաշտօնը)

ԲԱՅԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆՔ

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Պ. Ա. Բարսեղեան համագումարի¹ մասնակցելու համար Եւրոպա ուղեւորուելու առթիւ եւ Աբէլ Քինյ. տկարութեան պատճառաւ իրենց բացակայութիւնը հաղորդած են, կ'արձանագրենք զիրենք օրինաւոր բացակայ:

ԱՌԱՋԱՐԿ ԵՒ ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Գ. Տեմիրճիպաշեան ԷՖ. առաջարկ մը ունի, պիտի կարդացուի:

(Ատենադպիր ԷՖ. կարդաց հետեւեալ գիրը)

ԱՏԵՆ ԷՖ.- Այս առաջարկը մեր ամէնուն փափաքն է եւ պէտք եղած կարեւորութեամբ նկատողութեան առնել յարմար է:

Ուրիշ հարցում մ'ալ կայ, այն ալ պիտի կարդացուի:

(Պատճեն)

ՏՐ. Գ. ԴԱԻԹԵԱՆ.- Կիլիկիոյ կացութեան մէջ կը լսուի որ բարոքում մը կայ: Պաշարեալ քաղաքներ, ինչպէս՝ Սիս, Հաճըն, Այնթապ, կը մնան իրենց վիճակին մէջ: Այստեղ դիմումներ ըրինք եւ Ապրիլ 13 թուականով Քրանսական [p180]իշխանութեան հարցում ըրինք Հաճընի կացութեան մասին ու հետեւեալ օրը պատասխան ստացանք որ այդ մասին գրեցինք, մեր առած տեղեկութիւնը պիտի հաղորդենք:

ՏՐ. Ս. ԹԵՐԱՅԵԱՆ.- Հաճընի կացութիւնը շատ յուզիչ է: Երկարատեւն է ի վեր տեղեկութիւն չկայ. պարագայ մը, որ կասկածիլ կուտայ մեզի թէ ցաւալի դէպքեր պատահած են: Ուստի անհրաժեշտ է որ անմիջական միջոցներու դիմենք, պէտք է կատարենք ամենաագոյն դիմում եւ օգնութիւն խնդրենք, վերջին անգամ կը պաղատինք: Նոյնիսկ Սիսէն լուր չկայ: Ատանայէ Հաճըն գացող սաւառնակ մը լուր բերեր է որ Հաճընի մէջ

Հաճըն, Ս. Յակոբ վանք

սպաննուածներ կան եւ կոիւները կը շարունակուին: 2^{1/2} ամիսը անցած է այդ թուականէն ի վեր եւ մենք տեղեկութիւն չունինք եւ զիտենք թէ պաշարուած են: Քաղաքին աշխարհագրական դիրքը վտանգաւոր է, Կեսարիոյ, Ազիզիէի եւ Ատանայի կողմէն պաշարուած են: Գիտէք արդէն որ հաճընցիք տարագրուեցան եւ ցաւալի կորուստներ ունեցան: Անկէ առաջ տեղւոյն ժողովուրդը Ատանայի դաշտերը կ'իջնէր իր ապրուստը հոգալու համար, այնպէս որ կը կարծեմ թէ 10-15 օր հագիւ կրնային դիմանալ, մինչդեռ այսքան օրերէ ի վեր իրենցմէ ռեւէ տեղեկութիւն չկայ: Այնտեղ ապրելու եւ կոռելու համար միջոցներ չունին: Մարաշի ջարդարարները կու գան Սիսի ճամբան կը գոցեն, Քրանսացիք բան մը չեն ըներ եւ Քրանսական կառավարութիւնը կ'ըսէ որ ծովեզերքը կը պաշտպանէ: Հաճըն այսօր մահուան ճիւղին մէջ կը գտնուի, մանաւանդ պարէնի

տեսակետով: Մենք պետք եղած միջոցները ձեռք առնենք: 10 տարի առաջ դարձեալ Հաճըն պաշարեցին, 15 օր հազիւ կրցաւ դիմանալ: Եթէ այն ատեն այսպէս 15 օր դիմացաւ, կրնանք եզրակացնել որ այսօր այնտեղի հայութեան բեկորները հազիւ մնացած են, քանի որ 3 ամիս եղած է անկէ ի վեր: Ուրեմն կտրուկ միջոցներու պէտք է դիմենք: Օրինակի համար, այս ժողովին կողմէ պատուիրակութիւն մը պէտք է կազմուի եւ երթայ Համաձայնական ներկայացուցիչներուն: Ասկէ զատ կատարենք նաեւ մեր ազգային պարտականութիւնը:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Այս մասին ուրիշ խօսող կա՞յ: [բ181]Դ. Տ. ՄՈՎՍԵՍԵԱՆ.- Հարցումին տէրը գոհացա՞ւ:

ՏՐ. ԹԵՐԶԵԱՆ ԷՖ.- Ես վարչութեան կատարած գործը տեղական բան մը կը նկատեմ, միայն տեղեկութիւն մը առնելու համար: Այսօրուան իրականութիւնը այն է որ Զէյթուն եւ Հաճըն կը փճանան, տեսքը, եւ վարչութիւնը ձեռքերը ծալած նստած է: Մենք պէտք է պարտականութիւնն իսկ կատարենք:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Ուրիշ խօսք ուզող կա՞յ այս մասին:

Հ. ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ ԷՖ.- Իբրեւ երեսփոխան կարելի չէ լսել Տր. Թերզեանի յիշած պարագան եւ չյուզուիլ: Աւելի սպառնացող վտանգ մ'է նոր կնքուած հաշտութեան² այդ մասին դրած տրամադրութիւնները: Այս տեսակետով իմ մասիս լաւատես մը չեմ: Սակայն պէտք է յիշենք որ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսը³ ամէն դիմում ըրաւ, նոյնը ըրաւ նաեւ Ս. Պատրիարքը եւ այս ժողովը իր վրդովմունքը յայտնեց: Այսօր մենք այսչափ ծանրակշիռ խնդիրներու վրայ տեղեկութիւն քաղելով միայն կը բաւականանանք եւ այս կերպով խիղճներն իսկ կը հանդարտեցնենք, որովհետեւ ո՛չ օտար զինուոր կ'երթայ եւ ո՛չ ալ իր ֆիզիզական գոյութիւնը կը վտանգէ: Եկեղեցիներու փակումը քաղաքականութիւն մ'էր, բայց շնական եւ անձնասէր քաղաքականութիւնը այնպիսի վիճակ մը ունի որ չլսեց մեր ձայնը:

ՏՐ. Ս. ԹԵՐԶԵԱՆ.- Տիար Խօճասարեան իբրեւ երեսփոխան կը խօսի եւ իբրեւ վարչութեան անդամ կը պատասխանէ: Եկեղեցիներու փակումը ռեւէ ազդեցութիւն չըրաւ: Մենք մեր բողոքի ձայնը եկեղեցիներու մէջ պիտի բարձրացնենք եւ այդ պատճառաւ պէտք է քաց մնան եկեղեցիները: Դիմենք ինչ համաձայնականներու, ուղղակի Զօր. Կուրօ-ին⁴ դիմենք առանց բաւականանալու Կաթողիկոսին եւ Պատրիարքին դիմումներով: Ես կ'ըսեմ որ պատուիրակութիւն մը ընտրենք, հեռագիր տանք: 3 ամիսէ ի վեր անգոր եւ անգիտակ կը մնանք վիճակէն:

Ս. ՆԱԹԱՆԵԱՆ ԷՖ.- Այս վիճաբանութիւնը կը փակուի հետեւեալ կերպով: Կ'առաջարկուի Համաձայնականներու դիմել եւ այս

անգամ Թուրքիոյ պաշտօնական մարմնոյն միջոցաւ: Այս ձեռնարկը կրնայ [տպատրիշ չ]ըլլալ⁵ որքան ալ ընէ Համազգային Գործակցական Մարմինը: Տպատրիշ ըլլալու համար պէտք է ըլլայ Ընդհ. Ժողովին կողմէ: Այս կերպով [բ182]թ. Ընդհ. Ժողովը անտարբեր մնացած չ'ըլլար եւ թէ՛ ներկայ տագնապալի վիճակին մէջ բարձրացած բողոքի ձայներուն ձայնակցած կ'ըլլայ:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Ժողովդ ի՞նչ կը խորհի եղած առաջարկներու մասին:

Ե. ԳԱՐԱԿԷՕԶԵԱՆ ԷՖ.- Համոզուած ենք որ կարելիութեան սահմանին մէջ պէտք եղածը գործադրուած է: Մեր ըսածները սոսկ համակրական խօսքեր կը մնան: Ամենէն բարձր եկեղեցականներէն սկսելով, ամէն ձեռնարկ եղած է, այնպէս որ նոր ձեռնարկի մը որքա՞ն անհրաժեշտութիւն կայ, երբ նոյն իսկ այսօր ալ հաւաքուեր ենք խորհրդակցութեան համար:

Ս. ԳԱՐԱԵԱՆ ԷՖ.- Տր. Թերզեան ըսաւ որ վարչութիւնը ձեռքերը ծալած նստած է: Ասիկա բոլորովին անհիմն է: Տակաւին այսօր ինք գտնուեցաւ ժողովի մը մէջ, որ երկարօրէն խորհրդակցեցաւ մտահոգութիւն պատճառող այս խնդրոյն շուրջ եւ այդ ուղղութեամբ կը գործէ: Ըսուեցաւ որ Փարիզի մէջ պէտք եղած ձեռնարկները կ'ըլլան: Հիմա կ'առաջարկուի որ [Ազգային] Ժողովին անունով ալ ըլլան: Վարչութիւնը պարսպ նստած չէ, բայց թէ ասոնք օգուտ կ'ունենան⁶, չենք գիտեր: Սա ճիշդ է որ վերջին աստիճան վտանգաւոր վիճակի մը առջեւ կը գտնուինք, որուն համար մինչեւ հիմա մեր գործադրած միջոցներէն զատ ուրիշ միջոցներու ալ պիտի դիմենք: Եթէ կ'որոշէք Ընդհ. Ժողովի անունով դիմում ընել, ըսելիք չունինք. միայն պէտք է սա կէտը լաւ գիտցուի, որ Բաղաքական Ժողովը նստած չէ:

ՏՐ. Ս. ԹԵՐԶԵԱՆ.- Այսօրուան ժողովը գոյութեան խնդրով չզբաղեցաւ, այլ՝ քաղաքական խնդիր մ'էր իր խորհրդակցութեան նիւրը: Մենք չըսինք թէ բան մը չըրինք, այլ կրկին եւ կրկին կը խնդրենք որ այս Պատ. Ժողովը ինք ստանձնէ այս գործը:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Խնդիրը քաւական լուսաբանուեցաւ: Եթէ այս ժողովը կ'ընդունի որ իր կողմէ պատգամաւորութիւն մը ներկայանայ, իր քուէն քող տայ:

(Ժողովը 11ի դէմ 14 քուէով ընդունեց որ վարչութիւնը շարունակէ զբաղիլ այս խնդրով)

[բ183]ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Սիմբէշեան ԷՖ. երկու հարցում ունի, պիտի կարդացուի:

(Պատճէն)

ՏՐ. ԴԱԻԻԹԵԱՆ ԷՖ.- Յանուն վարչութեան կը պատասխանեմ: Ամէն հաստատութիւն իրաւունք ունի իր կալուածները նորոգելու, շինելու եւ ծախելու, անշուշտ հարկ եղած արտօնութիւնը առնելէ յետոյ: Այս խնդիրն ալ վարչութեան

սեղանին վրայ եկած է եւ յետ քննութեան հասկցուելով որ այդ հողը ոեւէ հասոյթ թերած չունի, մինչդեռ միւս կողմէ հիւանդանոցը պարտքի տակ կը գտնուի, վաճառումը արտօնած է: Այդ մասին անհրաժեշտ քննութիւնները եղած են: Գալով երկրորդ կէտին, այդ խնդիրներուն խօսակցութեան էֆ.ին կը նայի, այն կրնայ պատասխանել:

Հ. ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ ԷՖ.- Յոնքեք վարչութեան որ պատասխանէ:

Հ. ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ ԷՖ.

Գ. ՍԻՄԵԷՇԵԱՆ ԷՖ.- Ինչպէս կը յիշէք, ես եւ ընկերներս ասկէ առաջ առաջարկութիւն մը ներկայացուցինք ազգային կալուածները ծախելու եւ արդիւնքը յատկացնելու համար որբերուն: Ինչպէս կը յիշէք, այս առաջարկը հետեւանք չունեցաւ եւ ժողովի որոշման չենք արկունեցաւ: Բայց միւս կողմէ չեմ կրնար հասկնալ թէ ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ հիւանդանոցի հոգաբարձութիւնը ինքնագլուխ ծախու կը հանէ ստացուածք մը, որ մեծ արժէք կը ստանայ հետգիտելով: Եթէ հիւանդանոցը իր մէկ կալուածը այս կերպով ծախելու իրաւունք ստանայ եւ այս ժողովը վաւերացնէ, ասիկա կը նշանակէ վտանգի ենթարկել ազգին միւս կալուածները: Հետեւաբար պէտք է քննութիւն մը տեղի ունենայ թէ այդ գետինը ինչ արժէք ունի:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Հիւանդանոցի հոգաբարձութիւնը իր իրաւասութեան մէջ է, կարծեմ թէ սխալ մը կ'ընէք դուք:

Գ. ՍԻՄԵԷՇԵԱՆ ԷՖ.- Ուրեմն այդ մարմինները ամէն իշխանութիւն ունին ազգային իրաւունքները ձեռքէ հանելու: Երկրորդ հարցում մ'ալ ըրած եմ երեսփոխանական ընտրութեան մասնակցելու խնդրոյն համար, այդ մասին ինչպէս [բ184]կարդացիք հարկաւ, շրջաբերական մը դրկուած է, անշուշտ բացատրութիւն մը կրնայ տալ Քաղ. Ժողովը:

Հ. ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ ԷՖ.- Եթէ այս խնդիրը կը յուզուի իբրեւ սկզբունքի խնդիր, այդ պարագային միայն իրաւունք կայ պատասխանելու,

ապա թէ ոչ ամէն մատակարար մարմին, նոյն իսկ բաղ[ական] խորհուրդներ, սահմանադրապէս մինչեւ 50 ոսկի արժողութեամբ կալուած ծախելու, իրաւունք ունին: Աւելի բարձր գինով վաճառումներու համար է որ տնտ[եսական] խորհուրդը քննութիւն պիտի կատարէ եւ վարչութիւնը պիտի վաւերացնէ այդ վաճառքը: Հիւանդանոցի հոգաբարձութիւնը այդ կալուածի վաճառքը կատարած է ճիշդ օրէնքին նախատեսած սահմաններուն մէջ. ինք այս գործը կատարած է իր իրաւասութեան շրջանակին մէջ. հարցում միայն կրնայ ըլլալ գեղծումի եւ չարաշահութեան համար, եթէ գոյութիւն ունի՝ հարցման տէրը իր երեսփոխանի հանգամանքով կրնայ այս հարցումը ընել: Գալով հարցման երկրորդ կէտին, այդ խնդրոյն մէջ ալ պզտիկ սխալ մը գոյութիւն ունի: Ելմտական յանձնաժողովը իւրա[բ185]քանչիւր հարկատուի համար գիններ մը որոշած է՝ 5000, 3000, 2000 ոսկի: Հարկատուն ասոնց դէմ բողոք մը ներկայացուցած է՝ միեւնոյն ատեն այդ գումարին մէկ մասն ալ վճարելով: Հիմա իր ըրած առարկութիւնը քննելու կամ իր կարողութիւնը ճշդելու գործը երկար կը տեւէ, ուստի այդ միջոցին ճիշդ չէ որ ստիպուի մէկը ընտրող ըլլալու իրաւունքէն զրկուի[], երբ չի մերժեր հայրենիքի տուրքը սկզբունքով: Քաղ. Ժողովի կարգադրութիւնը կը վերաբերի այս կէտին, բայց եթէ ժողովը չի համար, կրնայ դրկել մեզ՝ պատասխանելու համար:

Գ. ՍԻՄԵԷՇԵԱՆ ԷՖ.- Ձիս չգոհացուց այս բացատրութիւնը:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Ժողովս այս խնդիրը նկատողութեան կրնայ առնել, եթէ ստիպողութեան որոշում տայ: Քաղ. Ժողովի կողմէ տրուած բացատրութենէն հասկցունեցաւ որ սահմանադրական կարգ ու սարքի մէջ կատարուած գործողութիւնը օրինաւոր տեսնուի է, ըստեցաւ որ եթէ գեղծում պատահի է, այդ կէտը կրնայ քննուիլ:

Գ. ՍԻՄԵԷՇԵԱՆ ԷՖ.- Այս ժողովին փափաքն է որ *գօմբրօշի* ներքէ դէմ բողոք մարմիններու գործելու եղանակը: Ես կը պնդեմ որ տրուած որոշումը թերի է եւ ատոր համար որոշ ապացոյցներ կան:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Պէտք է որ դուք ձեր խնդրոյն մէջ մնաք: Ժողովս լսեց թեր ու դէմ խօսուածները եւ առաջին կէտին համար վարչութեան բացատրութիւնը գոհացուցիչ գտաւ: Գալով երկրորդ կէտին, այն ալ պիտի յղուի, որպէսզի գրաւոր բացատրութիւն տրուի:

[բ186]ՕՐԱԿԱՐԳ.

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Մեր օրակարգի առաջին խընդիրն է եկեղեցական երեսփոխանաց ընտրութեան տեղեկագիրը:

(Ատենադպիր Էֆ. կարդաց հետեւեալ գիրը)
(պատճեն)

Հ. ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ ԷՖ.- Երբեմն եկեղեցականներն էին որ կը վարէին այս ժողովը, բայց հիմա հակառակն է որ տեղի կ'ունենայ: Այս տեղեկագիրը թերի է, որովհետեւ չէ նշանակուած ընտրուած եկեղեցականներու ստացած քուէները: Կ'առաջարկեմ վերադարձնել, ամբողջացնելու համար այս թերութիւնը:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Եթէ հակառակը պնդող չկայ, կը յղենք Համագումարի դիւանին, որ ամբողջացնէ այս թերութիւնը:

ՀՐԱԺԱՐԱԿԱՆ ԶԱՂ. ԺՈՂՈՎՈՅ

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Քաղ. Ժողովի հրաժարականին համար ժողովը որոշած էր Ս. Պատրիարքի վերադարձնել յետոյ նկատողութեան առնել: Դիւանս այս որոշումը հաղորդեց, որուն պատասխանելով Քաղ. Ժողովը կը կրկնէ իր հրաժարականը: Այս գիրը կարդացուելէ յետոյ կը հրաւիրեն ձեզ որ ձեր կարծիքը յայտնէք:

Պ. ԳԱԼԻԿԵԱՆ.- Քաղ. Ժողովի հրաժարականի խնդիրը ցաւալի երեւոյթ մը ստացած է: Ժողովի մը գործելակերպը կը գնահատուի այն չափով, որ այն կրնայ օգտակար ըլլալ: Իսկ երբ այդ անյաջողութիւնը կը հաստատուի իրենց իսկ խոստովանութեամբ, եւ մենք կը պնդենք որ շարունակեն իրենց պաշտօնը, չեն գիտեր թէ ինչ իմաստ պէտք է տալ ատոր: Գլխաւոր առարկութիւնը այն է, որ Պատրիարքը բացակայ է եւ իր կարծիքը չէ առնուած: Այս առարկութեան բնոյթը քիչ մը անձնօր կը մնայ, որովհետեւ Քաղ. Ժողովը ընտրելու համար, Ս. Պատրիարքի ներկայութիւնը անհրաժեշտ չէ: Այս ժողովը իրաւասու է ընտրել պատրիարքը, ուրեմն ինչն է որ արգելք [բ187] կը հանդիսանայ, պէտք է այս խնդիրը վերլուծել: Այս արգելքը յառաջ կուգայ որովհետեւ ժողովը չէ կազմուած ներդաշնակ տարրերով: Պէտք է ուրեմն ազգ. իշխանութեան գործունէութեան մէջ մի ներդաշնակութիւն ստեղծուի եւ այն Քաղ. Ժողովը որ կը հրաժարի այսօր, կը հաստատէ թէ ինք եղած է մարմին մը, որ չէ կրցած վարել այդ գործը: Պատրիարքի ներկայութիւնը դժբաղդաբար չպիտի կրնայ տալ տարբեր ուղղութիւն մը Քաղ. Ժողովի գործունէութեան, որովհետեւ այդ ժողովը կը բաշտի քաղաքական, հոգեբանական եւ ներքին այնպիսի պատճառներէ, որոնք մինչեւ հիմա մի վարագոյրի տակ [են] պահուած: Ես կ'ըսեմ որ անվստահութեան տպաւորութիւնն է որ արգելք եղած է ժողովին գործունէութեան: Իսկապէս կա՞յ այդ անվստահութիւնը. պէտք է քննենք եւ այն մտնել կը հասկցուի: Այս ժողովը ոչ միայն օրէնսդիր ժողովի հանգամանքով, այլ եւ հասարակութեան հետ շփման մէջ գտնուող ժողովի հանգամանքով պէտք է պահէ իր կարեւորութիւնը: Ես պատճառը չեմ քննել, սակայն այս գործը վարել շատ դժուար է, եթէ մեր ժողովուրդի կազմակերպական հոսանք-

ները թէ՛ ազգային կեանքի եւ թէ՛ պետական կեանքի մէջ չեն գործակցիր: Կուսակցութիւններու աշխատութիւնները օգտագործելու տեսակետով՝ ի հարկին կրնան դեր կատարել, եւ այդ պատճառաւ իրենք առաջարկած են գործակցիլ, բայց մերժուած են: Այդ հոսանքները վերջին րոպէին միայն հրաւիրել հակասութիւն է. կուսակցական գործունէութիւնն է որ գործ կը տեսնէ. Քաղ. Ժողովը չուզեց օգտուիլ այն ոյժերէն, սա մի երեւոյթ է, որ կը բացատրէ այն անվստահութիւնը, որ կը տիրէ Քաղ. Ժողովի դէմ: Այն քաղաքականութիւնը, որ որդեգրած է Քաղ. Ժողովը *թագրիրներ* տալու, յուշագրեր ներկայացնելու եւ հօգործելու օժանդակութիւնը խնդրելու, սպառած է այլեւս, այդ միջոցը սնանկացած է, ուրեմն ինչպէ՞ս կ'ուզէ որ ստիպենք գիրքեր որ [բ188] շարունակեն այն անել շրջանակին մէջ որ ստեղծ[ուել] է: Ուրեմն երբ ժողովը ինք կը մտածէ նոր ոյժերու մասին, այն ատեն միայն կարելի է ընտրել այս ժողովը:

Հ. ԱՆԳՐԷԱՍԵԱՆ ԷՖ.- Պ. Գալիկեանի խօսքերուն մէջ իրողութեան հակառակ կ'էտեր կան: Կ'ըսէ թէ Քաղաքական Ժողովը չուզեց օգտուիլ կուսակցական ոյժերէ: Կարծեմ թէ այս խօսքը ճիշդ չէ, որովհետեւ արդի Քաղ. Ժողովը աշխատած է օգտուիլ իր մէջ կուսակցական անդամներ առնելով, այլ եւ քաղային կազմակերպութիւններու մէջ ալ անոնցմէ անդամներ դրած է: Ես հակառակ եմ այն կարծիքին թէ Քաղ. Ժողովը մեծ վստահութիւն չի վայելեր, որովհետեւ դիւանագիտական միջոցներով կը գործէ: Մենք այստեղ յեղափոխական մարմին չենք. ո՛չ *տեքոր* կրնանք կազմակերպել եւ ո՛չ ալ զինուորագրութիւն կատարել: Եթէ այս պարագաները աչքի առջեւ ունենանք, եղած առարկութիւնը ինքնին ջրուած կ'ըլլայ: Բայց քանի որ Քաղ. Ժողովը կը պնդէ իր հրաժարականին վրայ, ընդունինք այդ հրաժարականը, յայտնենք մեր շնորհակալութիւնը եւ անցնինք նոր ընտրութեան:

Գ. ԱՍԼԱՆԵԱՆ ԷՖ.- Ժողովս անցեալ նիստին մերժեց [բ189] Քաղ. Ժողովին հրաժարականը, մինչեւ որ վերադառնայ Ս. Պատրիարքը, եւ ասիկա շատ բնական էր, որովհետեւ ասոր հակառակը լաւ գործ մը չէր ըլլար: Մենք կը պնդենք տրուած այս որոշումին վրայ եւ կը փափաքինք որ շարունակեն իրենց պաշտօնը:

Ս. ԳԱՐԱԵԱՆ ԷՖ.- Ես պարտք կը զգամ շնորհակալութիւն յայտնել Պ. Գալիկեանի, որ ջատագովեց իր սկզբունքը, սակայն եղած բնադատութիւնները մեզմէ անելի կը պատկանի[ն] այս ժողովին, որ այսպիսի ժողով մը կազմեր է: Այսչափ միայն կրնամ ըսել, որ Ս. Պատրիարքը բոլոր կուսակցութիւնները հրաւիրեց գործակցելու, Դաշնակցութիւնը հրաժարեցաւ նուիրելու այդ գործակցութիւնը: Ի՞նչ պէտք էր ընել, ուրեմն:

Պ. Մ. ՊԱՐՍԱՍԵԱՆ.- Ես կը կարծեմ որ Քաղ. Ժողովը անմախքնբաց սխալը գործեց

ամուրբան դատապարտելով իր գործունէութիւնը. սակայն ասոր պատճառը անելի բարձրէն կը բոխի եւ այս ժողովն է պատճառ այդ ամուրբան...

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- (ընդմիջելով) Ժողովը կ'անարգէր. պատշաճ բեմական լեզուով խօսեցէր:

Պ. Մ. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ.- (շարունակելով) Քաղ. Ժողովը ունեցեր է իր սխալները, որոնց վրայ ան[ը190]որդ պիտի ըլլայ ծանրանալ, բայց քանի որ ինք այսօր ի վիճակի չի գգար շարունակելու իր պաշտօնը, մեր պնդումները իր աշխատութիւնը ամուրբան դատապարտելէ զատ ուրիշ օգուտ չ[են] կրնար ունենալ:

Մ. ՆԱԹԱՆԵԱՆ ԷՖ.- Ինչպէս գիտեն տեսարք երեսփոխանը, անցեալ նիստին որոշուեցաւ այս խնդիրը նկատողութեան առնել Ս. Պատրիարքի վերադարձին: Այս որոշման եկած պատասխանին մէջ բնութեւն է որ հրաժարման պատճառները չեն վերցած. բացատրութիւն մը, ուրկէ կը հասկցուի որ պատճառներ կան հրաժարման եւ չի բաւեր ձեր մերժումը պաշտօնի վրայ պահելու մեզի: Սակայն ամէն խորհրդարան իրաւունք ունի ռեւէ առաջարկի ստիպողութիւնը ընդունելու կամ մերժելու: [«]Պատճառներ կան, մենք չենք աշխատիր[»] ըսելը կը նշանակէ որ պարզ վիճակի մէջ չէ տրուած հրաժարականը եւ ասիկա իսկ պատճառ մ'է, որ ժողովս գործադրել իր նախորդ որոշումը:

Ս. ԳԱՐԱԵԱՆ ԷՖ.- Երբ մէկը հրաժարական կու տայ պաշտօնէ մը, անշուշտ պատճառէ մը յառաջ կու գայ: Օրինակի համար, հիւանդութիւնը պատճառ մ'է: Մեր հրաժարականը այն հանգա[ը191]մանք չունի որ եթէ հրաժարականի պատճառները չբարձուին՝ իրենք կը հրաժարին: Դուք յետաձգեցիք այդ հրաժարականը Ս. Պատրիարքի վերադարձին, մինչդէռ մենք մեր նամակին մէջ կ'ըսենք որ Ս. Պատրիարքի վերադարձի խնդիրը այդ պատճառը չի վերցնել եւ թէ մենք չենք կրնար օգտակար ըլլալ ու կը պնդենք:

ՏՐ. Ս. ԹԵՐԶԵԱՆ.- Դռնփակ նիստի մը մէջ եղած յայտարարութենէն հասկցուեցաւ որ Քաղ. Ժողովի անդամներու մէջ մէկ որոշ ուղղութիւն մը չկայ եւ այդ պատճառաւ գործերը յառաջ գացած չեն: Կրօնական եւ Քաղ. Ժողովին մէջ համերաշխութիւն եւ համաձայնութիւն չկայ, այնպէս որ եկեղեցիներու բացման խնդրոյն մէջ երբ եկեղեցականները կը պնդէին որ եկեղեցիները բացուին, միւսները՝ այսինքն Քաղ. Ժողովի անդամները, չհամակերպեցան, ատնցմէ կ'երեսայ որ իրենց մէջ անհամաձայնութեան պատճառներ կան, հետեւաբար վարչութեան հրաժարականը ընդունինք եւ ընտրենք նոր մարմին մը:

Պ. Գ. ՄՆԻԺԱՐԵԱՆ.- Քաղ. Ժողովի յայտարարութիւնը շատ պարզ է: Իրենք կ'ըսեն որ մենք կը հրաժարինք, որովհետեւ անկարող կը գգանք մեզ վարելու: Սակայն Պ. Գարեան [ը192]փոխանակ ինք ստանձնելու այս պատաս-

խանատութիւնը, ուզեց դնել Ազգ. Ժողովին վրայ, որ այսպէս Քաղ. Ժողով մը կազմած է: Իրաւ է որ Քաղ. Ժողովի կազմութեան սկզբունքը սխալ էր, սակայն Քաղ. Ժողովը այն ատեն միայն կրնար գերծ ըլլալ այդ պատասխանատուութենէն, երբ իր այսօր ըրած յայտարարութիւնը ընէր այն ատեն եւ ըսէր թէ մենք չենք կրնար տանիլ այս պաշտօնը: Սակայն երբ այսօր կ'առաջարկեն իրենք որ ընդունուի իրենց հրաժարականը, վայել չէ այս ժողովին որ հարկադրել գիտենք շարունակելու այս պաշտօնը: Ուրեմն պէտք է ընդունիլ իրենց հրաժարականը: Սակայն այստեղ հարց կը ծագի թէ ինչ կերպով ընտրենք իրենց յաջորդը, որպէսզի շարունակեն իրենց պաշտօնը: Մեր առջեւ ունինք մարմին մը, որ քանի մը ամիսէն անկարող գգաց ինքզինքը, ուստի բոլոր ոյժերու կեղորոնացումով պէտք է ընտրել Քաղ. Ժողով մը, որ կեղորոնացնէ իր մէջ բոլոր կուսակցութիւնները: Հետեւաբար համա-միտ եմ Տր. Թերզեանի առաջարկին, օրակարգ անցնելու համար այս խնդիրը, եւ մինչեւ այն ատեն արդի վարչութիւնը պէտք է շարունակէ իր պաշտօնը:

Հ. ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ ԷՖ.- Քաղ. Ժողովի գործունէութիւնը քննադատել ճիշդ չէ, առանց համարատուութիւնը լսելու, իսկ եթէ որոշ հարցում մը ունիք, այժմէն կրնաք ընել, որովհետեւ շատ հակասական կ'ըլլայ բողոք որ հրաժարի մարմին մը, որուն գործունէութիւնը վնասակար եղած է: Քաղ. Ժողովի անդամները իրենց ունեցած ազատութեամբ կը բերեն պարզ հրաժարական: Գնահատումի պէտք չունինք, իսկ քննադատութիւնները պատրաստ ենք լսել եւ պատասխանել, միայն թէ հանրային խնդիրներու մէջ որքան ալ ջանանք պատասխանատուութիւնը ծանրացնել վարչութեան վրայ, այդ պատասխանատուութիւնը ամէնքս ալ ընդունինք հաւասարապէս: Իսկ թէ վարչութիւնը ինչպէս պիտի ընտրենք, այդ մասին կրնանք մեր ուրոյն կարծիք ունենալ:

[ը193]ՏՐ. ԹԵՐԶԵԱՆ ԷՖ.- Պատասխանելով քիչ առաջ խօսող յարգելի երեսփոխանին, կ'ըսեմ որ ամէն երեսփոխան, երբ այս դռնէն ներս կը մտնէ, պէտք է այստեղ միակ կուսակցութիւն մը ներկայացնէ, որքան ալ վերաբերի ինք տարբեր կուսակցութիւններու:

Դ. Տ. ՄՈՎՍԵՍԵԱՆ ԷՖ.- Այս ժողովը առաջին անգամ ըլլալով վարչութեան ընտրութեան մէջ շարժեցաւ այնպիսի ձեւով մը, որ օրինական տեսակէտին չի հակառակիր: Ամէն ոք իր ըսածը ըսաւ, բայց այս ժողովը մեծամասնութեամբ հասկցուց թէ ասկէ վերջ այսպէս ընել լաւագոյն եղանակն է: 60 տարի առաջ գերիշխան կառավարութեան քաղաքականութեան յարմարցնելու համար Սահմանադրութեան մէջ տարբեր ընտրական եղանակ մը դրուած էր, սակայն համոզւեցանք այլեւս կարծեմ, որ հիմն դրութեան շարունակութիւնը օգտակար չէ, պէտք է ընտրել միակ անդամ մը, որ կազմէ իր ժողովը: Եւ

համոզուեցանք որ ամեն ընտրուած ժողով այսպէս կրնայ կազմուիլ եւ ընտրութիւնները այսպէս պէտք է ըլլան: Վարչութեան հրաժարականին շուրջ եղած խորհրդակցութիւնները եւ անոնց տրուած պատասխանները չպիտի կրկնեն: Այն երեսփոխանները, որոնք ներկայ չէին դռնփակ նիստին մէջ եղած խորհրդակցութեանց, իրաւունք չունէին արտայայտութիւն ընելու այսօր այստեղ այս ոճով: Քաղ. ժողովը բացատրեց այն պատճառները, որոնք կը դժուարացնեն իր պաշտօնավարութիւնը, բայց խորհրդարանական լեզու չէ ելլել ըսել թէ «ես անկարող եմ», ինչպէս նաեւ ըսել առանց փաստի թէ «դուն անկարող ես»: Մէկը անկարող ամբաստանելու համար պէտք է փաստեր բերել: Քաղ. ժողովը իր ուղղութեան եւ գործելու եղանակի մասին այս ժողովին առջեւ ըրած յայտարարութիւններու առթիւ կը սպասէր այս ժողովէն, որ ըսեր թէ այս խնդիրները պէտք է այսպէս չվարել, այսպէս վարել, այդ պարագային մէջ այս ժողովը կրնար անկարող ամբաստանել Քաղ. ժողովը: Վարչութիւնը չի հրաժարի այսօր այն պատճառաւ որ կուսակցութիւնները զլացան իրենց օժանդակութիւնը, կամ այս հրաժարականին պատճառը կուսակցականներու հակառակութիւնն է: [p194] Վարչութիւնը չվարանցաւ բնաւ օգտուելու կուսակցականներէ <...>: Հետեւաբար անոնց կողմէ եթէ երբեք անվստահութիւն մը յայտնուած է, ատիկա չի կրնար պատճառ ըլլալ որ հրաժարինք: Քաղ. ժողովը կը հրաժարի այս ժողովին կողմէ յայտնուած անվստահութեամբ: Վարչութեան տեսակէտի տարբերութիւնը կը կայանար երկրորդական կէտերու մէջ, որոց վարչական տեսակէտով կարելորդութիւնը անուրանալի է: Հիմա պէտք է որ մենք օրինական կերպով քննադատենք եւ այս ժողովը պէտք է ընդունի հրաժարականը: Ռեւէ վարչութիւն չի կրնար շարունակել իր գործը, եթէ չգծէ իր իսկ ուղղութիւնը: Այս կերպով չի կրնար շարունակել ժողովը. հակառակ պարագային՝ վնասներ յառաջ կու գալ[ն]:

Պ. Հ. ԳԱԼԻԿԵԱՆ.- Ես չեմ ուզեր խօսիլ հիմա թէ հետագայ ընտրութիւնը ինչ կերպով տեղի պիտի ունենայ, միայն դիտելի էր որ վարչութեան երկու օրէնսգէտ անդամներու արտայայտութիւնները հակասական էին իրարու հետ: Անդամներէ[ն] մէկը կ'ըսէ թէ այդ հրաժարականը պարզ է, իսկ միւսը պատճառաբանեալ կը ներկայացնէ: Ես որպէս երեսփոխան կը խորհիմ թէ դժուարութիւն իրենք 'են որ կը ստեղծեն: Պ. Գարաեան ըսաւ որ Քաղ. ժողովը չի կրնար շարունակել եւ Պ. Տ. Մովսէսեան մատնանիչ ըրաւ այն կարծիքի տարբերութիւնը, որ գոյութիւն ունի, [p195] եւ ասկէ հասկցուեցաւ անէլ դրութիւն մը, որուն մէջ կը գտնուի վարչութիւնը: Մենք հնարաւորութիւն չունինք որոշելու թէ որու կարծիքն է իրաւացի, բայց կը խորհիմ որ հարկաւ հաւասար քուէներ չկային վարչութեան մէջ, այնպէս որ փոքրամասնութիւն

եղողներ պէտք է հրաժարէին եւ Ազգ. ժողովի ներկայանալով յայտնէին իրենց պատճառը եւ նոյն իսկ դռնփակ նիստ գումարելով կարելի էր որոշել թէ որ քաղաքականութիւնը կ'որոշեցրէ ժողովը:

Պ. Մ. ՊԱՐՍԱՍԵԱՆ.- Ընտրականութիւն կը յայտնեն Պ. Տ. Մովսէսեանի, որ դասեր տուաւ մեզի: Ըսուեցաւ որ Քաղ. ժողովին հրաժարման պատճառները դռնփակ նիստի մէջ պարզուած են, ասկայն ինչպէս կ'երեւայ ժողովին համար տակաւին պարզ չեն, հետեւաբար պէտք է որ պարզուի այդ կէտը:

Մ. ՆԱԹԱՆԵԱՆ ԷՖ.- Վարչութեան հրաժարականի պատճառներուն մէջ կ'էտ մը կայ, որ պէտք է պարզուի, որպէսզի ժողովը կ'ամ գնահատութեամբ ընդունի եւ կ'ամ տապալէ: Ես կը պնդեմ որ Պատրիարքի ներկայութեան պէտք կայ այս խնդրոյն լուծման համար:

Դ. Տ. ՄՈՎՍԵՍԵԱՆ ԷՖ.- Ազգային կարելորդ շահերու պաշտպանութիւնը այս կերպով կարելի չի կրնար ըլլալ, մանաւանդ որ Քաղ. ժողովը իր մեծամասնութիւնը կորսնցուցած է եւ հազիւ 2-3 հոգի կը գտնուին նիստերուն: Այլեւս ձեզի կը վերաբերի խորհիլ պէտք եղածը:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Խնդիրը այլեւս լուսաբանուեցաւ, ուստի Քաղ. ժողովի հրաժարականը ընդունելու խնդիրը ձեր քուէին կ'ենթարկեն:

(Ժողովը 6ի դէմ 19 քուէով ընդունեց Քաղ. ժողովի հրաժարականը)

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Ուրեմն յաջորդ նիստի օրակարգը կ'անցնենք Քաղ. ժողովի ընտրութեան խնդիրը՝ նախ եւ առաջ մայր դիւանի ընտրութիւնը կատարելու պայմանաւ:

(Ատենան փակուեցաւ ժամը 5ին)

ԵԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- 1.- Ալեքսանդր Պարիզ գումարտող Ազգային Համագործակցութիւն
- 2.- Ալեքսանդր Պարիզ 28 Յունիս 1919-ին Վերսալի մէջ ստորագրուած եւ 10 Յունուար 1920-ին ուժի մէջ մտած Խաղաղութեան Դաշնագրին:
- 3.- Սահակ Բ. Խաչատրեան (1849-1939):
- 4.- Զօրավար Հենրի Կուրո (1867-1946) 1919-1923 տարիներուն ստանձնած էր Սիւլիսի Արեւելի մէջ Գրանական կառավարութեան ներկայացուցիչի եւ Գրանական Արեւելեան Բանակի հրամանատարի դերերը:
- 5.- Բնագրին մէջ այս նախադասութիւնը պակասաւոր է: Զայն ամբողջացնելու համար յարմարագոյն նկատուեցաւ յաջորդ նախադասութեանը թաղծառուած «տպաւորիչ» բառին օգտագործումը իր հակադիր իմաստով:
- 6.- Հակոբյան, հակակոչի, ֆորմը:
- 7.- Տեղեկագրեր, քրքրքր.
- 8.- Անարեւել, ֆորմը:

ԱՆՅԱՅՏ ՉԵՆ ԿՈՐԱԾ ԱՆՈՆՔ, ԱՅԼ ԿԸ ՀԱՆԳՉԻՆ ԵՐՈՒՄԱՂԵՄԻ Ս. ՓՐԿԻՉ ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏԱՆ ՄԵՋ

Ներածական երկու խօսք

Ստորեւ տպուած անուններու ցանկը մէկ մասն է այն հազարաւոր հայ բանակայիններու, որոնք 1914-1918 տարիներուն ծառայեցին Օսմանեան բանակէն ներս, որպէս կայսրութեան հաւատարիմ քաղաքացիներ: Անոնք հասարակ «գինուորներ» էին, շինարարական ջոկատներու մէջ չարաչար աշխատող գործատուներ (*ամէլէ քապուրու*), բժիշկներ, ճարտարագէտներ, բուժակներ, բուժքոյրեր:

Յանկը կը ներկայացնէ Պաղեստինեան ճակատին վրայ ծառայած այն հայորդիները, որոնք պատերազմի առաջին իսկ տարիներուն սպաննուեցան թուրք հրամանատարներուն՝ Կոստանտնուպոլսէն դրկուած հրամաններով, կամ մահացան անմարդկային պայմաններու ճնշման

տակ եւ կամ փոխանցիկ հիւանդութիւններու պատճառով եւ խումբ-խումբ քաղուեցան Երուսաղէմի Ս. Փրկիչ Ազգ. գերեզմանոցի անշուք մասերուն մէջ, յատկապէս պատերուն տակ:

Ականատեսներ կը նկարագրեն մեր հայորդիներուն անմխիթար վիճակը յատկապէս Սինայի անապատին եւ անջրդի ու անխրնկալ վայրերուն մէջ: Անոնք կ'իյնային ուժասպառ կամ կը զնդակահարուէին Օսմանեան թուրք ոստիկաններու կողմէ: Ինկողներէն շատեր կը մնային անբաղ՝ կեր դառնալով գիշատիչներու:

Ս. Փրկիչի մէջ քաղուածները աւելի «բախտաւորներն» էին, որոնք իրենց մահը գտան Երուսաղէմի Օսմանեան հիւանդանոցին մէջ՝ մեծ մասը մահանալով թիֆոյիտ եւ այլ փոխանցիկ հիւանդութիւններէ՝ «արժանանալով» Ս. Յակոբի հովանիին տակ կատրուող հոգեհանգիստի:

Օսմանեան կայսրութեան այս շրջանի հրամանատարն էր Շեմալ փաշա, որուն մասին կը տիրէ այն կարծիքը թէ վարած է «հայանպաստ» քաղաքականութիւն եւ յաճախակի այցելութիւններ ալ տուած է Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան,

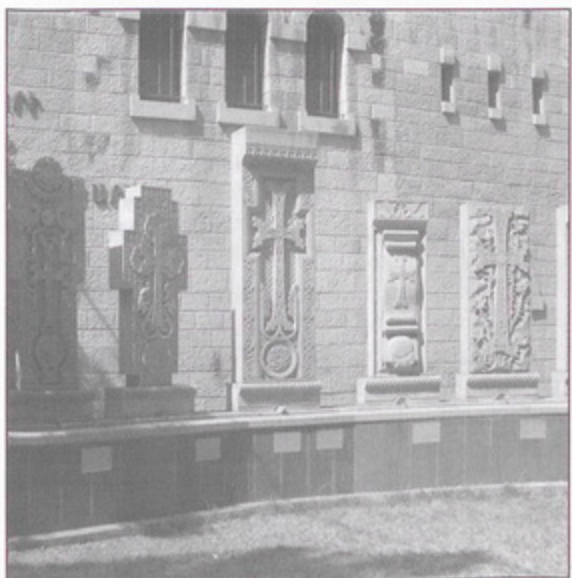
Անուն եւ մականուն	Ծննդավայր	Գաւառ	Զին. ծառայութիւն
1.- Իսա Օհաննէս Օղլու	Քէլուսիէ	Անրաքիա	չեօլ քապուրու
2.- Թագուր Փափազ « «	Պանորմա գազար	Պրուսա	քաշճը
3.- Կարապետ Գլընարկու Օղլու	Անրաքիա	Հալէպ	ամէլէ քապուրու
4.- Օհաննէս Գրիգոր « «	Եալովա	Պրուսա	« «
5.- Առաքէլ Արքին « «	Շիքշէքէ	Գարահիսար	« «
6.- Գրիգոր Մանուկ « «	Փազար	Պրուսա	« «
7.- Խաչեր Սարգիս « «	Հանի Խալիլ	Անրաքիա	« «
8.- Արքին Խաչատուր « «	Էսկի Փազար Սիւլլէսի	Եոզկար	« «
9.- Գէորգ Յոնան « «	Էրմէնի մահալլէսի	Պուրտուր	« «
10.- Խաչատուր Սարգիս « «	Արապ	Իզմիր	« «
11.- Նազարէր Պետրոս « «	Եոզկար	Էնգաթէ	« «
12.- Յարութիւն Օհաննէս « «	Սպարտա տանճազը	Գոնիա	« «
13.- Արքին Ստեփան Սարգիս « «	Գոնիա	Գոնիա	« «
14.- Կարապետ Արքին « «	Օրթա Մահալլէսի	Պրուսա	Շըմէնտըֆէր Մըսըր
15.- Պետրոս Գալուստ « «	Ֆըրըճըզ գարիյէսի	Ատափազար քշք	« «
16.- Խաչիկ Գրիգոր « «	Պիլէճիք Թիւրքմալը	Պրուսա	« «
17.- Ղազարոս Մարտիրոս « «	Թօփճըզ գարիյէսի	Իզմիր	ամէլէ քապուրու
18.- Արքին Խաչատուր « «	Ենիճէ « «	Պրուսա	« «
19.- Եփրեմ Սուրբգոս « «	Պիլէճիք տանճազը	« «	արապաճը
20.- Արքին Արամ « «	Դապանէ մահալլէսի	Իզմիր	ամէլէ քապուրու
21.- Պետրոս Մէրքէրիշաս « «	Չիֆթ գարիյէսի	« «	« «
22.- Օհաննէս Գէորգ « «	Սլուրթ գարիյէսի	Պրուսա	Շամ սէվգիյուր
23.- Վարդան Խաչիկ « «	Խէնտէր գարիյէսի	Ատափազար	ամէլէ քապուրու
24.- Մանուկ Պարսամ « «	Էրմէնի մահալլէսի	Իզմիր	Շըմէնտըֆէր Մըսըր
25.- Իսահակ Իսահակ « «	Պուրտուր, Էրմէնի մահալլէսի	Գոնիա	ամէլէ քապուրու
26.- Թագուր Չինար « «	Էրմէնի մահալլէսի	Պանորմա	« «
27.- Օհաննէս Մարիոս « «	Ռիքուր գարիյէսի (Պիլէճիք)	Պրուսա	« «
28.- Կարապետ Կարապետ « «	Էրմէնի մահալլէսի (Սպարտա)	Գոնիա	« «
29.- Օհան Առաքէլ « «	Ելովա գազար	« «	« «
30.- Թագուր Օհաննէս « «	Գարշիկայա մահալլէսի	Իզմիր	« «
31.- Արրահամ Արքին « «	Պէյօղլու	Կ. Պոլիս	չեօլ քապուրու

Անուն եւ մականուն		Ծննդավայր	Գաւառ	Զին. ծառայութիւն
32.- Զատուր Արքին	« «	Խումուշ գագաւը, Էրմ. մահ.	Իզմիր	չէօլ թապուրու
33.- Միսաք Մելքոն	« «	Օրխան դազը	Իզմիր	« «
34.- Թագուր Աղուպ	« «	Պանտրմա	Իզմիր քղը.	« «
35.- Օհաննէս Կարապետ	« «	Իզմիր	Իզմիր	« «
36.- Թագուր Օհաննէս	« «	Էրմենի մահալլէսի	Իզմիր	« «
37.- Արաքսի Պողիք	« «	Թէրիսա գարիյէսի	Իզմիր քղը.	« «
38.- Սարգիս Արքին	« «	Այնիքուլ մահալլէսի	Իզմիր	Մսքը շէօպէսի միսիւն.
39.- Արիստակէս Մարտիրոս	« «	Արեմէշ քէօյ	Իզմիր քղը.	ամէլէ թապուրու
40.- Մինաս Պետրոս	« «	Ազսերայ մահալլէսի	Կ.Պոլիս	« «
42.- Ունիսամ Խաչատուր	« «	Էրմենի մահալլէսի	Գոնիա	« «
43.- Արտուին Սյրտիչ	« «	Էսկիշէհի գագաւը	Պրուսա	« «
44.- Միքայէլ Սյրտիչ	« «	Ուրլա զօգագ մահալլէսի	Էօստէմիշ քղը.	Էֆրատը քէտիրէ.
45.- Նշան Սյրտիչ	« «	Պահշէճիք	Իզմիր քղը.	ամէլէ թապուրու
46.- Խաչիկ Անդրանիկ	« «	Գըզըլմա գարիյէսի (Ատափ.)	Իզմիր քղը.	« «
47.- Մինաս Արքին	« «	Չիֆթէ մէրտիվան մահալ.	Գոնիա	« «
48.- Սարգիս Արքին	« «	Ատափագար	Իզմիր քղը.	« «
48.- Քերովքէ Արքին	« «	Գուլքազ գարիյէսի	Պրուսա	« «
50.- Եմովք Վարդապետ	« «	Գարաքաշ մահալլէսի	Իզմիր	« «
51.- Ստեփան Քերովքէ	« «	Նաչալը գագաւը	« «	« «
52.- Տիրան Օհաննէս	« «	Նաչալը Էրմենի մահալլէսի	« «	« «
53.- Ահարոն Սարգիս	« «	Ուշագ Էրմենի մահալլէսի	Պրուսա	« «
54.- Արքին Խաչիկ	« «	Թէքէ մահալլէսի	Եոզղար քղը.	« «
55.- Հայրապետ Գէորգ	« «	Էօստէմիշ գագաւը, Էրմենի մահ.	Իզմիր	« «
56.- Գարեգին Խաչատուր	« «	Թիւրքմէն գարիյէսի	Պրուսա	« «
57.- Յակոբ Սարգիս	« «	« « « «	« «	« «
58.- Արմենակ Մուրատ	« «	Կէլվէ, Քիւրտ-Պէլէն գարիյէսի	Իզմիր քղը.	« «
59.- Շիրքիս Արքին	« «	Սիվրիսար գարիյէսի	Էնգարէ	« «
60.- Գալուստ Մանուկ	« «	Բանկալէքի մահալլէսի	Կ.Պոլիս	« «
61.- Խաչիկ Գրիգոր	« «	Գարասու գարիյէսի	Ատափագար քղը.	« «
62.- Օհաննէս Տիգրան	« «	Էրմենի մահալլէսի	Իզմիր	« «
63.- Կարապետ Թագուր	« «	Այա Նիքուլ գարիյէսի	« «	« «
64.- Խաչիկ Արքին	« «	Էրմենի մահալլէսի	Էլմալը քղը.	« «
65.- Կիրակոս Սարգիս	« «	Սիվրիսար գարիյէսի	Էնգարէ	« «
66.- Յակոբ Սյրտիչ	« «	Էրմենի մահալլէսի	Իզմիր	« «
67.- Գէորգ Ասատուր	« «	Պահշէճիք գարիյէսի	Իզմիր քղը.	« «
68.- Յակոբ Խաչեր	« «	Պանտրմա, Օրթա գարիյէսի	Պրուսա	« «
69.- Յակոբ Մելքոն	« «	Տիյարպէրի	Տիյարպէրի	« «
70.- Արքին Կարապետ	« «	Արմաշ գարիյէսի	Իզմիր քղը.	« «
71.- Մանուէլ Գրիգոր	« «	Այնթապ	Հալէպ	« «
72.- Թորոս Համբարձում	« «	Պաղշէճիք	Իզմիր քղը.	« «
73.- Ստեփան Բարսեղ	« «	Օրխան Ղազի գագաւը	Պրուսա	« «
74.- Մելքոն Օհաննէս Օղլու	« «	Փագար քէօյը, Սէօլէօզ	Պրուսա	« «
75.- Արտաշէս Սյրտիչ	« «	Պահշէճիք գարիյէսի	Իզմիր քղը.	« «
76.- Ակոբ Կարապետ	« «	Իզիւնճի Էրմենի մէհլլէսի	Իզմիր	« «
77.- Արքին Թորոս	« «	Գարահիսար	Սվազ	« «
78.- Թումիկ Թորոս	« «	Ելավիզ գագաւը, Տէրթէ քէօյ	Իզմիր քղը.	« «
79.- Նազարէթ Կարապետ	« «	Իզմիր	Իզմիր	« «
80.- Ակոբ Կարապետ	« «	Պալքէտէրի, Ալի Գատի	Պրուսա	« «
81.- Ներսէս Արքին	« «	Սիվրիսար	Էնգարէ	« «
82.- յ յանձնագօր զինուորներ	« «	3 անանուն	-----	
83.- Իսահակ Ստեփան	« «	Մաղնիսա (*)	Իզմիր	« «
84.- Պօղոս Կարապետ	« «	Պրուսա	Պրուսա	« «
85.- Յակոբ Կարապետ	« «	Պալքէտէրի Էրմենի մահալ.	« «	« «
86.- Մանուկ Թովմաս	« «	Մէրմէրճիք գարիյէսի	« «	« «
87.- Օհաննէս Ռաֆայէլ	« «	Ատափագար	Իզմիր քղը.	« «
88.- Պօղոս Կարապետ	« «	Սիվրիսար	Էնգարէ	« «
89.- Օհաննէս Արքին	« «	Ատափագար	Իզմիր քղը.	« «

մանաւանդ Սահակ Պատր. Խապայեանի պատրոխարքութեան շրջանին:

Սոյն ցանկի հրատարակութեամբ կ'ուզենք մոռացութենէ փրկել մեր եղերաբախտ ազգակիցներու անունները, կոչ ընել հայորդիներուն որ փորձեն այդ անուններուն մէջ գտնել իրենց հարազատները եւ շառաչուն ապտակ մը հասցեն թուրք ու այլազգի այն կեղծ պատմաբաններու երեսին, որոնք լկտիարար Օսմանեան կայսրութեան հայ քաղաքացիները կը ներկայացնեն որպէս օտարի գործակալ եւ կամ թուրք կոնսլէն հարուածելու պատրաստուող «կեաւոր»:

Երուսաղէմ, Եղեռնի յուշարձան

ՇԱՐԱԿԱՆ ՍՐԲՈՅՆ ՍԱՐԳՍԻ ԶՕՐԱՎԱՐԻՆ

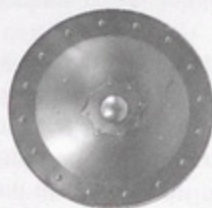
Ամենասուրբ երրորդութեանն ընտրեալ ծառայ եւ հաւատարիմ սպառազէն եւ քաջ նահատակ. երազահաս սուրբը Սարգիս շնորհաց օթեան, բարեխօս լեր առ Քրիստոս վասն անձանց մերոց:

Թագաւորին երկնաւորի սուրբ զօրապետ եւ մենամարտիկ. սիրով անմահին խաչեալ յաշխարհի երազահաս սուրբը Սարգիս խաչի պըսակեալ. բարեխօս լեր առ Քրիստոս վասն անձանց մերոց:

Արեգականն արդարութեան մեծ կարապետ պայծառ արուսեակ, ցոլացեալ յարեմըտից ի յելս արեւու երազահաս սուրբը Սարգիս անշէջ ճառագայթ, բարեխօս լեր առ Քրիստոս վասն անձանց մերոց:

Աւետարտ Հայոց Մեծաց դիմեալ ի մէջ երկրի հիւսիսոյ. հողմն հարաւոյ ի դաշտ ծաղկածին, երազահաս սուրբը Սարգիս տունկ անմահութեան, բարեխօս լեր առ Քրիստոս վասն անձանց մերոց:

Խաչաչարչար սուրբ դիտապետ նըշանագործ անուամբ ի խաչ եւ եկեղեցի. առաւել պայծառ ի գլուխըս գազայ ի գազաքան տեղոջն օրհնեալ սրբոյն Մեսրոպայ. երազահաս սուրբը Սարգիս բարեխօս լեր առ Քրիստոս եւ վասն անձանց մերոց:

ՀՈԳԵՒՈՐ ՀՕՐ ՏԵՍԱՆԿԻՆԵՆ

Ա.- ՈՒՂԱՍՏՈՒԹԵԱՆ «ՎՆԱՄՆԵՐԸ»

Զեմոր Քինյ. Նախանտեան

*«Ինչ վտանգատուր բան է ուղղամիտ
եւ պարկեշտ ըլլալ»:
Ռիլիըմ Շէքսպիր*

Ուղղամտութիւն կը նշանակէ ուղիղ, աշխնքն ուղիղ, արդար, շիտակ միտք ունենալ: Հետեւաբար, ուղղամիտ անձը ան է՝ որ ունի անխաղախ, անկողմնակալ ու պարկեշտ միտք, ինչպէս նաեւ՝ հայեացք ու վարքագիծ: Ուղղամտութեան կորուստով մարդս շատ բան չ'ունենար կորսնցնելու այնուհետեւ, վասնզի ան բանկագին յատկութիւն է, որ պէտք է պահպանուի իրրեւ զրիք ական:

Երկարատեմէ ի վեր բովանդակ մարդկութիւնը կորսնցուցած կը թուի ըլլալ իր ուղղամտութիւնը, զգայնութիւնը, եւ կը տապալկի անպարկեշտութեան ակեաց մէջ: Փորձեցէ՛ք գտնել պարկեշտ անձ մը, տեսէ՛ք թէ ինչքան յուսախաբ պիտի ըլլաք: Դրամասիրութիւնը կը մթագնէ մարդուս պայծառ մտածողութիւնը, կը կորցնէ խիղճը, կը բթացնէ ողջախոհութիւնը: Ինչքան հոգիներ ճգնուած են, սիրտներ՝ բեկանուած, խոցուած, վրդոված: Մարդիկ դիւրաւ կը կորսնցնեն իրենց հարուստ սկզբունքը, հաւատամբը, բանկ արժէքները՝ ի դիմաց շողշողուն ոսկիի: Միով բանի, ազնիւ բնատրութիւնը անհետացած է: Ինչպէ՞ս վիրահատել այս անբուժելի ախտը մարդկութեան եւ դարման գտնել: Բայց ինչո՞ւ վերացնել այս թերութիւնը, երբ ճարպիկօրէն կրնանք թաքցնել մեր զգացումները, կեղծել մեր ինքնութիւնը, պատրել ու մոլորեցնել մարդկութիւնը եւ հաճոյ երեւալ անոր: Ինչո՞ւ եւ ինչպէ՞ս պարկեշտ ըլլալ, երբ ամենուրեք շրջապատուած ենք խարդախ ու անպարկեշտ մարդոցմով: Բացի անկէ, ինչո՞ւ վնասուի ու կորսնցնել, երբ կարելի է զարտուղի ճանապարհով սիրտ գրաւել, գրպան լեցնել եւ հանգիստ կեանք ապահովել: Հետեւաբար, կենսական ու անփոխարինելի վարքագիծ դարձած է ներկայիս անպարկեշտ ըլլալ եւ վայելուչ կեանք վարել, խաբել եւ՝ շահիլ, պարտկել եւ՝ սիրուիլ, շողոքորթել եւ՝ հանգստաւէտ կեանք ապրիլ:

Մյայ յոռի յատկութիւնը նոր երեւոյթ չէ բնաւ: Մարդկութիւնը բոլոր ժամանակներուն ալ, քիչ թէ շատ, կրթութեան այս առաջին պահանջէն զրկուած մնացած է: Կարգ մը բարոյագէտներ եւ մանկավարժներ, յանգամաք կը բարդեն ծնողաց վրայ, այլ՝ դպրոցի, հասարակութեան, մարդկութեան ընդհանուր մտայնութեան ու նիստուկացի եւն: Համատարած այս ախտը կարիք ունի

անմիջական բուժման եւ ուղղման, վասնզի գործած է իր ահռելի աւերը:

Ուղղամտութիւնը կը հանդիսանայ մարդկութեան վստահութեան անկիւնաքարը: Ուղղամիտ մարդը կեանքի մէջ կ'ըն բանայ անշեղօրէն ու անսայթաթօրէն: Անոր սկզբունքն է չխոտորիլ մայր ուղիէն, մնալ միշտ ճակատի վրայ եւ պայքարիլ:

Փոխադարձ վստահութիւն գոյութիւն ունի կեանքի մէջ, եւ երբ այդ կը բեկանուի եւ կը կորսուի, այդ ժամանակ մարդկութիւնը առ յաւէտ կորսնցուցած կ'ըլլայ իր ազնուագոյն ու պատուականագոյն գիծերէն մին: Այսօր, ինչպէս միշտ, ընդհանուր սով կայ ուղղամտութեան, անկեղծութեան, պարկեշտութեան: Զգործադրուելով անխաղախութիւնը, շատերու մօտ, երկարատեմէ ի վեր մոռցուած է արդէն ու անտեսուած: Անուղղամտութիւնը կ'առաջնորդէ մեզի դէպի քարքարոտ ու փշալի ճանապարհներ, որոնց միջէն ընթանալը մեզի պիտի պատճառէ լոկ ցաւ ու տառապանք, ամօք ու նախատինք:

Անուղղամտութիւնը, ուրեմն, դիւրին միջոց է հարստութիւն դիգելու եւ անհոգ կեանք ապրելու: Անպարկեշտը իր փառաւոր ուղին գտած է թէ՛ արծաթ դիգելու եւ թէ՛ իր փառքը հիւսելու: Ներկայ առեւտրական աշխարհը լի է ստախօս-ներով, խաբեքաներով, որոնք օրն ի բուն ձեռներեցօրէն յաճախորդ կը գտնեն եւ անոնց աչքերուն մէջ նայելով կը ստեն, կը խաբեն ու կը կողոպտեն:

Պարկեշտ մարդը չի գնահատուիր այսօր. ընդհակառակը, ան գործէ կ'արձակուի, անհաւատարիմ կ'անուանուի, եւ անոր տեղ կը վարձուի անագնի աշխատատեղը, որ պատրաստ է իր գործած ընկերութեան առատ շահ բերել: Ուրեմն, մեծն Շէքսպիր ճիշդ նկատած է որ իրօք «վտանգատուր բան է ուղղամիտ եւ պարկեշտ ըլլալ», վասնզի պարկեշտութեամբ կրնաս վարկ կորսնցնել, քսակդ ալ, դիրքդ ալ: Այսպիսով, փայլուն քաղաքագէտն ալ, կիսագրագէտ փերեզակն ալ, խաբելու ճարպիկ արհեստին մէջ են եւ այդպիսով է որ կը յառաջանան կեանքի մէջ: Անոնց միակ յաջողութիւնը կեղծիքի մէջ է: Բայց ինչո՞ւ չկեղծել, երբ յաջողութիւնը անոր մէջ է, ինչո՞ւ չխաբել, երբ այդ լաւագոյն ճանապարհն է, եւ ինչո՞ւ անպարկեշտ չըլլալ, երբ ամենքը նոյն ախտն են տառապանք:

Հակասութիւններով տառապող մարդկութիւնը ներկայիս ելք չունի բացի դիմակ գործածելէ եւ դիմացինը թալանելէ: Ուղղամտութիւնը մարդկութեան մեծագոյն վնասները հասցուցած է եւ կը շարունակէ հարուածել զայն: Անցեալ դարու մեր մեծ գրողները լայնօրէն անդրադարձած են այս նիւթին եւ զգուշացուցած մարդկութիւնը որ անձնատուր չըլլայ նման թերութեան: Մեր անմահ երգիծարան՝ Յակոբ Պարոնեան, յաճախակիօրէն կը խօսի մարդկային այս անսրբագրելի արատին մասին եւ կ'արտայայտէ այն միտքը, որ ներկայ

դարուս պարկեշտ ըլլալ կը նշանակէ հագուագիւտ անձ ըլլալ հասարակութեան մէջ: Շէյքսպիր ալ իր կարգին ըսած է՝ «Ուղղամիտ ըլլալ, ըստ ներկայ դրութեան, հազարաւորներու մէջէն մէկու մը ընտրուած ըլլալն է»:

Արդ, ամփոփելով մեր գրութիւնը, անգամ մը եւս յայտնենք որ ուղղամտութիւնը կորսնցուցած է իր ուժականութիւնը: Դեռեւս հին ժամանակներէ, անպարկեշտութիւնը եղած է տիրական: Խստագոյն պատիժները նոյնիսկ անգոր զտնուած են դարերու ընթացքին անուղղան ի կարգ հրախիլելու եւ զգաստացնելու: Մինչ այդ, սակայն, անպարկեշտութիւնը կտրած է անձայրածիր հորիզոններ՝ մարդկութիւնը խրելով բարոյատիւղմի մէջ: Ինչպէս անցեալին, ներկայիս եւս, բարոյագէտներ կը ջանան իրենց ուսուցած վեհ ու ազնիւ սկզբունքներով, մարդկութեան պարզեւել բարոյականացուցիչ համոզումներ, վսեմ մօտեցումներ, որպէսզի մէկանգամընդմիշտ արմատախիլ ընեն այս յոռի ու ատելի նկարագրագիծը մարդուն մէջէն: Կրթական, դաստիարակչական բազում միջոցներ ձեռք առնուած են այս ուղղութեամբ, բայց արդիւնքը իր ամբողջութեան մէջ դեռեւս դրական չէ: Անսահման աշխատանք կայ կատարելիք այս բնագաւառէն ներս՝ մարդս բարձրացնելու եւ զետեղելու պատւանդանին: Ազգեր ոգի ի բոլին կ'աշխատին իրենց քաղաքացիներուն մէջ մշակել այս ազնիւ գիծը: Մինչ այդ, անպարկեշտութիւնը ապերասանօրէն կը տարածուի ու իր մեծամեծ ատերները կը գործէ հասարակութեան մէջ:

Բարոյական օրէնքներու հաստատումով, մշտական կրթութեամբ եւ աշաւորջ հսկողութեամբ լոկ կարելի է պայքարիլ այս վատ ունակութեան դէմ: Առաքինութիւնը մեծագոյն վահանն է, որով կարելի է պաշտպանուիլ:

Չինացի իմաստասէր Կոնփուկիոս (Ն. Ք. 551 - 479) հաւատացած էր որ «անձի մը էական ու առաջնակարգ պարտականութիւնը առաքինի ըլլալ է», քանզի քաջ գիտէր որ ճշմարտախօսութիւնը առաջը կ'առնէ զանազան անհասկացողութիւններու, շփոթութիւններու ու բախումներու: Առաքինութիւնը հագուագիւտ գովելի յատկանիշ է, որմէ շատեր դժբախտաբար զուրկ են: Առաքինութիւնը բարոյական բարեմասնութիւն է որ մարդս կը բարձրացնէ կատարելութեան:

Մարդկանց վստահութիւնը կարելի է շահիլ պարկեշտ կեցուածքով, առողջ մտածումով ու ազնիւ խօսքով: Պարկեշտութիւնը բոլլ կու տայ որ մենք ունենանք անդորր միտք ու խաղաղ սիրտ: Լռութեամբ, գաղտնապահութեամբ, քիթ քերելով, մարդկութիւնը ինչքա՜ն սուտեր կը խօսի ու ապականամ նկարագիրներ կը բացայայտէ: Ճշմարտութիւնը խեղաքիրելով կամ պարտկելով, ան չ'անհետանար ամենեւին, վասնզի «Չիք ինչ ծածուկ որ ոչ յայտնեսցի», կը յայտնէ Անետարանը: Ուշ կամ կանուխ, ճշմարտութիւնը մակերեսի վրայ

պիտի ծփայ: Ուրեմն, սուտերը ունին իրենց հետեւանքը, որ անսքողելի է:

Մեր ներկայ ընկերութեան առողջ ու կենսական պայմաններէն է պարկեշտութիւն ցուցաբերել ամէն տեսակի գործունէութեան մէջ:

Մարդս առաքինանալու հրամայականին առջեւ է այսօր՝ եթէ կը փափաքի անշուշտ կատարելութեան հասնիլ:

Վստահութիւնը վերականգնելու համար, առաջնակարգ պարտականութիւն պէտք է համարել պարկեշտութեան վերադարձը, ինչ որ անհամար ժամանակներէ առաջ գոյութիւն ունէր նախնական մարդուն մէջ առաւել կամ նուազ չափով: Ուղղամտութեան վերադարձով, մարդը պիտի վերագտնէ իր ունեցած երբեմնի բարեյատկութիւններէն մէկը:

Բ.- ՔԱՐՈՉԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԵՐԿԼԵԶՈՒ ՔԱՐՈՉ

Քարոզխօսութիւնը եկեղեցական դժուարագոյն պահանջներէն է, որովհետեւ քարոզիչն կը պահանջէ սուրբգրական հմտութիւն, հայ եկեղեցւոյ եւ հայ ժողովուրդի լայն ծանօթութիւն, ինչպէս նաեւ հայ մատենագրութեան, աստուածաբանութեան, ծիսագիտութեան եւ այլ յարակից գիտութիւններու իւրացում: Ի բաց աստի, քարոզիչ եկեղեցականը պարտի տիրացած ըլլալ իր մայրենի լեզուին, անոր բոլոր նրբութիւններուն եւ կարենայ անսայաք խօսիլ նաեւ օտար լեզուն, որով պիտի հաղորդէ իր հոգեւոր պատգամը: Տարակոյս չկայ, որ քարոզիչը ամէն կիրակի կարիք ունի յաւուր պատշաճի, այսինքն՝ տօնի համաձայն, բնաբան զատելու եւ քարոզին վրայ աշխատելու, որպէսզի ան ըլլայ տեղին, շինիչ, գործնական, ազդու եւ արդիւնաւետ:

Քարոզխօսութիւնը բարդ արուեստ է, որուն կարելի է տիրանալ տարիներու անդուլ աշխատանքով ու փորձով: Ան ոչ միայն պերճախօսութեան արուեստն է, այսինքն՝ ճարտար լեզուի եւ խորունկ մտածողութեան արտայայտութիւնը, այլեւ՝ հոգեւոր արուեստը՝ հաւատացեալին փոխանցելու Բանն Աստուծոյ: Այդ Կենդանի Խօսքը քարոզիչն կը պահանջէ անկեղծութիւն իր անձին հանդէպ: Այլ խօսքով, ինչպէս մեծն Շէյքսպիր պիտի ըսէր՝ «Լաւ քարոզիչը ան է, որ ինք իր խօսքին կը հետեւի»:

Ընդունում է ըսել, որ քարոզիչը պետք ունի ոչ միայն առատ ու բազմակողմանի գիտութեան, այլև՝ ներշնչման, գերբնական ուժի ու վերացման, որպեսզի իր խօսածը դարձնե հաղորդական ու գրառիչ:

Քարոզը մղիչ ուժ է հաւատացեալը յառաջ տանելու իր հոգեւոր կեանքին մէջ: Վերջինս մխիթարութիւն պիտի փնտռէ արտասանուած խօսքերուն մէջ եւ սպեղանի՝ իր վերքերուն ու գործած մեղքերուն: Քարոզը ուղղութիւն պիտի տայ կեանքին եւ ճանապարհ հարթէ ապագային՝ ընդդէմ բիրատու խտրութեան, խռնակոտներու եւ մարտահրաւրներու: Հաւատացեալը ամենայն արդարութեամբ կ'ակնկալէ որ Կենաց Խօսքի մատուցումը ըլլայ համեմուած վառ օրինակներով ու հարազատ պատկերներով: Ի վերջոյ, ան եկեղեցիէն պէտք է բաժնուի հոգեւոր շինիչ պատգամով:

Արեւմտեան այս ավերումն վրայ, հայոց եկեղեցիներէն ներս հետզհետէ կ'ընդհանրանան հայերէն եւ անգլերէն լեզուներու միատեղ գործածութեամբ քարոզները:

Ներկայ դաժան պայմանները եւ անընկալ հանգամանքները ուղղակիօրէն կը ստիպեն որ հայ եկեղեցականը իր կիրակնօրեայ քարոզը փոխանցէ զոյգ լեզուներով: Տարակոյս չկայ, որ եկեղեցին հայոց կը գտնուի այնպիսի փափուկ ու անկէ կացութեան մը առջեւ, որ եթէ կ'ուզէ իր պատգամը լսելի դարձնել հաւասարապէս ամենքին, ապա պարտի խօսիլ նոր սերունդին հետ անոր հասկնալի լեզուով: Կարծր իրականութիւնը կը ստիպէ քարոզիչին անպայման անգլերէն արտայայտուիլ (բացի կարգ մը գաղութներէ անշուշտ, ուր ժողովուրդը կարիք չի զգար անգլերէնի):

Մեր ներկայ գրութեան մէջ կը փափաքինք հպանցիկօրէն անդրադառնալ հայ եկեղեցիներէն ներս երկու լեզուներու՝ հայերէնի եւ անգլերէնի մէջընդմէջ գործածութեան հարցին՝ քարոզչօսութեան առեւն:

Ներկայիս, նորոյրի շարք անցած ըլլայ կարծէք երկլեզուի միատեղ գործածութիւնը: Անշուշտ որոշ առաւելութիւններ ունի խառն լեզուի գործածութիւնը: Հաւատացեալը, որ հայերէն չի հասկնար, անգլերէնի մէջընդմէջ գործածութեամբ, կարիք չունի սպասելու աւարտին, այլ կրնայ հետեւիլ քարոզի միտք բանին՝ հակառակ այն երեւոյթին, որ լրիւ անգլերէն չէ: Անդին, մեր կարծիքով, անկի անպատեհութիւն կը ստեղծէ այս խառնածին լեզուն որովհետեւ ունկնդիր հասարակութեան ուշադրութիւնը յարատեւ պիտի վրիպի եւ միտքը՝ կորսուի: Հաւատացեալը, հազիւ թէ կը կեդրոնանայ քարոզի նիւթին վրայ, քարոզիչը յանկարծ լեզուն կը փոխէ եւ կ'անցնի միւս լեզուին: Բացի անկէ, զոյգ լեզուները հասկցողներու համար կատարեալ ձանձրոյթ պիտի ըլլայ քարոզը:

Նախընտրելի է հետեւաբար, որ քարոզիչը երկու տարբեր նիւթեր ընտրէ իր քարոզին համար, եւ կամ՝ փորձէ չկրկնել նոյնութեամբ արտասանուած քարոզը: Միատեղ երկլեզու քարոզչօսութիւնը դիւրաւ կը ցրէ միտքը եւ կը շեղէ ուշադրութիւնը ունկնդրին: Անկի նպատակաւարմար է գործածել մէկ լեզու եւ ապա միայն անցնիլ մէկ այլ լեզուի, որպէսզի հաւատացեալը խօսուած քարոզէն օգտուի առաւելագոյնս:

Քարոզիչը ինչէ՞ մղում է երկլեզուի միատեղ գործածութեան կը դիմէ, եթէ ոչ՝ այն մտահոգութենէն, որ ինքզինք լրիւ հասկնալի դարձնէ բովանդակ Հօտին՝ թէ՛ անգլիախօս եւ թէ՛ հայախօս գաղութի անդամներուն: Այժմ, մեծ հարց է այս այն գաղութներուն համար, ուր տեղացի ամերիկահայերն եւ եկուորները կոչուած են միատեղ ապրելու:

Հայ եկեղեցին չի՝ կրնար թերանալ իր այս սրբազան պարտականութեան մէջ, վասնզի փոքր ամտարբերութիւն մը կրնայ պատճառ հանդիսանալ ոչ միայն զանգատի, այլեւ՝ հաւատացեալի հեռացման: Արդարեւ, հայ հաւատացեալը, ի շարս այլոց, պէտք ունի մշտական հոգեւորականութեան որպէսզի հոգեւորապէս աճի ու գտնէ իր հոգեկան մխիթարութիւնը եւ սփոփումը:

Ներկայիս, երկու լեզուներու գործածութիւնը դարձած է անյետաձգելի ու հրամայական պահանջ, որուն կարելի չէ խուլ կամ անտարբեր ձեւանալ: Ամերիկայի երիտասարդ սերունդը գրաւելու եւ անոր հոգեւոր սնունդ ջամբելու եւ ազգային ոգի ներարկելու համար, հարկ է խօսիլ իրեն հասկնալի ու համոզիչ լեզուով, որ է ըսել՝ սահուն ու մատչելի անգլերէնով: Այս ուղղութեամբ, օտար եկեղեցիներ մեծ ջանք կը թափեն, որ իրենց մայր լեզուին կից գրական մաքուր անգլերէն գործածեն, որպէսզի արդի երիտասարդ ու զարգացած սերունդը հաղորդակից դառնայ քրիստոնէական ոգիին ու անոր պահանջներուն:

Հայ եկեղեցւոյ քարոզիչը ոչ միայն կրօնական բնոյթ պէտք է տայ իր խօսածին, այլեւ՝ ազգային: Այս օտար ավերումն վրայ, կրկնակ դերի մէջ գտնուող բեմասացը պէտք է ազգային ոգին հրահրէ նորատի սերունդին մէջ ու գիտակցութիւն ու սեր մշակէ դէպի մեր ազգայինեկութիւնը, հայրենիքը եւ մշակոյթը: Ամենութեք, քարոզը միակ ազդու ու անփոխարինելի միջոցն է, որ պէտք է կիրարկուի խիստօրէն ու արդիւնաւետօրէն: Եկեղեցւոյ սրբազան կամարներու ներքոյ է որ երիտասարդը հաղորդակից կը դառնայ մեր նախնեաց հաւատքին, անցեալի պատմութեան ու մնայուն արժէքներուն: Այս հրաշալի պատեհութիւնը պէտք է լաւագոյնս օգտագործել ուսուցանելու, յորդորելու, ներշնչելու եւ ոգեպնդելու:

Եկեղեցւոյ բեմը պէտք չէ գործածել, այլապէս՝ որ է ոչ-կրօնական կամ ազգային նիւթեր արծարծելու: Սրբազան խորանը պէտք չէ ծառայէ

նաեւ իբրեւ բեմահարթակ ժողովուրդը յանդիմանելու, եկեղեցի չյաճախողները զգաստութեան հրաւիրելու, անպատշաճ յայտարարութիւններ կատարելու եւ կամ անձնական հաշիւներ մարելու: Քարոզները պէտք է միտին սուրբգրական հատուածներ վերլուծելու եւ հաւատացեալը հաղորդակից դարձնելու ճշմարիտ խօսքին: Քարոզիչը իրեն չի կրնար վերապահել կարգ մը իրաւունքներ, որոնց օգտագործումով կրնայ հաւատացեալին հաւատքը խախտել կամ նուազեցնել եւ զայն խրաչեցնել եկեղեցի յաճախելէ: Քարոզիչին բարոյական պարտականութիւն տրուած է առանց բառերը ծամծմելու կամ նիւթն շեղելու Աստուծոյ խօսքը փոխանցել ներկաներուն եւ զանոնք գտեպնդել իրենց հաւատքի մէջ:

Երկարածիզ ու մանաւանդ թոյլ լեզուով արտասանուած, ինչպէս նաեւ առանց կենդանի

օրինակներու խօսուած քարոզները չեն տպաւորեր ունկնդիր հասարակութիւնը: Քարոզները կապուելու են արդի կեանքի հետ որպէսզի իմաստաւորուին: Այլ խօսքով, չի բաւեր պատմել առակը՝ առանց զայն կամրջելու մեր ներկայ կեանքին: Քարոզիչին հիմնական ու անյետաձգելի պարտականութիւնն է յստակօրէն՝ վառ գոյներով ու պատկերաւոր լեզուով արտայայտուիլ, եւ ոչ թէ մնալ տեսական շրջագիծին մէջ: Տեսական եւ ոչ-գործնականօրէն արտասանուած քարոզը կը շոգիանայ՝ առանց դոյզն արդիւնաւորման:

Քարոզխօսութիւնը բարձրարուեստ ճիւղ է, որ կը բարացուցէ խօսող անձին ո՛չ միայն իմացական կարողութիւնը, այլեւ կը բնորոշէ անոր նկարագրային գիծերը եւ երեւան կը հանէ անոր հոգեկան խորունկ ներաշխարհը:

Լուս Անճելլա, 2016

Հայ եկեղեցոյ քարոզիչը ոչ միայն կրօնական բնոյթ պէտք է տայ իր խօսածին, այլեւ՝ ազգային: Այս օտար ասիւններուն վրայ, կրկնակ դերի մէջ գտնուող բեմասացը պէտք է ազգային ոգին հրահրէ նորատի սերունդին մէջ ու գիտակցութիւն ու սէր մշակէ դէպի մեր ազգայինեւութիւնը, հայրենիքը եւ մշակոյթը: Ամենուրեք, քարոզը միակ ազդու ու անփոխարինելի միջոցն է, որ պէտք է կիրարկուի խոհեմօրէն ու արդիւնաւետօրէն: Եկեղեցոյ սրբազան կամարներու ներքոյ է որ երիտասարդը հաղորդակից կը դառնայ մեր նախնեաց հաւատքին, անցեալի պատմութեան ու մնայուն արժէքներուն: Այս հրաշալի պատեհութիւնը պէտք է լաւագոյնս օգտագործել ուսուցանելու, յորդորելու, ներշնչելու եւ ոգեպնդելու:

Գ Ի Բ Գ Ե Լ Ի ՈՒ Ն Ե Տ Գ Ե Լ Ի ՈՎ

ՅԻՇԱՏԱԿՆԵՐ ՀԻՆ ԳՐԶԻ ՄԸ ՄԱՍԻՆ

Գրիգոր Վրդ. Մագսուտեան

Մարդոց նման գիրքերն ալ կը հիմնան եւ մեծաւ մասամբ «անպէտ» կը դառնան. եւ առաջին հերթին տասնամեակներ առաջ պատրաստուած դասագիրքեր, ընթերցարաններ եւ պատանիներու համար գրուած վիպակներ եւ պատմութիւններու հաւաքածոներ: Նոր ժամանակներու ընթերցողներու պահանջներուն չեն դիմանար նոյնիսկ դասական հեղինակներու գործերուն հին հրատարակութիւնները կամ քարգմանութիւնները: Արեւմտեան աշխարհի համալսարանական քաղաքներու մէջ՝ զարման վերջաւորութեան ուսանողներ եւ նոյնիսկ գրադարաններ այդպիսի հինգաձեւ հրատարակութիւններէ կը ջանան ձեռքազատուիլ՝ շատ ցած գինով ծախու հանելով կամ ձրի տրամադրելով զանոնք ուղղորդելու եւ կամ նոյնիսկ աղբահաւաքին յանձնելով:

Վերջերս բարեկամ մը, որ ալ տեղ չունէր իր յարկաբաժնին մէջ գիրք մը բերելու, ստիպուեցաւ օտար լեզուով իր ոչ «անպէտ» գրքերէն մաս մը տանիլ իր բնակած քաղաքայրէ շէնքին ներքնայարկը եւ բոլորին տեսանելի դարակի մը վրայ զետեղել զանոնք: Յաջորդ օրն իսկ շէնքին բնակիչները մաքրած էին դարակը: Իցիւ՝ այդպէս ըլլար նաեւ պարագան հայ հրատարակութիւններուն՝ պիտանի կամ «անպէտ»:

Հայ ընթերցողը հայերէն գիրքերու պարագային դժբախտաբար չունի օտարներու ընտրութիւնը: Մեր ժողովուրդի զաւակներուն մեծ մասը հիմնական սկզբունք մը ունի գիրքերու նկատմամբ, որ է խուսափիլ գրքերու ներկայութենէն: Ուրեմն՝ գրասէր հայը, որ կ'ուզէ իր գրադարանը թեթեւցնել հին գրքերէ՝ տեղ բանալու համար նոր հրատարակութիւններու, ո՛չ կրնայ աժան գնով ծախել զանոնք եւ ո՛չ կրնայ ձրի տալ մէկու մը: Անշուշտ ազատ է աղբահաւաքին տրամադրութեան տակ դնելու զանոնք, բայց այս պարագային իր իսկ ձեռքերը կ'ընդվզին իր դէմ. «միթէ հայերէն գիրք կարելի՞ է թափել», կ'ըսէ իր խիղճը: Ենթական կ'աճէնայ ինք իրմէ, կը խղճահարի եւ աչքէ հեռու անկիւն մը կը փնտռէ «անպէտ»ները տեղադրելու՝ յուսալով որ բնական կերպով անէաման անոնք: Նման կացութեան մը դէմ յանդիման գտած էի ինքզինքս մօտ կէս դար առաջ: Հօրս գիրքերուն մէջէն դուրս եկած էին երկու տասնեակ հատոր կամ աւելի հին դասագրքեր եւ փոքրիկ ընթերցանութեան հատորներ գրական, պատմական բովանդակութեամբ եւ կամ այլեւայլ նիւթերու մասին՝ ընդհանրապէս Մխիթարեան հրատարակութիւններ տասնիններորդ դարու կէսերէն: Նկատի պետք է

առնել, որ կէս դար առաջ այդ գրքերը հնամտիպ չէին համարուեր: Հետաքրքրութեամբ թղթատելէ ետք զանոնք, փոքրիկ տուփի մը մէջ մէկտեղած էի եւ գրասպասի տալ տուփերու շարքին դրած: Այդ տուփերը ի վերջոյ տեղադրուած էին մեր նոր բնակարանին ներքնայարկը, քանի որ «արժանի» չէին վերելի յարկերուն վրայ դարաններու դարակներուն բազմած գրական, պատմական ու բանասիրական մատենաներու շարքին ըլլալու:

Պատահական հանդիպում մը պատճառ հանդիսացաւ, որ վերոյիշեալ «անպէտ» որակուած գրքերուն մասին փոխեմ կարծիքս մօտ չորս տասնամեակ առաջ:

Օր մը՝ դպրոցի գրասենեակիս դրան առջեւ՝ անցքին մէջ նստարանին վրայ տեսայ տարեց մարդ մը, որ կը սպասէր մէկու մը: Անակնկալի եկայ երբ ըսաւ թէ զիս կ'ուզէ տեսնել եւ ինքզինք ծանօթացուց որպէս անգլերէն գրականութեան մասնագէտ եւ մերձակայ համալսարաններէն մէկուն դասախօսը: Հրաւիրեցի սենեակս եւ արող առաջարկեցի: Խօսակցութիւնը սկսաւ յատկապէս թէ ինք խմբագիրներէն մէկն էր ամերիկացի յայտնի գրագէտ Edgar Allan Poe-ի երկերու ամբողջական ժողովածուին, մինչ եւ կը ջանայի տեսնել կապակցութիւնը այդ հեղինակին եւ իմ դասաւանդած նիւթիս միջեւ: Ուզեց գիտնալ թէ Poe-ի հայերէն քարգմանութիւններուն մասին տեղեկութիւն ունի՞ր: Պատասխանեցի թէ գրական հանդէսներու մէջ հանդիպած էի մի քանի ցիւր ու ցան նորավէպերու քարգմանութիւններու: Ապա ան պայուսակը բացաւ եւ գրքոյկ մը դուրս հանեց ըսելով՝ «Գիտէ՞ի՞ր թէ Poe-ն առաջին անգամ առանձին հատորով հայերէն լեզուով քարգմանուած է»:

Չարմացած առարկեցի՝ «Բայց ես կարդացած եմ, որ առաջին քարգմանիչը եղած է Ժրանսացի բանաստեղծ Պոտլէր»: «Այո», ըսաւ, «բայց պարբերաթերթի մէջ հրատարակած է ան իր քարգմանութիւնը: Իսկ անկէ քիչ ատեն ետք հայերէնը հատորով լոյս ընծայուած է»։ Ապա ինձի երկարեց ձեռքի գրքոյկը, զոր գնած էր Վիեննայի Մխիթարեան մայրավանքի գրատունէն: Գնած էր նաեւ գրատան եւ պահեստարանին մէջ գտնուող մի քանի տասնեակ օրինակները, իւրաքանչիւրին համար վճարելով յիսուն սենթ:

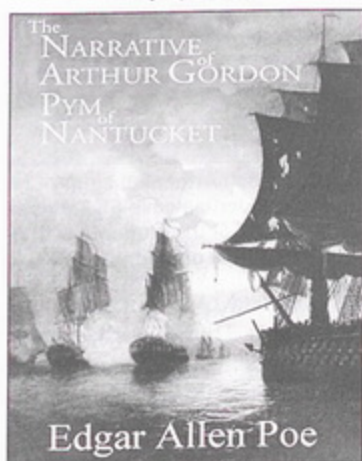
Գրքոյկին առաջին խորագիրը կարդալէ ետք զարմացումս կրկնապատկուեցաւ: Ի ձեռքին ունէի տանս ներքնայարկը գտնուող տուփին մէջ զետեղուած «անպէտ» գիրքերէն մին: Տուն վերադառնալէ անմիջապէս ետք իջայ ներքնայարկ, գիրքերու եւ թերթերու դէպին տակ գտայ տուփը, զոր բացի վստահ ըլլալու համար որ նոյն գրքոյկն էր ունեցածս: Ստուգելէ ետք՝ ամբողջ տուփը պարպեցի եւ այդ «անպէտ» գիրքերը վեր բերի՝ զետեղելու համար դարակներու վրայ: Այսօր անոնք արդէն հնամտիպ կը նկատուին: Առակս զի՞նչ ցուց

ցանկ. անպէտ նկատուած գիրքն անգամ կրնայ օր մը արժէք ստանալ:

Այժմ մի քանի խօսք յիշեալ գրքոյկին մասին, որուն առաջին էջին վրայ կը կարդանք հետեւեալը՝

**ՆԱՆԴՈՒԳԵՂՅԻ
ԱՐԹՈՒՐ ԿՈՐՏՈՆ ՓԵՄԵՆ
ՊԱՏԱՀԱՐՆԵՐԸ
ԹԱՐԳՍԱՆԵՑ
Հ.Ե.Վ.Չ.**

[նախահանգստի փոքրադիր նկար մը]
ՎԻԷՆՆԱ

**ՄԻԽԹԱՐԵԱՆՅ ՏՊԱՐԱՆ
1857.ՌՅԶ**

Տխորոսաբերօրին անմիջապէս կը յաջորդէ Poe-ի վիպակին հայերէն թարգմանութիւնը՝ լրի 93 էջ, որ լիակատար թարգմանութիւնը չէ անգլերէն բնագրին: The Narrative of Arthur Gordon Pym of Nantucket, առաջին անգամ հրատարակուած 1838-ին, Poe-ի միակ աւարտուն վէպն է: Իսկ հայ թարգմանութեան ոճէն եւ թովանդակութենէն կարելի է կոտակել, թէ հայ թարգմանիչին նպատակը չէ եղած ժամանակակից հայ հանրութեան հրամցնել գեղարուեստական երկ մը: Ինչպէս կարելի է նկատել վերի խորագրէն՝ հեղինակին անունն իսկ չէ յիշուած անդ եւ ոչ ալ այլուրեք գրքոյկին մէջ: Չկայ բացատրութիւն տուող յառաջաբան կամ վերջաբան մը կամ նոյնիսկ փոքրիկ ծանօթութիւն մը: Մակերեսային բաղդատութիւն մը հայ թարգմանութեան եւ անգլերէն բնագրին միջեւ կը բացայայտէ յապաւումներ հայերէնին մէջ՝ մանաւանդ վիպակին այն մասերուն, որոնք յարմար պիտի չըլլային դպրոցականներու համար: Թարգմանիչը զանց ըրած է մարդակերութեան եւ այլ բարբարոսութիւններու նկարագրութիւնները՝ իր ժամանակի պատանի ընթերցողներուն հրամցնելով մաքրագոտուած արկածախնդրական հետաքրքրական պատմութիւն մը լոյ: Լեզուն եւ ոճը ԺԹ. դարու կէսերուն գործածա-

կան արեւմտահայ աշխարհաբարն է:

Թարգմանիչին անուան փոխարէն Հ.Ե.Վ.Չ. տառերը եթէ անոր անուան սկզբնատառերն են՝ կարելի է ենթադրել որ Հ.-ն կը փոխարինէ «Հայր» եւ Վ.-ը՝ «Վարդապետ» բառերը: Իսկ Ե.Չ.՝ թարգմանիչին անունն ու մականունը: Վիեննայի Մխիթարեաններուն «Ընդհանուր գրացուցակ»ին մէջ, 1972, էջ 66, տոյն վիպակը յիշուած է առանց թարգմանիչի անունն: Բայց այդ հրատարակութենէն տասնամեակներ առաջ՝ Հ. Արսէն վրդ. Ղազիկեան իր «Հայկական նոր մատենագիտութիւն ...» աշխատասիրութեան Ա. հատորին մէջ՝ «Արթուր» բառայօդուածին տակ կը յայտնէ թարգմանիչին ինքնութիւնը՝ Հ.Ե.Վ. Չազըճեան: Հայր Եփրեմ Չազըճեան ծանօթ անուն է մանաւանդ իր «Հայ Բարբառարան համառօտ հայերէն տաճկերէն» աշխատասիրութեամբ, որ «Ռուսերէն հայերէն»ի բառարանն է՝ տպուած ի Վիեննա 1850-ին: Յաջորդ տարուան ընթացքին ան հրատարակած է հայոց պատմութեան դասագիրք մը՝ հետետողութեամբ Հ. Միքայէլ Չամչեանի ծանօթ գործին: Թարգմանած եւ հրատարակած է նաեւ Կիկերոնի գործերէն մի քանին՝ դասական հայերէնով: Անոր մասին կան սուղ տեղեկութիւններ 1911-ին Վիեննա հրատարակուած «Յուշարձան»ին եւ Հ.Ներսէս Ալիմեանի «Դասական հայերէնը ...», Վիեննա, 1932 ուսումնասիրութեան մէջ: Չազըճեան եղած է «դասական հայերէն»ը յայտնաբերող խմբակին անդամներէն մին եւ դպրոցական ընկերը արդի արեւմտահայ աշխարհաբարի քերականութեան հմուտ հետազօտող Հ. Արսէն Այտըճեանի:

Հաւանաբար Չազըճեան տեղեակ իսկ չէր, թէ ինք օր մը պիտի նկատուէր Poe-ի գործերէն մէկը առաջին անգամ հատորով լոյս ընծայողը: Անոր միջոցաւ նաեւ առաջնութեան պատիւը կ'երթայ հայ թարգմանական գրականութեան:

*Այն ինչ որ կը տեսնենք կամ կը բռնի
թէ կը տեսնենք,
այլ բան չէ, եթէ ոչ երազի մէջ
երազ մը:*

©

*Ամենէն անհոգ տեսակի լարեր կան
սիրտերու մէջ, որոնց կարելի չէ
հալի առանց վրդովմունքի ու
սրտողանքի:
Էտկար Ալլէն Փօ*

ETHNIC EDUCATION FOR ETHNIC IDENTITY ENHANCEMENT

By Ellie Elizabeth Andreassian, Ed.D.
Boston University, MA

The purpose of this study is to explore the ethnic identity enhancement process among Armenian children receiving ethnic education offered in Armenian schools in the United States. The study looks at how Armenian students enrolled in Armenian schools perceive their ethnic identities, and the conflicts and dilemmas they encounter in their interactions within the dominant American culture.

The Armenian School movement in North America (U.S. and Canada) is more than four decades old. The goal is to offer a rigorous American curriculum enriched with Armenian studies to challenge students to achieve a strong Armenian identity and pride.

The last four decades have seen great growth in Armenian communities as a direct result of increase in Armenian immigration to the United States. This growth had its impact on the ethnic consciousness of all Armenians. Furthermore, the open doors of the Motherland/Armenia, the immigration and the contact between previous and recent immigrants created instances for ethnic revitalization. Reinforced ethnic identity has thus become a real and relevant issue for the Armenian community in the United States.

The overall challenge in preservation their identity that Armenian immigrants encounter in the United States is the struggle against the assimilative forces. This struggle necessitates the enhancement of that identity among Armenian youth through education within the school and in community settings. It was the Armenian Church and the school that created an environment in which the Armenian young generation was given the chance to enhance their identity and national pride by stirring patriotic feelings and stressing the importance of keeping the Armenian language and culture alive.

Ethnic Identity

Ethnic identity is an important part of a human being's overall identity. At different times and different circumstances, ethnic identity may be ignored or it may be preserved and enhanced by developing ethnic awareness and ethnic pride in the youth of an ethnic community.

Erik H. Erikson, in his study of "Eight Stages of Man", explains the importance of each period of life in the

formation of man's ego (whole) identity, and that each period is a gradual integration of all identifications. According to him, the ego identity is the sum of one's understandings of his uniqueness and appropriate childhood experiences.

Ethnic awareness is one identification that can accom-

The famous French Armenian singer Charles Aznavour's visit to Jerusalem's St. Tarkmantchats school filled the hearts of the students with great pride and sense of belonging.

pany the development of ego identity in all stages (childhood to old age). Thus the early exposure to these experiences -home, family, language, food, music, traditions and other experiences at home may have strong impact on the young generation's ethnic (Armenian) identity development. Since one's ethnic affiliation is one of many components of man's ego identity (and accompanies it in its all stages), belonging to the ethnic group and its culture is very important for existence and survival in any society.

Researchers point out **objective and subjective aspects** for the concept of ethnic identity.

— **Objective** definitions of ethnic identity are overt features of the ethnic group - cultural characteristics, language, customs, traditions, geological distinctiveness, understanding culture, and identification with their ancestors and communities. These characteristics are subject to change, even to extinct.

— **Subjective** definitions of ethnic identity are a process by which individuals identify themselves as being different from others and are identified as different by others. These definitions are based on self-concept, feelings, understanding and internalizing beliefs and culture, and identification with their communities and ancestors. Subjective definitions are used more to define ethnicity in multiethnic societies (United States), where immigrants, confronted by the reality of the dominant culture try to preserve their beliefs in their common descent and ethnicity.

These definitions of ethnic identity enlighten us about

one important point; we must take into consideration both, objective and subjective criteria of the phenomenon when defining our Armenian ethnic Identity.

Another research on **Persistent Identity Systems** (E. Spicer) indicates that different ethnic groups have survived over long periods of time among other cultures, having undergone different religious, political and economic pressures. The findings of this research assert that participation in three areas is necessary for the persistence of ethnic identity systems:

- believing in their history, knowing their culture, sharing religious and moral values in inter-ethnic interactions;
- communicating through language to create unity within the identity system. The language is viewed as a powerful means for preserving the ethnic identity, as an attachment to the motherland and to their own people;
- participating in social and political activities of the ethnic group in order to preserve the identity system in the face of the oppositional situations in pluralistic societies.

Spicer's theory could explain the preservation of our Armenian identity in United States. Armenians form strong communities with their churches, day schools, Saturday and Sunday schools, community centers, philanthropic organizations, cultural and political associations. Therefore, we can participate in more than one of the areas that Spicer identifies; communicating through mother tongue, sharing the same moral values, Christian belief and culture, and participating in political, social and philanthropic organizations for achieving our objectives and goals in the Diaspora.

Armenian people are very sensitive to their identity. During their turbulent history, they often had to face losing everything; their land and their togetherness as a nation. Finally, the Armenian Genocide by Turkish government at the dawn of the twentieth century triggered Armenian mass immigration and formation of the Diaspora in the United States and the world. These devastating circumstances made Armenians more possessive about their primordial ties and preservation of their national identity.

There are other factors contributing to the preservation and maintenance of our Armenian identity:

- Visitation to the motherland and communi-

cation with the Armenian people

-- Armenian immigration that is a major factor in the revitalization of Armenian identity in the Diaspora.

--The advancement of technology that crosses the barriers between our Motherland and the Armenian Diaspora around the world.

-- The Armenian pride--**the Armenian pride is the heritage of each and every Armenian. It is the savoring remembrance of their past and more importantly, it is the promise of their future.**

Finally, a person does not belong to an ethnic group by choice. He is born into it and is related to it through emotional and symbolic ties, therefore the Armenian Identity is our **birth right**.

The Armenian youth in the diaspora demand justice and recognition of the Armenian Genocide

Identity Questionnaire

(Questionnaire for the Armenian youth)

I consider myself Armenian, because:

- I feel good about my Armenian cultural background.
- I feel strong sense of belonging to my own Armenian ethnic group.
- I have pride in my ethnic group and its accomplishments.
- I understand what my Armenian ethnicity means to me, and I know how to relate to my own and other ethnic groups.
- I often talk to other people about my Armenian background.
- I do research to learn about my own ethnic group, its history, culture, traditions and customs.
- I am Christian, I go to church every Sunday and I pray in Armenian.
- I would like to marry an Armenian.

- I speak Armenian.
- I have distinctive Armenian features - a beaky nose and beautiful almond-shaped eyes.
- I am active in organizations, community and political life of my Armenian ethnic group.
- I participate in the cultural life of my community-- I do volunteer work.
- I do research to find out about my own ethnic group's beliefs, history, traditions and customs.
- I am Armenian and enjoy being around people from ethnic groups other than my own.
- I do not speak Armenian, but participate in the Armenian cultural life, attend the church, go to various gatherings, and I have Armenian friends.
- I am Christian, with strong Armenian values. I speak Armenian and I have strong attachments to my community and my homeland.
- I am Christian, I speak Armenian, but I don't know anything about my history and culture.
- I know who I am, I have a clear sense of my Armenian ethnic background and what it means to me, I present myself to others with confidence and pride and try to learn about their culture.
- My last name ends with "ian", and I eat *dolma*, *pilaf*, and *khovradz*.(*)
- I do not speak Armenian, but I am Christian, I participate in the Armenian cultural life. I am a member of Armenian political and cultural organizations, attend various functions, and have Armenian friends.

Please find the statement(s) that describes your Armenian identity. Can you consider yourself Armenian with only one statement?

--Yes, why? ,

--No, why?

Write your own understanding of the Armenian identity and share it with us.

The questionnaire is from "An International Journal of Theory and Research"

(The questionnaire is modified by Dr. E.A.)

It is important to look at how Armenian children, who attend Armenian schools perceive their ethnic identities. The information about how the students feel about themselves, their friends, their overall education, their culture, and their loyalties was collected and analyzed so that the issues and conflicts which these students face in the process of ethnic identity enhancement could be assessed and described.

(*) *dolma*, stuffed squash, eggplant, grape leaves or cabbage

pilaf, rice or bulgur

khovradz, roast meat and chicken (kebab)

...communicating through language to create unity within the identity system. The language is viewed as a powerful means for preserving the ethnic identity, as an attachment to the motherland and to their own people...

Keep the Armenian identity alive

Armenian school in Aleppo, 2016.

"I feel strong sense of belonging to my own Armenian ethnic group."

ՆՈՐ ԳԻՐ ԷՆՐ

ԿԱՐՍԻՐ ՍՈՒԼԹԱՆԸ ԵՒ ՈՒՐԻՇ ԲԱՆԵՐ

Սիրան Սեզա

Ծանոթություն. - 2016-ին լույս տեսան երկու ուշագրաւ անտիպ ստեղծագործություններ՝ ակիւրսահայ (նախկին պոլսահայ) յայտնի կին մտաւորական, հայ կանանց իրաւունքներու եւ հասարակական դերի մեծ ջատագով, գրող, խմբագիր եւ հրապարակագիր Սիրան Սեզայի երկու ստեղծագործությունները՝ մին «Գիրք ծննդոց», իսկ միւրը՝ «Խորտակուած հոգիներ»՝ երկուքն ալ խարըսխուած են կենսագրական հենքի վրայ եւ հարազատօրէն կը ներկայացնեն 20-րդ դարու առաջին մէկուկէս տասնամեակի Պոլիսը, հայ-թուրք եւ եւրոպական համայնքներու միջեւ եղած յարաբերութիւնը: Ստորեւ կը ներկայացնեն կարճ հատուած մը եւս առաջին գիրքէն: Պարմանուհի Ասթինէն հեղինակն է:

Այս տունին մէջ բոլորովին անսպասելի դէպքեր պատահեցան:

Նախ առաւօտ մը սկիւրտարցիէ մը ապշած տեղեկացան (*) որ Սահմանադրութիւն եղած է, սուլթան Համիտ տեղի տուած է Սելանիկէն եկող եւ Պոլիսը գրաւող Երիտասարդ թուրքերու բանակը:

Ի՞նչ էր սահմանադրութիւնը:

- Ազատութիւն, հաւասարութիւն, եղբայրութիւն:

- Կեցցէ՛ Նիալի եւ Էնվեր,- կը պոռար ժողովուրդը առանց նոյնիսկ գիտնալու թէ ո՞վ էին անոնք:

Ամէն մարդ փողոցն էր ահաւոր ժխոր ստեղծելով:

Պարտէզ, որուն ակումբը ամէն օր հանդէս կար, կ'արտասանէին.

- ... այդ մենք ենք գալիս...

Կերգէին.

- ... Կաթիս հետ մէկտեղ սեւ վիշտս ծծեր...

Ժողովուրդը կը ծափահարէր:

Նոր կ'իմանային թէ քսան հնչակեան երիտասարդներ կախաղան հանուած էին Պոլսոյ մէջ, Պայագիտի հրապարակը: (30 նոյնիս 25, 1915)

Ինչո՞ւ...

Անոնք դուրսէն եկած յեղափոխականներ էին, կ'ուզէին հայրենիքը ազատել, գաւառը փրկել քիւրտ, չքոքէզ կեղեքիչներէն ...

- ...Վազիր աղբիւր պէլի տղին ջուր տանեմ...

Ասթինէ զարմացած կը հարցնէր.

- Ո՞վ է պէլը, հայ աղջիկը ինչո՞ւ ջուր պիտի տանի անոր տղուն:

Անիձան⁽²⁾ ճասթեր էին: Այս տունին մէջ տեղ չկար անոր: Տրդատը Պարտիզակի Ամերիկեան մանչոց դպրոցը զիշերօթիկ էր: Արձակուրդներուն կու գար, կօշիկին կապերը փրթած, գլխարկը անպայման թոցուցած շոգեկառքին պատուհանէն, ուրկէ կախուած կ'ըլլար ծովախ քուլաները դիտելու համար: Հովը եթէ գլխարկին խանութ մը բանար, Տրդատի գլխարկներով հարուստ կ'ըլլար:

Փողոցներու եռուզեղ մինչեւ առաւօտ կը տեւէր: Կը պոռային, կ'երգէին, թուրք եւ հայ բարեկամութիւններ կը մշակէին եւ որովհետեւ Սկիստարի հայ թաղերուն մէջ թուրք չկար, դաշնակցական մեծերը, որոնք սեւ փողկապ եւ երկար մագեր ունէին, իրենց հետ թուրքեր կը բերէին եւ անոնց եղբայրական ձառեր ըսել կու տային եկեղեցիներու մէջ:

Ո՞ր պիտի տանէր այս ճասթան, եթէ յանկարծ, ընդհանուր խրախճանքի մէջտեղ չսուէր կրկին ջարդերու մղձաւանջային լուր մը՝ «Ատանայի հայերը ջարդած են»:

Կը պատմուէր հերոսական արարքները կրակի մէջ նետուող հայ երիտասարդներու:

Չայները չռեցին, բայց թափը կոտրեցաւ: Մարդիկ մէջտեղ ելան, որոնք երբեք չէին հաւատացած թուրքին եղբայրութեան:

Սրամիտ հեգնանքը շրթունքին ռամիկ ժողովուրդը սկսաւ ծաղրել յեղափոխականները, որոնք Թոքթաթեաններու շքեղ սրճարանի ապակեփեղկերուն ետեւ նստած կ'ըլլային անգործ, կամ, ձառեր կ'արտասանէին: Կ'ըսէին որ անոնք ազատ սէր կ'ուզէին, նաեւ կը պահանջէին որ եկեղեցիները բաց մնային թուրք ճառախօսներուն առջեւ:

Եւ ահա «բացի-գոցի» վէճ մը ծայր տուաւ քիչ մը ամէն տեղ: Պահպանողականները եւ ծայրայեղականները սկսան գաւազանիկներով իրար ծեծել Կիւրակի օրերը, եկեղեցիներու բակե-

րուն մեջ, խանգարելով սրբազան արարողությունները, վախճանելով տարեցները, զուարճացնելով երեխաները: Այս շարժումին հերոսն էր Շահրիկեանը, որ Ասթինէին մեծ քողջ՝ Նուարդին ամուսնոյն հայրենակից էր Շապին Գարահիսարէն: Ան իր երկար ցուցամատը կը ցցէր դէպի եկեղեցիին կամ սրահին մէջ գտնուող ժողովուրդը և կը պոռար.

- Բացէ՛ք դուռները, թող գան թուրք ազատարար եղբայրները, թող խօսին...

Կ'ուզէր որ թուրք ճառախօսը խորանին վրայ ելլէ:

Աստուած: Ո՞վ է Աստուած, ո՞ր է Աստուած...

Ժողովուրդը, որ այնքան ուրախացեր էր, հիմա սկսած էր «փախոսըզներ» (անվերարկու) անուանել զանոնք: Նետզիետէ դուռները փակւեցան անոնց առջեւ, որովհետեւ «Կավոջ» անունով ծաղրաթերթը սկսաւ ակնարկութիւններ ընել զանազան զայթակողութիւններու շուրջ:

Անոնց մէջ լուրջ և լաւ ճառախօսներ ալ կային, ինչպէս Վռամեանը, որ շատ համակրելի մարդ մըն էր:

Կային շատ սիրուած բանաստեղծներ, ինչպէս Սիամանթօն, Վարուժանը, Սեակը: Բոլորը հաւաքուած էին Պոլիս և անոնց անցքին կէս հիացումով, կէս վախով կ'անուանէին զանոնք գրագէտ Զօհրապի, Թէքեան բանաստեղծի, Զօպանեանի և այլոց կարգին, իրարու ձեռքէ խլելով կը կարդային անոնց գրութիւնները: Սկիտարը, մանաւանդ Պէրպրեան վարժարանը ժամադրավայրն էր անոնց: Տիկ. Զապէլ Եսայեան ոչ միայն մեծագոյն գրագիտուհին էր, այլեւ ազգային կին գործիչ մը:

Կանանց շարժում մըն ալ սկսած էր ոչ միայն բարեսիրական, այլեւ գրական և վիճաբանական:

Լրագրական ասպարէզին նուիրուած երիտասարդուհի մը՝ Հայկանոյշ Մառէ արդէն իսկ մեծ ուշադրութիւն գրաւած էր:

Ասթինէ չափազանց կը հետաքրքրուէր մտաւորական, յեղափոխական այս մարդոցմով և կիներով, որոնք այնքան կ'աղմկէին ամէն կողմ:

Երկրորդ ջարդ մը Ատանայի մէջ, պահ մը սմբեցուց բոլորը: Հայերը բաւական «եղբայր» կը գգային իրենք զիրենք բողոքելու, քննիչներ դրկելու համար: Երիտասարդ թուրքերը աղի արցունք կը թափէին համոզելով որ չարագործ «կարմիր» Սուլթանն է ընողը: Փափուք կար զայն վար առնելու գահէն, բայց ոչ որ կը հաւատար:

Այդ միջոցին մեծ ուրախութիւն եղաւ Ասթինէնց տունը, որովհետեւ Ժիրայրը⁽³⁾ հեռագրած էր թէ Ամերիկայէն կը վերադառնար տուն:

Եւ օր մըն ալ, երբ մայրիկը և Ասթինէն գացեր էին Տիրան Զրաքեանի ժամեր տեսող մէկ

դասախօսութեան, լուր բերին որ երիտասարդ մը եկած էր պալատականերով: Վազեցին եկան: Գտան բարձրահասակ, նիհար, ամերիկեան նորոյթով հագուած երիտասարդ մը: Ժիրայրն էր:

Մէկ շաբաթ վերջ ան «Բաֆֆի» լսարանին գործօն անդամն էր և դասախօսական երեկոններու եռանդուն կազմակերպիչ:

Մայրը և քոյրերը երեկոյ մը տարաւ Վռամեանին բանախօսութեան, ուր գունդովլորիկ պզտիկ քոյրիկը սեղանին վրայ հանեց, որպէսզի ան «Ազատն Աստուած»ը արտասանէ ի պատիւ Վռամեանին:

Ասթինէ կարեւորութիւն չտուաւ, որովհետեւ շատ մտազբաղ էր ակնոցաւոր, համակրելի Վռամեանի մէկ խօսքը մեկնաբանելու ճիգով.

- Հիմա մեզ կ'ընդունիք. կու գայ ժամանակ ուր մեզ կրկին ունեւիով դուրս կը նետէք...

Որո՞նք էին նետողնրը և ինչո՞ւ պիտի նետէին:

«Բաֆֆի» լսարանը Ժիրայրին և իր ընկերներուն աշխատանքով ձեռնարկեց թատերական երեկոյ մը: Պզտիկ հերոսուհին, որ քիւրտ պէկին պիտի դիմադրէր և ինքզինք վար պիտի նետէր... բեմի մէկ պատուհանէն անշուշտ, վիճակուեցաւ Ասթինէին: Ան հագաւ մետաքսէ շալվար, թափշէ բաճկոն և համարձակ ներկայացաւ: Ամբողջ սրահը թնդաց ծափերով: Անոր դերակատարումը, անթերի առօրեանութիւնը, յեղափոխական աղջկայ հոգեվիճակի իրացումը զարմացուցեր էին բոլորը, մանաւանդ Ժիրայրի ընկերները:

Թատրոնի վերջաւորութեան, կրկնուած ծափերու և պահանջի վրայ եկեր էր քոյրը որ բեմ տանի, բայց զայն գտեր էր կոտրած թիկնաթոռի մը վրայ քնացած, շալվարը, բաճկոնը և կօշիկը մէկ կող նետած: Որոջ էր որ չէր դիմացած քունին:

Ի՞նչ էր այդ թատերգութեան անունը, նիւթը, որո՞նք էին միա դերակատարները: Ասթինէ չէր յիշեր: Միայն ահաւոր «թոյն» մը կաթեր էր հոգիին մէջ այդ գիշերէն վերջ: Ան կ'ուզէր դերասանուհի ըլլալ: Մօրը սէրը թատրոնի հանդէպ աղջկան մէջ ձլարձակուէր էր անխափան:

Այդ փառքի գիշերէն վերջ բոլոր ակումբներէն, միութիւններէն խնդրանք, աղաչանք կ'ըլլար որ Ասթինէ կատարէ այս կամ այն դերը: Երիտասարդական շարժումներ էին և Ժիրայրը չէր կրնար մերժել, իսկ մայրը չէր ուզեր վշտացնել թան տարեկան յեղափոխական տղան:

Ասթինէ երկար հագուատ հագած, կրունկով կօշիկներու մէջ իր փոքր ոտքերը սեղմած, բեմէ բեմ ծափեր կը խլէր: Ոչ որ, բացի ծանօթներէ, չէին կրնար հաւատար որ աղջնակ մըն էր դեռ: Թիթեռնիկի թետերով «քոյրերը» լուր չունէին հայ կեանքէն, որով, ասպարէզը բաց էր:

Գիշեր մը բացառիկ հանդարտութիւն տիրեց փողոցներուն մէջ: Այրերը կանուխ եկան և դուռ ու պատուհան փակուեցան սարսափելի սպասումի մը սնունդով: Կարմիր Սուլթանը յաջողեւ էր ապստամբեցնել իր համախիտ զօրքերը, որոնք Նայտար Փաշայի վերի անկիւնը իրենց յատուկ զօրանոցին մէջ էին: Այդ զօրանոցը Թուփգափուի սերայէն կը տեսնուէր և կ'ըսէին թէ Սուլթանը հեռադիտակով միշտ կը նայի իր: Ակիտարի երիտասարդները «Բաֆֆի» լսարանի շուրջ հաւաքուէր էին և քանի մը գիշերներէ ի վեր փողոցը պառնկելով կը հսկէին, որպէսզի թուրքերը չբարձրանան Սելամսըզի հայոց թաղերը կամ մոմաձիւրները վար չիջնեն Ալեմտաղիի գիւղերէն: Այդ հսկումը յայտնի եղաւ և յուզում պատճառեց բոլորին, երբ տղաքը մատուցներ առած գացին դիրքերը ամրացնելու Մարտ 31-ի գիշերը:

Ժիրայր բոցկտուն աչքերով, մտուզերը գրկած դուրս ելլելու վրայ էր, երբ մայրիկը, որ մտահոգ էր անոր մէկ քանի գիշերներէ ի վեր տուն չգալուն, հարց տուաւ և խնդրեց որ չերթայ, այդ տեսակ արկածախնդրութիւններու չմասնակցի: Առաջին անգամ ըլլալով Ժիրայր շատ բիրտ պատասխաններ տուաւ:

- Մայրդ և քոյրերդ պաշտպանէ, եթէ վտանգ կայ,- գայրացաւ մայրիկը՝ կորսնցուցած իր համբերութիւնը այս տարօրինակ բնատրուածք տղուն հանդէպ:

- Բոլորն ալ մայրերս և քոյրերս են. անձնասէր մի՛ ըլլար ամուսինիդ նման,- պոռաց ան և դուրս վազեց, իր ետեւ բաց ձգելով փողոցին դուռը:

Մայրիկը արցունքները սրբեց և գոցեց դուռը: Ասթինէ զգաց որ մայրիկը յոգնած կը զգար առանձին տանելով զաակներուն, տան հոգը, սպասուծի չունէին, ինք փափուկ մեծցած էր և ափսոսէին ալ նեղ էր տան մը համար, որ վարժուած էր լայն ապրելու:

Այդ գիշեր և յաջորդ բոլոր օրերը անցան խաղաղ: Ոչինչ պատահեցաւ: Տղաքը դարձան տուններին:

Սուլթան Նամիսը գահէն իջեցուցեր էին և արքային Կէօքսուի պալատը: Էնվեր փաշան կը թուէր թէ հզօրագոյնն էր Երիտասարդ Թուրքերու խմբակէն, Սելանիկի բանակի սիրելին:

Նայերը և յոյները կրկին սկսան աղմկել:

Սարսափագրու եղտըզի պալատի դուռները բացուեցան ժողովուրդին առջեւ: Նոյակապ գանձէր, երեք հարիւր ամէն ազգէ հուրիներ, դրախտային պարտէզներ: Այցելողները չէին յագեւար պատմել: Սուլթանին կեանքը առօրեայ նիւթ եղաւ, հեքեք մը խռովայոյզ:

Մայրիկը իր երկու մեծ աղջկաներուն և փեսային հետ գացին այցելութեան: Վերադարձին անոնք պատմեցին այն տեսակ բաներ, զոր

տեսած էին ու լսած որ Ասթինէ որոշեց օր մը գրել Կարմիր Սուլթանին կեանքը: Նորիները չկային, բայց կային անոնց ոսկեգօծ վանդակները, մետաքսի, թափշի, շղարշի շռայլութիւնը, աղամանդակուտ զաւթները թէյի, նկարազարդ կամ ոսկիէ սպասները, գահը սուլթանին՝ ոսկի և գոհար: Կը պատմէր որ պարտէզի կապոյտ առգանին մէջ հուրիները կը լողային և սուլթանը իր պատուհանէն կը դիտէր զանոնք:

- Յետո՛յ:

Մայրիկը կը խնդար, Անահիտը կը կարմրէր:

«Յետոյ»ին պատասխանը չէր ստանար, բայց Ասթինէ գիտէր թէ՛ Սուլթանը իր տարեդարձին, իբր թէ ամէն կողմ լուսավառութիւն կ'ըլլար և Արեւելքի ու Արեւմտեքի ընտրուած գեղեցկուհիները տողանցք կ'ընէին, որպէսզի իր համաձին վրայ թաշկինակ նետէ, զայն կին առնելու համար, նոյնպէս վարդ մը կը նետէր, անշուշտ, լողացող հուրիներուն վրայ, անոր որ կ'ուզէր այցելել և նուէրներ տանիլ: Կային որ չէր սիրէր և կ'ուզարկէր իր փաշաներէն մէկուն կամ միւսին հսկայական կայսրութեան մէկ ծայրէն միւսը:

Այս վերջին մասը իրեն պատմէր էր Հինանին, որ կը թուէր թէ տեղեակ էր ամէն բանէ, իր մայրն ալ նախկին պալատական մը ըլլալով:

Մէկ անգամ միայն Ասթինէ տեսեր էր այդ պալատականները, երբ Ուրբաթ օրուայ արարողութեան, Սուլթանին մզկիթ երթին, անոնք կառքերով կը հետեւէին կարմիր, ոսկեգօծ համագեղատներով, սքանչելի ձիաւորներուն: Կառքերը բաց լանտոնէ էին, անոնք նստած էին զոյգ-զոյգ, մետաքսէ հագուստներով, գլուխին ծածկած սպիտակ շղարշով, որ բոլորաձեւ կը ծածկէր դէմքին վերի մասը, բաց ձգելով լայքերը: Այդ թափանցիկ շղարշը անելի գեղեցիկ կ'ընէր անոնց արեւ չոտած մորթը:

Ժողովուրդը լուռ, հիացիկ կը դիտէր զանոնք: Իրենց խալիֆային սեփականութիւնն էին անոնք: Անմատչելի երուպացիներ ժամերով ոտքի կը մնային տեսնելու համար հազարումէկ գիշերներու այդ շքեղութիւնը: Սուլթանին թիկնապահները ընտրուած, գեղեցիկ կտրիճներ էին, որոնց քով դեսպաններու սիլիստրները կամ պաշտօնական փետրազարդ գլխարկները, շքանշաններով համագեղատները մեծ ուշադրութիւն չէին գրաւէր:

Այդքան ճաշակատու, շքեղ արքայ մը ինչո՞ւ արիւնարբու գազան մըն էր, ատուած թուրք և քրիստոնեայ հպատակներէն: Ռ՞պէս կ'ուզէր այդ գաղտնիքը: Ասթինէ երբեմն կը տարակուսէր, քանի որ ամէն վայելք ունէին Պոլսոյ քրիստոնեաները և երբ գաւառէն հիւրեր գային, անոնց կիները այնքան գոհարեղէններով ծանրաբեռնուած կ'ըլլային և այնքան լա՛ւ հագ-

ած որ Ասթինի համար դժուար կ'ըլար հաւատալ թէ «գուլում» կար:

Ինչ տգեղ բառ էր այդ «գուլում»ը որ հայերը կը կրկնէին երբ իրարու քով գային, ինչ հակապատկեր՝ բոցագեղ հուրներու, շքեղ զինուորականներու այդ հեքիաթներու, ուր ձիերու դոփինը կը յամենար երաժշտալի: Ինչպէ՞ս փոխարինել «լաց ու կոծ»ի հետ որ Պոլսոյ հովը կը մերժէր լսելի ընել:

(*) ծնողները

- 1.- «Նեղիմակի մօտ շիթ» մը կայ. քսան կախաղաններու նահապետութիւնը երթաթուրքերու ինքաշքման օրերուն չգրտամեցաւ:
- 2.- Ասթինները սիրտած ազատակիւն:
- 3.- Ասթինի մեծ եղայրը

ԱՍՏՆԱ 1909

Պոլսոյ հայրենասէր հայուհիներու
Ընկերակցութիւն

ՌԻՏՏԱՆԷՍ ՊԱՏՄԻՉԻ ԵՐԿԸ
ԱՆԳԼԵՐԷՆԻ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԱԾ
Դոկտ. Տ. Զաւէն Արզումանեանի Կողմից

Գրախօսեց՝ Ակադ. Մարտիրոս Գալուքեան (*)

Երկը

Դոկտոր Հայր Զաւէն Արզումանեան 1982 թուին լոյս էր ընծայել 8-րդ դարի հայ մատենագիր Ղեւոնդ Մեծի Պատմութեան իր շատ յաջող անգլերէն թարգմանութիւնը: Ղեւոնդը ապրել է Հայաստանում արաբական արշաւանքների ու տիրապետութեան դժուար ժամանակաշրջանում եւ եղել է ակամատեսն ու վկան իր գրած պատմութեան կարեւոր մասի, որով նրա գործը արժէքաւոր ու հաւաստի աղբիւր էր հայ ժողովրդի այդ ժամանակաշրջանի պատմութեան համար: Արզումանեանը այդ գործում հանդէս է եկել ոչ միայն որպէս հմուտ թարգմանիչ, այլ թարգմանութեանը կցած իր գիտական ծանօթագրութիւններով ցուցաբերել է պրպտող մտքի արութիւն եւ հետազօտող գիտնականի շնորհք:

Արզումանեանի գիտական թարգմանութեան այդ աշխատութիւնը Կոլոմբիայի Համալսարանի կողմից ստացել է իր պաշտօնական արդար ճանաչումը եւ հեղինակին շնորհուել է փիլիսոփայութեան դոկտորի (PhD) կոչում՝ եւ հայ կրօնական Վարդապետը ճանչցուել է նաեւ որպէս գիտութեան Վարդապետ: Իմ բերած գնահատանքի առիթով յոյս էի յայտնել որ այսպիսի շնորհքով օժտուած թարգմանիչ իրաւունք ունենք սպասելու նորանոր գործեր:

Եւ ահա, Դոկտ. Տ. Զաւէն Արզումանեան Ղեւոնդի թարգմանութիւնից երեք տարի անց լոյս է ընծայել Սեբաստիոյ Եպիսկոպոս Ռիստանէս Ռոշայեցու պատմութեան երկրորդ՝ «Պատմութիւն Բաժանման Վրացի Հայոց» հատուածի առանձին թարգմանութիւնը: Շուտով նաեւ թարգմանեց ու հրատարակեց երկին առաջին մասը:

Գնահատական

Երբ ստացայ այս նոր գործը, նրա առաջին անդրադարձը եղաւ այն հարցումը, թէ Արզումանեանը ինչպէ՞ս եւ որտեղի՞ց է գտնում այսպիսի խրթին գործեր, որոնք ունենալով հայ ժողովրդի պատմութեան այս կամ այն շրջանին վերաբերեալ հանգուցային բնոյթ, իրենց մէջ եղած պատմաբանական բարդ ու փափուկ հարցերով, եւ մերթ մութ ու բարուն կէտերով, թարգմանութեան կողքին կարիք ունեն գիտական որոշ մեկնաբանումների ու պարզաբանումների: Եւ մտածում ես, թէ երեւի հէնց ինքը՝ գործն է գտնում իր հասկացողին ու գնահատողին:

Ռիստանէսի Պատմութիւնը ունեցել է միայն

մէկ հրատարակութիւն՝ 1871-ին Վաղարշապատում եւ քարգմանուել է լոկ ֆրանսերէնի M. Brosset-ի կողմից՝ 1870 թուին: Ուխտանէսը եղել է 10-րդ դարի մատենագիր, եւ իր պատմութիւնը գրել է Նարեկայ Վանքի Առաջնորդ Անանիա Վարդապետի յանձնարարութեամբ, եւ ունեցել է հետեւեալ իրարից անկախ հատումները:

Ա. Յաղագս քաղաւորաց եւ հայրապետաց մերոց

Բ. Վասն քաժանման Վրաց (ի Հայոց)

Գ. Յաղագս մկրտութեանն ազգին այնմիկ Ճաղն կոչեցեալ:

Արգումանեանը իր այս քարգմանական գործում չի մոցրել երկի Ա. հատումը, որա մասին գրում է թէ այն մուագ կարեւորութիւն ունի, քանի որ Ուխտանէսը պարզապէս ամփոփ կրկնել է ինչ որ գտել է իրեն նախորդած մի քանի մատենագիրների մօտ, եւ աւելացնում է՝ «Պատմագետի մը գործը չէ կատարած Ուխտանէս» (էջ 11):

Մեզանից հազար տարի առաջ գրուած որեւէ պատմութիւն, ինչքան էլ մեծ մասամբ լինի ամփոփ կրկնութիւնը կամ քաղուածքները այլ եւ աւելի հին հեղինակների գործերի, ունենում են պատմագիտական արժէք՝ մերք պահուած լինելով հին բնագրերի՝ հետագայում փոփոխուած- աղաւաղուած մասերի հարազատ ձեւերը: Այդտեղ մերք նշում են լինում ուրիշների լրացմի թուական, մոռացում մի անուն, անտեսում մի փոքր դէպք, կամ նոյն հարցին մօտեցման մի այլ ձեւ, որոնք պատմութեան համար ներկայացնում են մեծ կարեւորութիւն: Արգումանեանն էլ արդէն յետոյ իրաւացիօրէն գրում է թէ «Սա անշուշտ ըսել չէ թէ Ուխտանէսի գործին առաջին մասը արժեքէ թողորովին գուրկ է, մանաւանդ որ Ուխտանէսի կարդացածը ամենահին գրչագիր օրինակը պիտի ըլլայ քան ինչ որ մեզի հասած են», եւ բերում է իր գնահատանքները այդտեղ գտնուած մի քանի տեղեկութիւնների մասին:

Վրաց եկեղեցական Բաժանումը

Ուխտանէսը իր երկի Բ. հատումում մանրամասնօրէն պատմում է, թէ ինչպէս եւ ինչ պատճառներով է պատահել Վրաց եկեղեցական բաժանումը Հայոց եկեղեցուց: Սա միակ եւ հաւաստի աղբիւրն է այս դէպքերի, որով նրա այս գործը ունի եզակի նշանակութիւն հայ-վրացական եկեղեցական փոխ-յարաբերութիւնների պատմութեան համար: Հէնց այս Բ. հատումի քարգմանութիւնն է որ կատարել է Արգումանեանը իր ներկայ գործով, որի մասին ուզում են բերել իմ գնահատական դիտումներից մի քանի կէտեր ներքեւում:

Կորսուած Գ. Մասը՝ Ճաղնի Մասին

Երկի Գ. հատումը Ճաղ կոչում ազգի մկրտութեան (երեւի հայերի միջոցով քրիստոնէացման) պատմութիւնն է, որի մասին թէն Ուխտանէսը նշում է արել իր երկի «Նախերգանք» ում, բայց դժբախտաբար բացակայ է իր գրքից: Ի հարկէ, եթէ այս հատումը գտնուած լինէր գրքում, բացի եկեղեցական պատմութեան համար ունեցած կարեւորութիւնից, կարող էր պարունակած լինել որոշ տեղեկութիւններ Ճաղ կոչում ցեղի ինքնութեան, նրա աշխարհագրական ճիշդ վայրի, շրջապատի ու հարեւանների մասին՝ լոյս սփռելով պատմագիտութեան մէջ այդ շրջաններին վերաբերող դեռ մի շարք մութ հարցերի շուրջ:

Ոմանք, նրանց թում եւ Արգումանեանը, կարծում են թէ այս Գ. հատումը նախապէս եղել է Ուխտանէսի գրքում, բայց յետոյ հանուել է, ըստ M. Brosset-ի կարծիքին, այն պատճառով որ անջատուելով Հայ եկեղեցուց, իրենց վրայ իրաւիւրած են եղել հայերի քնամտութիւնը: Մինչդեռ, ընդհակառակը, հայերը կը պահէին այդ հատումը, ցոյց տալու համար Հայ եկեղեցու առաջնայնութիւնը եւ Ճաղնի ապերախտութիւնը, ինչպէս պահել են Բ. հատումը, որ երեսում է Վրացիների ապերախտութիւնը:

Սակայն Ուխտանէսի Նախերգանքի հետեւեալ մասը՝ Արգումանեան կարեւորութեամբ մէջբերում է. «Ձմկրտութիւն ազգին որ Ճաղն կոչի... նաեւ զգաւառս եւ զգեղս զլխաւորս, եւ զքաղաքս եւ զքերդս իւրաքանչիւր գաւառօք որ են յաշխարհին յայնմիկ, որպէս եւ կամք քո իրամայեցին, եւ զվանօրայս հանդերձ վանականօք անումք իւրաքանչիւրոց, եւ զանապատս միայնաւորաց, եւ որք միայնակեացք բնակեալ յապատս եւ յանապատս» (էջ 4):

Գիտահետազօտական Աշխատանք

Ինչպէս ասացի, Արգումանեանի այս գործը հանդիսանում է Ուխտանէսի պատմութեան Բ. հատումի քարգմանութիւնը: Նա այստեղ էլ, ինչպէս Ղեւոնդի պատմութեան քարգմանութեան դէպքում, չի եղել պարզ քարգմանիչ, այլ կատարել է գիտահետազօտական աշխատանք, եւ իր բերած պատմագիտական ծանօթագրութիւններով պարզաբանել է մի շարք բարդ ու անորոշ կէտեր, որոնք օտարի համար անհասկանալի կը լինէին կարդալով լոկ մերկ քարգմանութիւնը:

Հարիւրաւոր տարիներ առաջ գրուած երկ մը յաջողութեամբ քարգմանելու համար, քարգմանիչը գրաբարին եւ տուեալ օտար լեզուին լրիւ տիրապետելուց զատ, պէտք է կարողանայ ապրել այդ անցեալը եւ թափանցել օգտագործուած բառերի ու դարձուածքների ներքին քարուն իմաստին, որպէսզի կարողանայ հարազատ մնալ

քննարկի ոգուն: Վանական մեր հին հոգևոր հայրերի գործերը լաւ ընկալելու եւ հարազատօրէն վերարտադրելու համար թարգմանիչը պիտի լինէր այդ հայրերի կոչման հարազատ ժառանգորդ եւ նոյնպիսի շնորհքներով օժտուած հայ հոգեւորականը՝ ինչպիսին է հէնց ներկայ թարգմանիչ Հայր Արգումանեանը:

Արգումանեանը շատ ճիշդ ու կարեւոր ընտրութիւն է կատարել թարգմանութեան համար՝ եւ դա մեր այս ժամանակներին, երբ հայ ժողովրդի հոգեւոր հարստութիւնն ու համաշխարհային մշակոյթին մատուցած նպաստը օտարներին ծանօթացնելու անհրաժեշտութեան տակ ենք գտնում՝ մեր պատմութեան ներկայ ճակատագրական այս անցումային ժամանակ, երբ ուզում են մասնաւոր դիտումով ուրանալ կամ անտեսել հայ ժողովրդի ո՛չ թէ միայն լուսարար դերը, այլ հէնց գոյութիւնը:

Վրաց Բաժանումը

Անդրկովկասում, հայ ժողովրդի մշակութային առաջատար դերի բացայայտման համար, շատ տեղին է Ուխտանէսի երկի Բ. հատուածի այս անգլերէն թարգմանութիւնը, որով աշխարհի առաջ ցոյց է տրուում որ վրացական քրիստոնէութիւնը նախապէս իր ծագումով հանդիսացել է մի մասը Հայոց Եկեղեցու, եւ նրանց բարձրաստիճան հոգեւորականները նախապէս ընտրում էին Հայոց Կաթողիկոսի կողմից: Հետագային է որ Հայոց Կաթողիկոսի կողմից Վրաստանի եկեղեցական բարձրագոյն պաշտօնին նշանակուած Կիրիլոնի ապերախտ սաղարաններով, 7-րդ դարու սկիզբը, բաժանուել են Հայոց Եկեղեցուց:

Տառադարձութեան Դրութիւնը

Արգումանեանը, ինչպէս Ղեւոնդի պատմութեան թարգմանութեան մէջ, այնպէս էլ այստեղ, տառադարձութեան համար որդեգրել է ճիշդ սկզբունք՝ ընդունելով հայերէն տառերի հնչիւնային սկզբնական եւ ստուգաբանական արժէքները, որովհետեւ թարգմանողը գրաբարն է: Եւ քանի որ այս թարգմանում է անգլերէնի, ի հարկէ նա այստեղ կանգնած պիտի լինէր տառադարձման որոշ դժուարութիւնների առաջ, որոնք ծագում են հայերէնի համեմատութեամբ անգլերէնի հնչիւնային համակարգի ունեցած թերութիւնից եւ անգլերէնի ձայնային ներկայ յեղեղուկ հանգամանքից, որով ստիպուած է որոշ տեղեր, այնտեղ ուր բաւարար չէին անգլերէն տառերի հնչիւնային հնարաւորութիւնները, տառադարձման համար օգտագործել գիտութեան մէջ ընդունուած պայմանական տառանիշեր:

Բովանդակութեան Արժէքը

Ուխտանէս Պատմիչի ներկայ թարգմանիչը հազար տարիներ առաջ գրուած այս երկի՝ օտարների կողմից ճիշդ գնահատման համար, թարգմանական իր յաջող գործից զատ, կատարել է երկի բովանդակութեան հետ կապուած մութ հարցերի, դէպքերի, դերակատար դէմքերի, աշխարհագրական վայրերի եւ իրենց ժամանակներին վերաբերող ընկերային եւ քաղաքական վիճակի մասին, պատմագիտական եւ հայագիտական հետազօտական աշխատանք, որը ատելի հետաքրքիր ու դիւրեմկալելի է դարձրել Անդրկովկասի ժողովուրդների մօտ հայ ժողովուրդի կատարած մշակութային լուսարար ու առաջատար դերի պատմութեան այս կարեւոր շրջանին վերաբերող Ուխտանէսի երկը:

Կարդալով այս շնորհալի կրկնակի Վարդապետի գիտական ու թարգմանչական գործերը՝ դժուար է չլիշել մեր ոսկեղարեան առաջին թարգմանիչ Վարդապետ Հայրերին, որոնք հմտաւարով հայկական, յունական, ասորական, քաղղական ու պարսկական լեզուներին, օտար ժողովուրդների հոգեւոր գանձերն էին փոխադրում Մտրոպեան հայերէնին՝ հարստացնելով հայ ժողովրդի մտաւոր գանձարանը: Նրանք որոշ դէպքերում օտարների մեծ գործերը կորստից փրկելով հանդերձ, նրանց վրայ ատելացնում էին իրենց հոգեւոր սխրանքները՝ կարեւոր նպաստ բերելով համաշխարհային քաղաքակրթութեան զարգացման գործին:

Հայր Զաւէն Արգումանեան որպէս արժանաւոր յետնորդն ու հաւատարիմ աշակերտն այդ անմահ Վարդապետ Հայրերի, այս անգամ ո՛չ թէ ուրիշից մեզ, այլ մեզանից ուրիշներին է փոխադարձում մեր ժողովրդի գանձերը, միջազգային հրապարակ հանելով անարժանների կողմից անիրաւուած հայ ժողովրդի մշակութային մոռացուած առաջատար դերը եւ այդպիսով գործնական նպաստ բերում մեր ազգային իրաւունքների միջազգային ճանաչման համար քափուող մեր ներկայ համազգային ճիգերին:

(*) *Ճարտարապետ եւ հեղինակ՝ «Արմէն եւ Հայ Անունների Ճագումը եւ Ուրարտուն» աշխատութեան*

**ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԹԵՄԸ
ՀԱՐԻԻՐԱՄԵԱՅ ՏԱՐԵԴԱՐՁ
1914-2014**

Դոկտ. Զաւէն Ա. Քինյ. Արզումանեան

Առաջնորդին Եգիպտոս Ժամանումը

Որպէս եգիպտահայ պարտք կը զգամ անդրադարձ մը կատարել Եգիպտահայ Թեմի հարիւրամեայ ծաղկուն շրջանը հանդիսատրելով, սկսեալ 1914 թուականէն, երբ Թեմի Առաջնորդ ընտրուեցաւ Արմաշական սեբուղի ամենէն ուշիմ եւ նուիրեալ հոգեւորականներէն Թորգոմ Արքեպիսկոպոս Գուշակեան: Սեբաստիոյ նախկին Առաջնորդն էր Գուշակեան Սրբազան, երբ Եգիպտոս կը հասներ 1914 թուի Մայիսի 3-ին: 1912-ին նախկին Առաջնորդ Սլրտիշ Եպիսկոպոս Աղանունի հրաժարած ըլլալով իր պաշտօնէն, Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութիւնը կը հաստատէր Թորգոմ Արքեպիսկոպոսի տեղապահութիւնը եւ կ'ուղարկէր զինք Գահիրէ, ուր կը դիմաւորուէր «փառաւոր թափօր մը կազմած» Ազգային Իշխանութենէն, որ շոգեկառքի կայարանէն կը յառաջանար դէպի քաղաքի առաջնորդանիստ Ս. Աստուածածին Եկեղեցին: Առաջնորդարանի դահլիճին մէջ իր առաջին ճառով Տեղապահը կը փստահեցներ «թէ ամէն ջանք ի գործ պիտի դնէր իրմէ սպասուած ամէն աշխատութիւն յաջողութեամբ ի կատար հանելու»:

Եգիպտահայ թեմի ազդեցիկ դիրք եւ անուն ունեցող անձինք պատկառելի բիւ եւ որակ կը ներկայացնէին հարիւրամեակ մը եւ աւելի առաջ, գլխաւորութեամբ Պօղոս Նուպար Փաշայի, որ հիմնադիր նախագահն էր նորակազմ Հ.Բ.Ը. Միութեան (1906), եւ միեւնոյն ատեն լիազօր ներկայացուցիչը Տ. Տ. Գեորգ Ե. Սուրենեան Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին՝ Փարիզի մէջ կայացած հայկական բարեփոխումներու գործին: Թորգոմ Արքեպիսկոպոս շուտով Առաջնորդ կ'ընտրուէր Եգիպտահայ Թեմին, եւ կը գտներ Պօղոս Նուպար Փաշայի անձին մէջ իսկական հայը, պատկառանքով, անկեղծութեամբ եւ ազգասիրութեամբ օժուն որպէս իր գործակիցն ու խորհրդականը:

Քաղաքական Կացութիւնը

Եգիպտոս չէր նմաներ բրքահայոց վիճակին, ուր սեղմումներ կային եւ հարստահարութիւններ ու հալածանք կը տիրապէտէր: Եգիպտոս ազատ երկիր մըն էր արդարաւոր կառավարութեամբ, ուր հայեր կ'ապրէին վայելելով երկրի միւս տարրերուն իրաւունքները, մանաւանդ երբ 1918-ի զինադադարէն ետք Եգիպտոսի վրայ

Թուրքիոյ զերիշխանութիւնը բոլորովին կը ջնջուէր: Ս. Աստուածածին եկեղեցին Թեմի կեդրոնն էր, ուր նաեւ իմ մանկութիւնը անցաւ իբրեւ դպիր՝ մեր քաղին եկեղեցին ըլլալով: Հոն մատուցած եմ նաեւ իմ անդրանիկ Ս. Պատարագը 1954 թուի ամբան: Եկեղեցին մի քանի տարի ետք սեփականացուելով քանդուեցաւ պողոտայի շինութեան հետեւանքով:

Նորակառոյց Վարժարանները

Եկեղեցւոյ կողքին գոյութիւն ունէր հարիւրամեակ մը եւ աւելի առաջ, 1865 թուին հիմնադրուած, եւ ապա ընդարձակ եւ շրեղ շէնքերու մէջ փոխադրուած, Գալուստեան Ազգային Վարժարանը, կառուցուած Աղա Կարաճ պետ Գալուստի կտակով, ուր նաեւ ես աշաճ կերտեցայ քառասունական թուականներուն, 800-ի մօտ հաշուող աշակերտութեան հետ միասին: Հոն աշակերտած էր նաեւ մայրս եւ իրեն հասակակից հայորդիներ, տնօրէնի եւ ուսուցչապետի պաշտօններով յայտնի Լեւոն Թաշճեանի, Արշակ Ալպոյաճեանի, Շահան Պէրպէրեանի (յետագային նաեւ մեր ուսուցիչը Անրիկիասի Դպրեվանքին մէջ), Գարեգին Տիպէրեանի, Նահապետեանի ու Գայայեանի: Կը յիշեմ շատ փոքր տարիքիս երբ դպրոցէն եկեղեցի տարին մեզի՝ ներկայ ըլլալու Տնօրէն Լեւոն Թաշճեանի յուրաքաղաւորութեան, որ մեզմէ շատ տարիներ առաջ վարած էր տնօրէնի պաշտօնը:

Եգիպտահայ ուսումնական ցանցին մէջ Պօղոսեան Ազգային Վարժարանը, բարերարութեամբ Պօղոս Պէշ Երսուխեանի, 1890-էն ի վեր կը ծառայէր Աղեքսանդրիոյ հայ համայնքին: Թորգոմ Արքեպիսկոպոսի առաջնորդութեան շրջանին Գահիրէի մէջ երկու վարժարաններ եւս ծաղկեցան, Պէրպէրեան Վարժարանը՝ տնօրէնութեանը ներքեւ Շահան Պէրպէրեանի, որ վերականգնել ուզէց իր հօրեմական անուանի Կ. Պոլսոյ Պէրպէրեան Վարժարանը՝ հիմնուած իր հօր Ռեթոս Պէրպէրեանի կողմէ: Շուտով նաեւ Գահիրէի արուարձան Հելիոպոլիսի մէջ Նուպարեան Վարժարանը՝ Պօղոս Նուպար Փաշայի հովանաւորութեամբ, եւ Մելգոնեան Մանկապարտէզը՝ բարերարութեամբ Կարապետ Մելգոնեանի Աղեքսանդրիոյ մէջ: Գրիգոր եւ Կարապետ Մելգոնեան մեծ բարերաները նոյն տարիներուն՝ 1926-ին պիտի հիմնէին նաեւ Կիպրոսի Մելգոնեան Կրթական Հաստատութիւնը: Այս բոլորը կատարուեցան Առաջնորդ Թորգոմ Արքեպիսկոպոսի քաջալերանքովն ու անձնական հոգածութեամբը՝ դիմելով իրենց բարերարներուն: Սակայն Առաջնորդին մեծագոյն արգասիքը՝ եղաւ նորակառոյց Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր Եկեղեցին ու Առաջնորդարանի շէնքը Գահիրէի լաւագոյն մէկ պողոտային վրայ:

Ս. Գրիգոր Լուսատրիչ Մայր Եկեղեցին

Քաղաքի Ս. Աստուածածին եկեղեցին կառուցում էր Գաբրիել Մարաշցի Եպիսկոպոսի ջանքերով 1839 թվին և միշտ ծառայած որպես առաջնորդանիստ եկեղեցի: Իննիսուն տարիներ ետք, 1928 թվին պիտի բարձրանար Ս. Գրիգոր Լուսատրիչ եկեղեցին՝ բարերարությամբ Գրիգոր Եղիայեանի, մահացած 1911 թուականին, որ յետ մահու իր յատուկ կտակով, գործադրության կը դրուէր անոր թէ՛ նորաշէն եկեղեցւոյ և թէ՛ բարձրագոյն ուսմանց հետեւող ուսանողներու կրթաթոշակներու տրամադրութիւնները: Մինչև մեր օրերը, կը յիշեմ, Եղիայեան Սանուց կրթաթոշակները, որոնք արժանի ուսանողներուն կը յատկացուին: Կտակի գործադրութեամբ 1924 թուին Առաջնորդն ու Թեմական իշխանութիւնը ձեռնարկեցին հոյակապ աւանդական ոճով կառուցում եկեղեցիի շինութեան՝ ճարտարապետութեամբ Լեւոն Նաֆիլեանի, երբ Օգոստոսին կատարուեցաւ հիմնարկէրը:

Եկեղեցւոյ շինութիւնը աւարտեցաւ 1928 թուին սկիզբը, և Փետրուար 12-ին կատարուեցաւ օծումը՝ ձեռամբ Առաջնորդ Թորգոմ Արքեպիսկոպոս Գուշակեանի որ բարերարի անունով զայն անուանեց Սուրբ Գրիգոր Լուսատրիչ Հայաստանեայց Եկեղեցի: Գահիրէի «Արեւ» օրաթերքի խմբագրապետ և տաղանդաւոր բանաստեղծ Վահան Թէքեան կը գրէր «Իր դաստակերտն է այս եկեղեցիին նիւթական շէնքը, ո՞ր կողմ որ դարձնէր ձեր նայումքը, զինքը կը գտնէր անոր մէջ»: Թորգոմ Արքեպիսկոպոսի առաջնորդութեան շրջանին կառուցում եմ նաեւ Աղեքսանդրիոյ հայոց գերեզմանատան Ս. Գէորգ մատուռը, Գէորգ Թովալեանի ժառանգորդներուն նուէրով, և Զակազիկի Ս. Խաչ եկեղեցին՝ բարերարութեամբ քաղաքի ազգայիններէն Խաչատուր Կամսարականի: Զակազիկի հայութեան թիւի առաւելութեամբ երկրին երրորդ գլխաւոր քաղաքը կը հանդիսանար, ուր 1926 թուին Կամսարական ծխախոտի գործատունը անուն և համբաւ կը վայելէր հայ գործատուներու զգալի թիւով:

Թեմի Առաջնորդարանի շքեղ երկյարկանի շէնքը կարելի եղած է կառուցանել Տիգրան Փաշա Տապրոյէ կտակում գումարով և հաւասարապէս Պօղոս Նուպար Փաշայի նուիրատուութեամբ: Նորաշէն եկեղեցւոյ կից այս հոյակերտ շէնքի հիմնարկէրը Առաջնորդ Թորգոմ Արքեպիսկոպոս ինք կատարեց 1928 Յունուար 20-ին, և տարի մը ետք արդէն աւարտած էր անոր կառուցումը: Նոյն ատեն Մշակութային Միութիւններ ևս ծաղկեցան, Նաասարդ և «Յուսաբեր» օրաթերքի Կեդրոնը 1918-ին, Հայ Գեղարուեստասիրաց Միութիւնն ու «Արեւ» օրաթերքի Կեդրոնը 1920 թուին, Հայ Մշակոյթի Բարեկամներու Ընկերակցութիւնը 1941-ին, Հայ Ազգային Հիմնադրամը 1942-ին և Կոկանեան Մշակութային Կեդրոնը 1945-ին, ինչպէս նաեւ Մարմնամարզական ՀՄԸՄ և ԱՐԱՐԱՏ Միութիւնները իրենց մարզասրահներով:

Մամբրէ Արքեպիսկոպոս Սիրունեան

Գուշակեան Սրբազանի շրջանին իրեն Աղեքսանդրիոյ մէջ փոխանորդ նշանակած էր Արմաշի վերջին սերունդէն Մամբրէ Ծ. Վրդ. Սիրունեան, և երբ 1931-ին Առաջնորդ Սրբազանը Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարք ընտրուեցաւ ու Գահիրէն Ս. Աթոռ մեկնեցաւ, Թորգոմ Պատրիարք Գուշակեանին յաջորդեց որպէս Տեղապահ՝ Մամբրէ Ծ. Վարդապետ, որ իսկոյն Գահիրէ փոխադրուելով վարեց Թեմին ներքին գործերը: Եզիպտահայ Թեմի զոյգ քաղաքական և թեմական ժողովները Ս. Էջմիածին խնդրանք նեկայացուցին Մամբրէ Ծ. Վարդապետի եպիսկոպոսացումին համար: Նորընտիր Ս. Ս. Խորեն Ա. Մուրատբեգեան Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը 1933 թուականին եպիսկոպոս ձեռնադրելով Մամբրէ Ծ. Վարդապետը Եզիպտոս ուղարկեց որպէս Տեղապահ Եզիպտահայ Թեմին:

Նորապսակ Մամբրէ Եպիսկոպոս Սիրունեան վարչական ճկուն և իմաստուն հեռատեսութեամբ վարեց իր պաշտօնը, և սակայն Թեմական իշխանութիւնները յապաղեցին իր Առաջնորդի ընտրութիւնը, որ երկար տեւեց հակառակ անոր որ Առաջնորդի լրիւ գործերը կը վարէր իրեն յատուկ լաւատեսութեամբ, և 1945 թուին զինք Առաջնորդ ընտրեցին և Ամենայն Հայոց Ս. Ս. Գէորգ Զ. Չորեքճեան Կաթողիկոս զինք Արքեպիսկոպոսութեան աստիճանով պատուեց: Մամբրէ Սրբազան իր 40 տարիներու երկարատեւ պաշտօնին վրայ մնաց աշխատունակ, խղճամիտ ու բարձր գնահատուեցաւ երկու Հայրապետներուն՝ Ամենայն Հայոց Ս. Ս. Գէորգ Զ. և Ս. Ս. Վազգէն Ա. Կաթողիկոսներուն կողմէ: Որպէս երիցագոյն արքեպիսկոպոս Մամբրէ Սրբազան նախագահեց Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի ձեռնադրութեան և օծման կարգերուն 1955 թուին: Իր Առաջնորդութեան շրջանին Վազգէն Ա.

Հայրապետ չորս անգամ Եգիպտոսի Թեմ այցելեց, ուր նաև նախագահեց 1956 թուի Մարտ ամսու Առաջին Եպիսկոպոսական Ժողովին՝ Առաջնորդարանի մեծ դահլիճին մէջ, ու վերջին անգամ՝ պատուելու համար Թեմի Մամբրէ Արքեպիսկոպոս Առաջնորդ Սրբազանը իր քահանայական ձեռնադրութեան յիսնամակին առիթով: Արժաշէն արտաքսեալ վերջին դասարանէն էր երբ 1916 թուին Կ. Պոլսոյ մէջ կուսակրօն քահանայ ձեռնադրուեցաւ Մարոպ Նարոյեան Եպիսկոպոսէն:

Իր առաջնորդութեան շրջանին Ամենայն Հայոց Ս. Տ. Գեորգ Զ. Կաթողիկոսի յանձնարարութեամբ Մամբրէ Արքեպիսկոպոս այցելու Առաջնորդն էր նաև Յունահայ Թեմին, ուր 1951 թուին վախճանեւ էր Թեմի Առաջնորդը՝ Կարապետ Արքեպիսկոպոս Մազմեան: Մամբրէ Սրբազան կատարած է քսանէ աւելի քահանայական ձեռնադրութիւններ Գահիրէի, Աղեքսանդրիոյ, Աթէնքի, Երուսաղէմի, եւ Երեսնի առաջնորդանիստ եկեղեցւոյ մէջ: Գահիրէի մէջ ձեռնադրած է երկու կուսակրօն քահանաներ, եւ Երուսաղէմի մէջ Գարեգին Գազանճեան վարդապետը որ յետագային դարձաւ Պատրիարք Հայոց Թուրքիոյ: Իր օրով կենսունակ դարձաւ Գահիրէի Առաջնորդարանը, որուն ականատես եղանք միշտ մեր պատանեկութեան եւ երիտասարդութեան շրջանին, վայելելով նաև Մամբրէ Սրբազան Հօր արարողակարգն ու բժախնդիր պաշտամունքները երկու Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եւ Ս. Աստուածածին եկեղեցիներուն մէջ: Գալուստեան Վարժարանի ուսանողներս Սրբազան Հօր ցուցմունքով յատուկ տօներուն մասնակից կը դառնայինք Մայր Եկեղեցւոյ մէջ մատուցուած պաշտամունքներուն, երգելով նոյնիսկ մի քանի շարականներ՝ ղեկավարութեամբ մեր ուսուցչին եւ դպրապետին՝ Ղազարոս Ղազարոսեանին: Մենք աւելին ստացանք Առաջնորդ Սրբազանէն, երբ վերի կարգերուն կրօնքի դասեր կ'աւանդէր Գալուստեան Վարժարանէն ներս: Մամբրէ Սրբազան յանկարծամահ կը վախճանէր 1966 թուի Հոկտեմբերին, ետին ձգելով քաջ հովիւի ու նուիրեալ հոգեւորականի պատուաբեր վաստակը:

Զատեն Արքեպիսկոպոս Չինչինեան

Կանուխէն Մամբրէ Արքեպիսկոպոս Երուսաղէմէն հրաւիրած էր Զատեն Վրդ. Չինչինեանը որպէս իր Փոխանորդը Աղեքսանդրիոյ մէջ, յուսալով որ իր առեւին կրնար օր մըն ալ յաջորդել իրեն: Յարաբերութիւնը երկուքին միջեւ սակայն լարուած կը մնար, Վարդապետին Աղեքսանդրիոյ մէջ թեմական մի քանի անձերու ազդեցութեան տակ գործելով, մինչեւ այն ատեն երբ առանց Առաջնորդ Սրբազանի գիտութեան Աղեքսանդրիոյ նոյն ազդեցիկ անձեր 1965 թուին Մայր Աթոռ զտնուած միջոցին խնդրեցին Ս. Տ. Վազգէն Ա.

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսէն, որ արդէն այդ օրերուն երեք թեկնածուներ եպիսկոպոսութեան պիտի բարձրացնէր, անոնց միացնէր նաև Զատեն Վարդապետ Չինչինեանը, որ Երուսաղէմի Պատրիարքութեան միաբան ըլլալով կարիքն ունէր Միաբանական Ժողովի իւրայատուկ ընտրութեան ըստ Կանոնագրի: Հապճեպ կատարուած ձեռնադրութեամբ Զատեն եպիսկոպոս դադրեցաւ միաբան ըլլալէ, դարձեալ ըստ Կանոնագրի, եւ վշտացուց մանաւանդ Առաջնորդ Մամբրէ Սրբազանը, որ անտեղեակ էր կացութենէն երբ իոն Ս. Էջմիածին կը գտնուէր հանդիսութեանց մասնակցելու: Հոն յանկարծ կը լսէր անոր եպիսկոպոսանալը: Տեղւոյն վրայ, ձեռնադրութիւններէն առաջ, Առաջնորդ Սրբազանը իր բողոքը կը յայտնէր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին: Հոն արդէն յայտնի կը դառնար Առաջնորդի ետին կատարուած անպատշաճ արարքը որուն մասնակից կ'լլար նաև Կաթողիկոսը, երբ ինք պէտք է ըլլար ճշդում կատարողը: Անշուշտ Կաթողիկոսէն բացատրութիւն մը կը սպասուէր, եւ սակայն Մամբրէ Սրբազան ընկճուած Գահիրէ կը վերադառնար առանց մնալու Հայրապետական հանդիսութեանց լրումին:

Զատեն Սրբազան Չինչինեանին լաւ օրեր չդիմաւորեցին, եւ հաշիւները սխալ դուրս եկան, եւ երբ տարի մը ետք, 1966-ին, Մամբրէ Արքեպիսկոպոս վախճանեցաւ, թեմական իշխանութիւնները պատշաճ կարեւորութիւնը չընծայեցին Չինչինեան Եպիսկոպոսին: Առաջնորդական ընտրութիւն երկար ատեն չկատարեցին, զգացնելով իրեն թէ զինք չէին ուզեր ընտրել, եւ փոխարէն Տեղապահ ընտրեցին Երուսաղէմէն Ներսէս Վարդապետ Փապուճեանը, նախկին Կիլիկեան միաբան եւ իմ դասընկերն ու օժակիցը 1954 թուին, որուն Զատեն Եպիսկոպոս ծայրագոյն վարդապետի աստիճանները շնորհեց Գահիրէի մէջ: Զատեն Սրբազան հեռացաւ թեմէն, նախ Արժանիին եւ ապա Միացեալ Նահանգներու Արեւելեան թեմ, տասնամեակ մը եւ աւելի անպաշտօն մնալով:

Տարիներ ետք Թեմական իշխանութիւնները ձեռնպահ մնացին նաև Տեղապահին նկատմամբ եւ զինք չընտրեցին Եգիպտոսի Թեմի Առաջնորդ: Այստեղ միշտ յայտնի կը դառնար Թեմի իշխանութեանց անհարկի «քծախնդրութիւնը» որ կարծէք աւանդութիւն դարձեր էր: Մնալով առանց Առաջնորդի, այս անգամ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հրահանգին վրայ Թեմական զոյգ Ժողովները Զատեն Եպիսկոպոս Չինչինեանը Առաջնորդ ընտրեցին եւ Հայրապետն ալ պատուեց զինք արքեպիսկոպոսի տիտղոսով:

Ջաղաքական Վերիվայրումներ

Իմ պատանեկան օրերու Եգիպտոսի բազաւորութիւնը տապալած էր 1950 թուականին եւ

Եգիպտական Հանրապետություն հռչակում: Երկիրը իր անդորրն ու միջազգային հովանաւորութիւնը կորսնցնել սկսած էր, եւ փոքրամասնութիւններ հետզհետէ կը հեռանային երկրէն: Տեղացի ժողովուրդը հեռաւոր ու մերձաւոր գիւղերէն լեցունցաւ մայրաքաղաք եւ անորոշութիւնն ու աղքատութիւնը ծայր տուաւ: Մեր օրերուն հայութեան թիւը շուրջ 45,000 հոգի կը հաշուէր Եգիպտոսի մէջ, եւ սակայն յաջորդող յիսնամեակի աւարտին արդէն այդ թիւին հարիւրէն տասը միայն մնացած էին, եւ առ այսօր միայն երկու կամ երեք հազար հայութիւն կը հաշուէ հայութիւնը: Աղերսանդրիոյ մէջ միայն 400 հայեր կ'ապրին: Մեր վերջին երկու այցելութեան ընթացքին նկատեցինք անկումը, հակառակ անոր որ մշակութային եւ դպրոցական, եկեղեցական ու մարզական շրջանակներ տակաւին կը շնչեն ու յարատեւ գործի կը ձեռնարկեն, յաճախ Հայրենիքէն հրաւիրելով արուեստագէտներ եւ բանախօսներ:

Աշոտ Եպիսկոպոս Մնացականեան

Թեմակալ Առաջնորդ Զատեն Արքեպիսկոպոս Չինչինեանի հիւանդութեան հետեւանքով Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնէն Նորին Սրբութիւն Ս. Տ. Գարեգին Բ. Հայրապետ Գահիրէ ուղարկած էր միաբաններէն Աշոտ Մնացականեան վարդապետը որպէս Առաջնորդական Փոխանորդ: 2004 թուականին Զատեն Սրբազան կը վախճանէր եւ Տեղապահ կ'ընտրէին Մնացականեան Աշոտ վարդապետը, որ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն էպիսկոպոս կը ձեռնադրուէր որպէս միակ թեկնածուն Եգիպտահայ Թեմի առաջնորդութեան, ուր արդէն կը ծառայէր հինգ տարիներէ ի վեր:

Հակառակ իշխող աննպաստ պայմաննե-

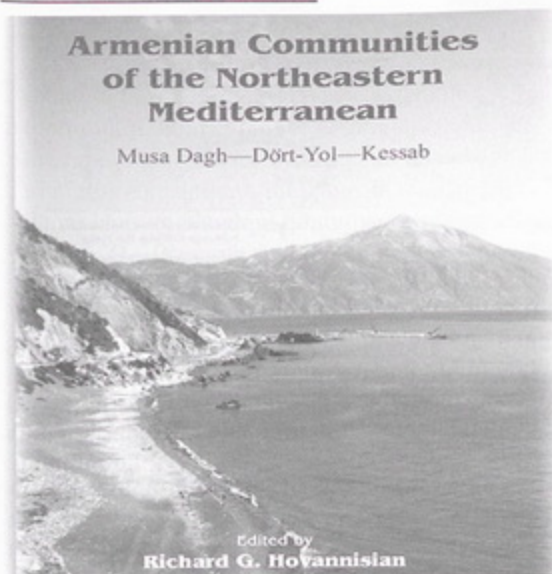
րուն Առաջնորդ Աշոտ Եպիսկոպոս յարատեւ աշխատանք կը տանի թեմէն ներս: Աշակերտութիւնը իր նուազագոյնին հասած ըլլալով փակեցին Գալուստեան Ազգային Վարժարանը ու միացուցին Նուպարեան Վարժարանին, որ ցարդ կը հոգայ հարիւրէ աւելի աշակերտութեան ուսումնական կարիքները: Եկեղեցին ունի հովիւ մը եւ կիրակնօրեայ պաշտամունքները կը կատարւին, ինչպէս մենք ականատես եղանք մեր վերջին այցելութեան: Ազգային սեփական գերեզմանատունն ալ Հէլիոպոլիսի մէջ իր մատուռով միշտ բաց է հաւատացեալներուն առջեւ, ուր ամիսը անգամ մը Ս. Պատարագ կը մատուցուի: Հոն եւս առիքը ունեցայ ներկայ ըլլալու եւ քարոզելու իմ վերջին այցելութեան, ինչպէս ըրած էի Աշոտ Սրբազանի հրաւերին վրայ նախորդող Կիրակին Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր Եկեղեցոյ մէջ:

Երկու ակումբներ գործօն են տակաւին, ուր մարզական շարժումը աշխոյժ է, ինչպէս ասանդական օրաթերթերը՝ «Արեւ»ն ու «Յուսաբեր»ը, որոնք համայնքը զիրար կը միացնեն տեղեկութիւններով եւ այլազան գործունէութիւններով: Ասող սակայն, որ անցեալի փայլքը յաւիտ կորած է, եւ պատիւ՝ ներկայ ղեկավարութեան որ փոքրիկ մնացորդացը կը կարողանան պահել որպէս ասանդ հին եւ պատուական Եգիպտահայ Գաղութին:

ՆԵՐՓԸԿ ՆԿԱՐ. Գալուստեան Ազգային Վարժարանի 1955-ի Ամալներջի Հանդէս, Նախագահութեամբ Առաջնորդ Մամբրէ Արք. Սիրունեանի, ծախին՝ Զատեն Արեղայ Արզումանեան, աջին՝ երեք պետական անձինք Գահիրէի Ռաւմնական Նախարարութենէն, եւ Յովհաննէս Քէեհայեան՝ Ատենապետ Թեմական Ժողովի իր դիւանի անդամներով:

«Հիւսիս-Արեւելեան Միջերկրականի
Հայ բնակավայրերը» ժողովածուն
(Armenian Communities of the North-
eastern Mediterranean, Musa Dagħ,
Dort-Yol, Kessab)
Խմբագրութեամբ
Փրոֆ. Ռիչարտ Յովհաննիսեանի

Դոտկ. Մինաս Գոճայեան

Տրմաջան աշխատանքի արդիւնք մը եւս, արդէն 14-րդը այս շարքին, եւ դժբախտաբար վերջինը, կը յանձնուի պատմաբաններու, բանասէրներու եւ ինչու չէ՛ նաեւ լայն ընթերցողներու ուշադրութեան: «Հիւսիս-Արեւելեան Միջերկրականի Հայ բնակավայրերը» ժողովածուն (*Armenian Communities of the Northeastern Mediterranean*) իր ուշադրութեան կիզակէտը դարձուցած է Մուսա Տաղ, Քէսապ եւ Զորը-Մարգպան կամ Տէօրը-Եոլ Հայկական բնակավայրերը, որոնց անցեալի պատմութիւնը, ճակատագիրը, եղեռնեան եւ յետ-եղեռնեան տարիները ունին բազմաթիւ նմանութիւններ: Եարբը կը կոչուի *Historic Armenian Cities and Provinces*, որուն մէջ գետնդրուած են 1997-էն ի վեր UCLA-ի մէջ կազմակերպուած գիտածոյովներու եւ աշխատանիստերու ընթացքին ներկայացուած գիտական աշխատութիւնները:

Այս շարքին հատորներու հրատարակութիւնը կը նմանցնեն ժամանակակից բժշկութեան ճառագայթային սարքերու զննութեան - MRI, CATSCAN, Ultra Sound - եւ այլն: Արդարեւ, ինչպէս որ այս սարքերը մեզ կը նկարեն վերէն վար եւ վարէն վեր՝ մխրճուելով մեր մարմնի անտեսանելի ներքին օրկաններու ծայրերէն ներս ու երեսան կը հանեն իրական պատկերը մեր մարմինը բաղադրող մասերուն, այդպէս ալ Փրոֆ. Ռիչարտ

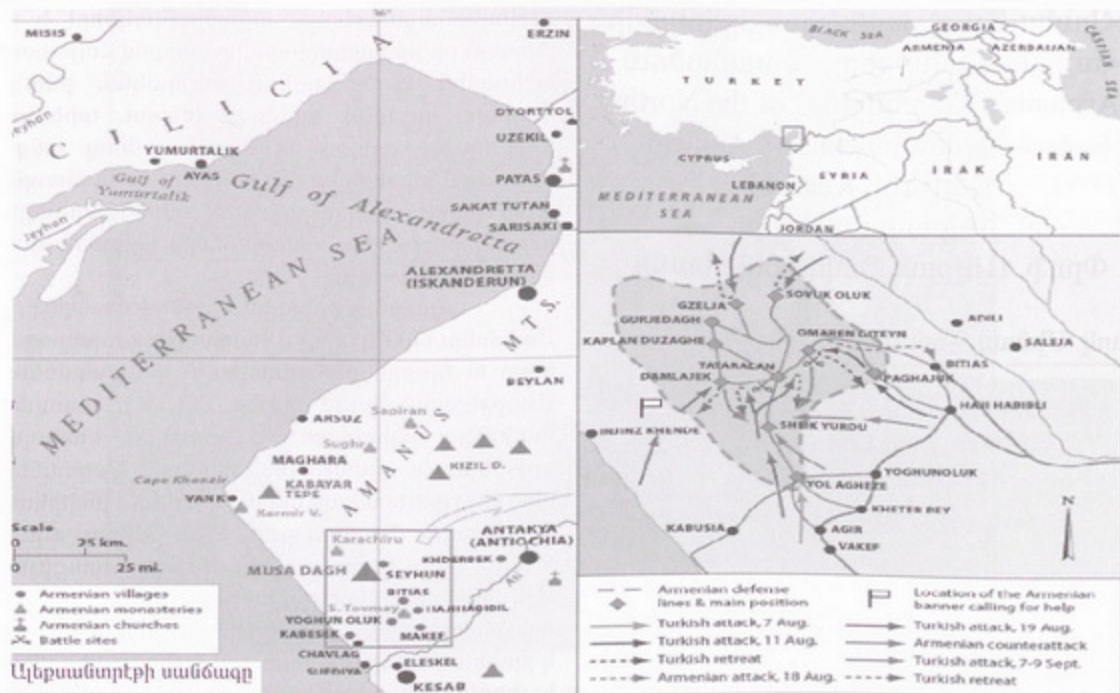
Յովհաննիսեան երկու տասնամեակներ ի վեր խորաբախման պատմաբանի տարրով Հայաստան աշխարհն ու մերձակայ հայկական բնակավայրերը կը զննէ հիւսիսէն հարաւ, արեւելքէն արեւմուտք՝ տալով ո՛չ միայն անոնց անցած պատմական փորձառութիւնը, այլեւ համապարփակ կերպով ներկայացնելով անոնց ազգագրութիւնը, բարբառը, սովորութիւնները, առանձնայատկութիւնները եւ այլն:

Հոյակապ ծրագրաւորումով մը Փրոֆ. Ռ. Յովհաննիսեան կ'ընտրէ մասնագէտ-պատմաբանները եւ նիւթին քաջատեղեակ գիտնականները: Վերջիններս միայն հայեր չեն, այլ օտարներ, տարբեր երկիրներու եւ տարբեր համալսարաններու եւ գիտաշխատագոտական կեդրոններու վկայեալ վստեղական մասնագէտներ՝ Ամերիկացի, Ֆրանսացի, Գերմանացի, Յոյն, Արաբ, Քիւրտ, Թուրք, Ռուս եւ այլ ազգերու ներկայացուցիչներ: Այն ինչ որ գրեթէ առանձինն գլուխ կը հանէ Փրոֆեսորը, նոյնը տարբեր համալսարաններու մէջ կ'իրականացուի բազմաճառ աշխատակիցներով եւ հիմնարկներու ջանքերով: Գիտական զեկուցումներու շարքը իրականացնելով չ'աւարտել իր ծրագիրը, այլ ան քայլ մը աւելի անդին երթալով կարդացուած զեկուցումները մասնագիտական խմբագրման ենթարկելով կը յանձնէ տպագրատուն, ի հարկէ իր ուսերուն բարձելով նաեւ այս գործին նիւթական արդիւնքը քաղելու ծանր պարտաւորութիւնը: Ահաւասիկ այդպիսի բարեխիղճ ու հետեւողական աշխատանքի մը արդիւնքն է, զոր կը ներկայացնեն սոյն գրութեամբ:

Վերջին հատորը բաղկացած է 15 աշխատութիւններէ, որոնք 7-8 տարիներ առաջ ներկայացուեցան UCLA-ի մէջ՝ երկօրեայ զեկուցումներու ընթացքին:

14-րդ հատորը կը սկսի Փրոֆեսորին կողմէ խմբագրուած հեղինակներու համառօտ կենսագրութեան ու գիտական աշխատանքներու ներկայացմամբ, որուն կը յաջորդեն «Հիւսիս-Արեւելեան Միջերկրականի Հայ բնակավայրերը» յօդուածաշարքերու դարձած համառօտ նկարագրութիւնը եւ ներածական բաժինը: Ժողովածուն համալրուած է երկուտասնեակ մը քարտէսներով եւ աւելի քան 200 նկարներով:

Ներկայացուող տարածաշրջանը, որուն բնակչութեան մեծամասնութիւնը թուրքեր չէին, 1938-1939-էն առդին գաղութարար տէրութիւններու դաւաճանութեամբ կամ կայսերապաշտական շահերէ մղուած անցաւ Քէմալական Թուրքիոյ: Հաքայի շրջան կոչուածը մեծամասնութեամբ բնակեցուած էր Արաբներէ, Հայերէ, Յոյներէ, յունացած Հայերէ, Ալեիներէ: Երջանի գլխաւոր քաղաքներն էին Անտիոքը եւ Ալեքսանտրիի նաւահանգիստը: Թէեւ հայաւիտ շրջանները պատմական Հայաստանի մաս չեն կազմած, կամ կարճատեւ մը մտած են Կիլիկեան հայկական

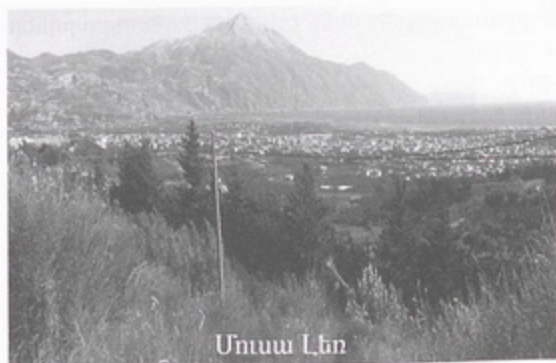
իշխանութեան սահմաններէն ներս, բայց Չորր-Մարգպանէն Քէսապ ընդգրկող տարածքանի հայաբնակչութիւնը հոս հաստատուած էր Տիգրան Մեծի կարճատեւ կայսրութեան օրերէն՝ Ա. Դար Ք.ա.: Տարածաշրջանի հայութիւնը ունեցած է գրեթէ նոյն ճակատագիրը կամ անցած է պատմական նոյն դժիւեմ փորձառութեան ընդմէջէն՝ Համիտեան կոտորածներ, Կիլիկեան կամ Ատանայի կոտորածներ, 1915-18 բռնագաղթ դէպի անապատները, զինադադարէն ետք մնացորդացի վերադարձ, ապա կարճատեւ վերականգնումի շրջանէ մը ետք կրկին տեղահանութիւն, յատկապէս Չորր-մարգպանի եւ Կիլիկիոյ շրջակայից հայութեան պարագային: Թէեւ հազարաւորներ հաստատուեցան իրենց պապենական դարաւոր հայրենիքին շատ մօտիկ Ալեքսանդրեթի շրջանին մէջ օր մը տուն վերադառնալու հուատքով, բայց այդ յոյսերն ալ ի դերեւ ելան Ալեքսանդրեթի եւ շրջանի մէջ կեղծուած քուէրկութիւններու պատճառով: Ալեքսանդրեթը պարպուեցաւ հայութենէ եւ քրիստոնէութենէ, Մուսա Լեռնիք նոյնպէս ապագան խիստ վտանգաւոր նկատելով գաղթեցին արաբական երկիրներ, յատկապէս իրենց համար յատկացուած Սուրիոյ եւ Լիբանանի սահմաններու մօտ գտնուող Այնճարի շրջանը, ուր անոնք կեանքը գեոյդէն սկսելով կառուցին Այնճար ւանդ: Գալով Քէսապին, այն մասը որ Սուրիոյ բաժնին մէջ մնաց, հայեր շարունակեցին ապրիլ առանց մեծ ցնցումներու՝ մինչեւ Սուրիոյ վերջին արիւնալի դէպքերը, որոնց ընթացքին լուրջ վնասներու ենթարկուեցաւ Քէսապահայութիւնը:

Ա.- Մուսա Լեռան գլխուն մէջ հրատարակուած են եօթը աշխատութիւններ, որոնց

հեղինակներն են Յակոբ Չոլագեան, որուն զեկուցումը, նուիրուած առիասարակ Անտիոքի շրջանի հայկական բնակավայրերուն, լայնօրէն կ'անդրադառնայ Մուսա Լեռան գիւղերու եւ քանի մը ըլմ. հարաւ գտնուող Քէսապի հայութեան: Այնուհետեւ Վահրամ Շէմսաւեան երկու ուսումնասիրութիւններով կը ներկայացնէ 19-20-րդ դարու Մուսա Լեռան պատմութիւնը եւ յատկապէս մինչեւ օրս տակաւին հայաբնակ Վազըք գիւղը:

Ինչպէս գիտէք, բազմիցս փորձ կատարուած է շարժանկարի վերածել Ֆրանց Վերթիէի «Մուսա լեռան քառասուն օրերը», բայց այդպէս ալ չէ իրականացած անիկա: Արա Սողոմոնեան հանգամանօրէն կու տայ շարժանկարի պատրաստման գաղափարին նշանակութիւնն ու անոր չիրականացման հետ առնչուող քաղաքական հանգամանքները:

Սոնա Ջէյրեան եւ Վերթիէ Սվազեան քննութեան կ'ենթարկեն ազգագրականօրէն հարուստ աւանդութիւններ ունեցող այս շրջանը՝ «Մուսա լեռան բանաւոր աւանդութիւնները» եւ «Մուսա լեռան հայերու բանահիւստութիւնը» յօդուածներու մէջ: Սոնա Ջէյրեան յատկապէս ցոյց կու տայ Մուսա լեռնի կնոջ պատուախնդրութիւնը, անկախ մտածելակերպը, հպարտութիւնը եւ իմաստութիւնը, որոնք կը շեշտուին հայ կանանց կերպարներու մէջ: Վերթիէ Սվազեան, որ տասնամեակներ յատկացուցած է Մուսա Լեռան բանահիւստութեան ուսումնասիրութեան եւ յաջողած է փրկել հարիւրաւոր պատումներ, ցոյց կու տայ տարբեր սերունդներու մէջ յառաջացած լեզուական ու բարբառային փոփոխութիւնները, որոնք յառաջ եկած են Հայաստանի պայմաններու փոփոխութեամբ:

Մուսա Լեռ

Քեսապ

Հրանդ Խաչատուրյան հոգեբանության տեսանկյունից կը քննէ Այնճարի անհիւրընկալ ու կլիմայականօրէն խիստ տարբեր շրջանին մէջ հաստատուած Մուսա Լեռցիներու առօրեան, հոգեբանութիւնը, վարուելակերպը եւ նոր ժամանակներու հետ յարմարելու դժուարութիւնները:

Բ.- Քեսապի շրջանը կը ներկայացուի չորս ուշագրաւ աշխատութիւններով: **Սեդա Մավեան** «Բանաւոր վկայութիւնները որպէս աղբիւր 1909-1922 տարիներու Քեսապի Պատմութեան» գեկուցման մէջ իր լուսարձակին տակ կ'առնէ 1909-էն մինչեւ Ֆրանսական հոգատարութեան (Mandate) շրջանի Քեսապահայութեան պատմական յիշողութիւնները եւ ինքնութեան խնդիրները: Երեք տարուայ վրայ երկարող իր ուսումնասիրութիւններուն ընթացքին հեղինակը, հիմնուելով բազմաթիւ հարցազրոյցներու վրայ, մարդաբանական, պատմաբանական եւ ընկերաբանական գիտութեանց համար կու տայ կարեւոր հում նիւթ:

Սիւզան Փէթի «Քեսապը որպէս սփառեան համայնք» գրութեան մէջ կը շեշտէ այսօրուան քեսապցիին անասիման սիրոյ զգացումը հանդէպ պապենական «ղրախտավայր» երկրին: Թէեւ քեսապցիները սփռուած են ամբողջ աշխարհով մէկ, սակայն տակաւին անոնք ամուր կերպով յատուկ կապուածութիւն մը կը զգան իրենց մեծ հայրերուն եւ մայրերուն ծննդավայրին հանդէպ: Անոնք անցեալին կը դիմեն կամ անկէ կ'օգտուին իրենց ներկան օժտելու համար ինքնութեամբ մը, որ իրենց փոխանցուած է ծնողներէն ու բանաւոր կամ գրաւոր պատումներէն:

Չարլս Կլաս, որ քէն UCLA-ի գիտաժողովին չէ մասնակցած, բայց ինք, որպէս առաջին օտար լրագրող, 2014-ին այցելած է Քեսապ, երբ այդ տարի շուրջ երեք ամիս Քեսապը գրաւուած էր ու որոշ աւերածութեան էր ենթարկուած Ալ Նուսրա, Իսլամական ճակատ եւ այլ ծայրայեղական ահաբեկիչներու կողմէ: Հեղինակը կը նկարագրէ տեղի հայութեան փախուստը դէպի Լաքաթիա եւ Հալէպ, կը քննէ Թուրքիոյ դերը այս ողբերգութեան մէջ եւ կը ներկայացնէ հայկական յայկիսկի ջանքերը համաշխարհային քաղաքական բեմին վրայ,

որպէսզի Թուրքիա աւելի զգաստ գտնուի իր արարքներուն մէջ:

Գ.- Չորը-մարգպան-Տօրը-եղ: Ալեքսանտրէի ծոցի հիւսիս-արեւելեան ափին գտնուող Չորը-մարգպան աւանն ու շրջակայ գիւղերն են Էօզէրլին, Նաճարլին, Գուգլուճուն, Իճատլին եւ Օճազլուն: Տարածքի բնակչութեան բացարձակ մեծամասնութիւնը բաղկացած էր հայերէ, որոնք ունէին իրենց համեստ եկեղեցիները, նախակրթարանները, իսկ հետագային Չորը-մարգպանը ունեցաւ իր Կեղրոնական վարժարանը, Քէլէկեան եւ Սիսուան որբանոցները:

Երկու ուսումնասիրութիւն նուիրուած է Չորը-մարգպանին, առաջինին հեղինակն է **Վերա Մահակեան**, որ հանգամանօրէն կը ներկայացնէ Չորը-մարգպանի դպրոցներու կեանքը եւ յատկապէս Քէլէկեան եւ Սիսուան որբանոցներու ստեղծման պարագաներն ու անոնց դերը հայափրկութեան բնագաւառին մէջ:

Երկրորդ աշխատութեան հեղինակը տողերուս հեղինակն է, որ լայն հասարակութեան համար իր հրատարակած հատորը որպէս գլխաւոր հիմք ունենալով՝ հանրամատչելի լեզուով ու մակարդակով որպէս համապարփակ յուշամատեան մը լոյս ընծայած էր 2006-ին՝ շուրջ տասը տարի նիւթեր հաւաքելով, պրպտելով անտիպ յուշագրութիւնները եւ ստուգելով բազմաթիւ տեղեկութիւններ: Ի վերջոյ, Չորը-մարգպանի Հայրենակցական Միութեան ջանքերով լոյս տեսած էր նշեալ Յուշամատեանը: Հետաքրքրութիւնը խորն էր, մանաւանդ նոր սերունդի երիտասարդներուն մօտ, որոնք հայերէն չիմանալով հանդերց, գիրքէն օրինակներ գնելով նուիրած էին իրենց ծնողներուն: Այս ուղղութեամբ պէտք է ըսեմ որ հեղինակին կարդացած գեկուցումը UCLA-ի մէջ, քաջալերութեամբ Փրոֆ. Ռ. Յովհաննիսեանի, եկաւ ա'լ աւելի սրելու հետաքրքրութիւնը, իսկ սոյն հատորին մէջ ներկայացուած անգլերէն գրութիւնը առաջին գիտական աշխատութիւնն է գրուած օտար լեզուով, որուն շնորհիւ Չորը-մարգպանի համառօտ պատմութիւնն ու մանաւանդ երեք հերոսական դիմադրութիւններու պատմութիւնն ու պատումը մտաւ գիտական աւելի լայն շրջանառութեան մէջ:

Երեք հերոսամարտերը եւ անոնց պատուը մաս կազմած է յետ-եղեռնեան շրջանին սփիւռ-բացած Չորր-մարզպանցիներու հայեցի դաստիարակութեան:

Առաջին հերոսամարտը ընդդէմ համիտեան յելուգակներուն տեղի ունեցաւ 1895-ին: Չորր-մարզպանցիները որոշ չափով պատրաստ էին դիմադրելու շնորհիւ Հնչակեան գործիչ Ժիրայր Պօյաճեանին, որ կրցած էր իր աշակերտներն ու երիտասարդները պատրաստել ապագային սպասուած յարձակումներու դէմ: Միսո Շահէն (Մխիթար Սէֆերեան) եւ Վարդան Ախիկեան - երկուքն ալ Հնչակեան - փրկարար դեր կատարած են Ա. Դիմադրութեան օրերուն: Ի վերջոյ Համիտեան գործերը չէին կրցած ծունկի բերել տեղի հայութիւնը:

Երկրորդ կամ Մեծ Հերոսամարտը Չորր-մարզպանցիներ մղեցին 1909-ին: Հայութիւնը նոյնպէս պատրաստութիւն տեսած էր եւ կարելին ըրած աւան ու մերձակայ հայութիւնը պաշտպանելու ուղղութեամբ: Տասնհինգօրեայ յամառ դիմադրութենէ ետք թշնամին չէր կրցած մտնել

Չորր-մարզպան, մինչ այդ հայ երիտասարդներ ճեղքելով պաշարման օղակը հասած էին Ալեքսանտրէք եւ երոսպացի հիւպատոսներու միջոցաւ յաջողած էին ստիպել թուրքերուն դադրեցնել պաշարումը: Չորր-Մարզպանը կրկին յաղթական դուրս եկած էր նուագագոյն վնասներով: Բոլոր յուշագիրները կու տան Չորր-մարզպան հաստատուած Տէր Մելքոնեան ընտանիքէն Միհրանի անունը (Դաշնակցական), որպէս կազմակերպիչ ու յանդուգն առաջնորդ:

Երրորդ հերոսամարտը կը սկսի 1919-ին, Ֆրանսական գրաման օրերուն: Այս մէկը տեսցը քանի մը ամիս: Առաջին անգամ ըլլալով Չորր-մարզպանցի զինեալներ իրենց աւանէն դուրս դալով գրաւեցին մերձակայ թուրք բնակավայրերը: Պատմագիրներն ու յուշագիրները կը յիշեն ու կը գովեն երկու առաջնորդի անուն՝ Զօրա Իսկէն-տէրեան (Հնչակեան) եւ իր կողմէ նշանակուած յանդուգն ազատամարտիկ Էվիկ Մինասի անունը (Ռ-ամկավար):

Ցաւօք սրտի մեր թափած արիւնը աշխարհի այս շրջանին մէջ մեզի չպարգեւեց Կիլիկեան՝ Ֆրանսական գաղութատիրութեան եւ Քէմալական Թուրքիոյ միջեւ ստեղծուած նոր քաղաքականութեան պատճառով:

Ժողովածուին մէջ գետեղուած է նաեւ Keith David Watenpaugh-ի «Հայեր, Ալավիներ եւ Ալեքսանտրէքի ճգնաժամը» աշխատութիւնը, որ հանգամանօրէն կը ներկայացուի այն պարագաները, որոնք պատճառ եղան որպէսզի Հաթայի հանրապետութիւնը, որ թուրքեր փոքրամասնութիւն մըն էին սոսկ, լուծուի Թուրքիոյ հանրապետութեան կազմին մէջ:

ՅԱՂԹԱՆԱԿ ՄԸ

Միամանրօ

Կրակեցէ՛ք, ձեր զոհերը առաքինի եւ աշխատապաշտ քաղցրիներ չեն երբեք.
Այլ ցեցերն են եւ ցեխակոյտն՝ այնչափ ատեն մեր երագած եղբայրութեան...:
Ապարօշին ուղղեցէ՛ք, այն որ ձեռքը դրօշ մ'ունի եւ ձիու վրայ բազմած.
Քարոզներովն իր կարմիր՝ խեղճ խուժանը խենթեցուց...:
Ապարօշին, ապարօշին... ահաւասիկ որ իր ուղեղն ուսին վրայ կը հոսի.
Դրօշին հետ իր դիակն, երիվարէն վար ինկաւ...
Կրակեցէ՛ք, որ խեղճ խուժանը նահանջէ՛, կրակեցէ՛ք մինչեւ որ՝
Ծովուն վրայ քնացող ռազմաճակատն օտար
Անդնդախոր իրենց բունէն քերես արթնանա...:
Կրակեցէ՛ք, իրենց խուճապն սկսաւ, դիակները կոխկրտելով կը փախչին...:
Կրակեցէ՛ք, կրակեցէ՛ք... բայց... բայց ես արդէն կը մեռնիմ...
Ես իմ սրտէս զարնուեցայ... իմ մարմինս ձեզի պատնէշ...
Յաղթանակը մեզի է, կրակեցէ՛ք Աստեղաբիք եղբայրներ...

1909

(Նուիրում Չորր-մարզպանի Բ. հերոսամարտին)

**ԵՂԻՇԷ ԱՐՔ. ՏԵՐՏԵՐԵԱՆԻ
(ԵՂԻՎԱՐԴԻ) ԳՐԱԿԱՆ
ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԻՒՆԸ**

S. ՆԵՐՍԵՍ ԱՐԵՂԱՅ ԱՂՈՅԵԱՆ

Ասկատագրի քմայքով հայոց կոտորածների ժամանակակիցը, վերապրողն ու ի վերջոյ դրանք արտայայտողը դարձած Եղիվարդի յիշողութիւններն ու կեանքի հանդէպ ունեցած մեծ սէրը ծնունդ տուեցին անհուն բորբոքի եւ պոռթկացող ըմբոստութեան՝ նրա բանաստեղծութեան:

1915-ին, պատմութեան ամենասարսափելի ու փոքրկայոյժ այդ ժամանակամիջոցին, 5-ամեայ Եղիվարդը Վասպուրականից իրեն բախտակից ամբողջ սերունդի հետ միասին նետուեց Բաղդադի անապատ, ուր կիզիչ աւազների վրայ ծալապատիկ նստած, համեստ դաստիարակների հմայիչ խօսքերի ազդեցութեամբ՝ ներշնչուեց մեր պատմութեան հերոսներից, ծանօթացաւ մեր անցեալի արժէքներին, գրիչ-մատներով գրեց ու սովորեց Մեսրոպեան այբուբենը՝ «գրատախտակ» ծառայող անապատի աւազների վրայ եւ այդ օրերի անմարդկային արարքները անջնջելի մնացին Եղիվարդի մտքի եւ ամբողջ էութեան մէջ:

Տարիներ յետոյ, Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան բարեսիրտ ու բարերար հայերը հայրական հոգածութեամբ, անապատներից Երուսաղէմ փոխադրեցին մանուկ Եղիվարդին եւ նրա ընկերակիցներին,

Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարանի հոգեւոր ճեմարանի՝ Ժառանգաւորաց վարժարանի կամարների տակ շարունակելու համար անապատի աւազների վրայ սկսած ծանօթութիւնները, եւ հաղորդուելու համար մեր ազգային մշակոյթին ու նրա անպարտելի ոգուն: Ուսումնառութեան տարիներին Եղիվարդը աշակերտելով Եղիշէ Դուրեան Պատրիարքին, Բաբգէն Կիլիսեցեան եւ Սկրտիչ Աղանունի Սրբազաններին, վերջին տարում նաեւ Թորգոմ Գուշակեան Պատրիարքին, գրաւել էր բոլորի ուշադրութիւնը իր բացառիկ ուշիմութեամբ ու մանաւանդ գրելու շնորհներով:

1928 թ. Եղիշէ Դուրեան Պատրիարքի կողմից ձեռնադրել է սարկաւազ, իսկ 1932թ. Թորգոմ Գուշակեան Պատրիարքի ձեռամբ կուսակրօն քահանայ՝ վերակոչուելով S. Եղիշէ արեղայ ի պատիւ 1930 թ. վախճանուած Եղիշէ Դուրեան պատրիարքի:

1937 թ. ստանձնել է Ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Ընծայարանի Տեսչութեան պաշտօնը: Իր տեսչութեան առաջին տարիներին, շնորհիւ Թորգոմ Գուշակեան Պատրիարքի, Յակոբ Օշականի, Շահան Պերպերեանի եւ ուրիշների, Ժառանգաւորաց Վարժարանն ու Ընծայարանը, կրթական ճշմարիտ հնոցի էր վերածուել, ազգային ու կրօնական յառաջահայեաց զգացողութեամբ եւ քաղցր շնչով ու ոգով:

Երկար տարիներ դասաւանդել է Ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Ընծայարանի բարձր դասարաններին, աւանդելով Հայոց Պատմութիւն, Ընդհ. Եկեղեցու Պատմութիւն, Զարգիստութիւն, Հովուական Աստուածաբանութիւն, Բարոյական Աստուածաբանութիւն, Վարդապետական Աստուածաբանութիւն, Հոգեբանութիւն եւ Իմաստասիրութիւն:

1944 թ. ընտրուել է Երուսաղէմի Առաքելական Ս. Աթոռի Լուսարարապետ, իսկ 1949թ. Կիւրեղ Իսրայէլեան Պատրիարքի անժամանակ վախճանից յետոյ, Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան Տեղապահ, որը վարել է եօթը տարիներ: Թորգոմ Գուշակեան Պատրիարքի մահից յետոյ, 17 տարի շարունակ վարել է Ս. Աթոռի պաշտօնաթերթ՝ «Սիոն» ամսագրի խմբագրապետութիւնը, ճոխացնելով նրա քերթողական, կրօնական, պատմական եւ իմացական բաժինները բազմաթիւ յօդուածներով:

Զառանգական թուականներից սկսած

յաջորդաբար հրատարակել է չորս բանաստեղծական հատորներ «Մագդաղինեն Մեղրամոմե», «Ճորտակման Գիշերներ», «Անցորդը», «Ակեղղամա», ինչպես նաև արձակ հատորներ՝ «Լերան վրայեն երանիներ», «Նարեկը Հայ Գրականության մեջ», «Հայաստանեայց Եկեղեցին Երեկ և Այսօր», «Մեսրոպ Մաշտոց», «Օտարականը», «Հեթանոսաց Առաքելը», «Լուսամատեան», «Լուսաւորիչ», «Ընտիր էջեր» վերջինս հարստացած նոր պոեմներով և նոր խոհական ուժեղ բանաստեղծություններով:

1975 թուին Եղիվարդը հրատարակում է «Կարմիր Զօրավար» ծաւալուն հատորը, նուիրում, իր խօսքով ասած, Հայոց պատմության «Հերոսների մեծ հերոսին»՝ Վարդան Մամիկոնեանին:

Այս ամենի հետ միասին, հրատարակել է բազմաթիւ գրական, բարոյագիտական, հրապարակախօսական յօդուածներ՝ «Սիոն» և «Էջմիածին» ամսագրերի մէջ և սփիւռահայ մամուլի էջերում:

2010 թուին յետ մահու հրատարակուեց «Ոսկեմատեան» հատորը, որի մէջ ընգրկուած են Եղիվարդի տաղանդաւոր մտքի արգասիք հանդիսացող 72 քարոզներ ու խմբագրականներ:

Եղիվարդն իր հոգեւոր ու մանկավարժական բեղուն գործունէութեան ընթացքում, ժամանակակից վկայութեամբ՝ ունեցել է «Քաղմաթիւ հեղինակություններ»՝ քերթուածքներ: Բայց չնչին բացառութեամբ դրանցից շատերը մանաւանդ կեանքի վերջին տարիների ստեղծագործությունները մնացել էին անտիպ:

2014-ին, Հայոց Յեղասպանութեան 100-ամեակին ընդառաջ, Պատրիարք Նուրիան Մանուկեան Սրբազան Հօր հրամանով լոյս տեսաւ Եղիվարդի ազգային-հայրենասիրական և հոգեւոր քեմաներով գրուած քնարերգական անտիպ բանաստեղծությունների «Ապրիլ 24» ժողովածուն: Գիրքը բացում է «Մաղբանք Պատրիարքական» փոքրիկ բանաստեղծութեամբ՝ նուիրում Սրբոց Յակոբեանց դարաւոր հաստատութեանն ու նրա անձնուէր գահակալներին, որին յաջորդում է Նուրիան Մանուկեան Պատրիարքի կողմից գրուած յառաջաբանը:

Ամբողջ հատորը բաժանում է չորս գլխաւոր մասերի՝ «Հայրենական», «Սուրբ Գրական», «Անձինք Նուիրեալք», «Լերան վրայեն քերթուածներ»:

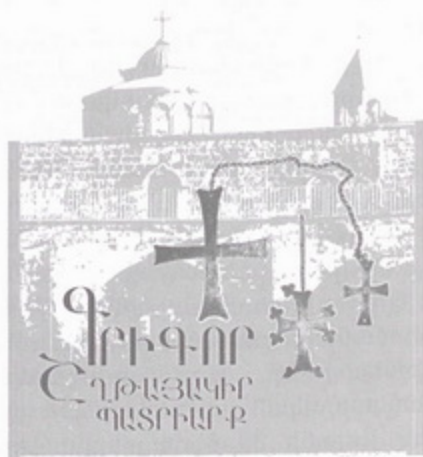
Եղիվարդի քերթողութիւնը յարատեւ ձգտում ունէր կերպագրել ազգային ու հոգեշունչ հայրենական և աստուածաշնչական պատկերներ, դէմքեր ու դէպքեր, առանց բարեպաշտիկ մնալու կեղծ փութկոտութեանը: Բառերից այն կողմ մարդկային հոգու ճանաչմանը հասնելու համար իր խօսքի մեկնակէտերը Հայրենիքն էր, Յիսուսն ու Մագթաղինեն: Նրա պերճ, տիրական, բարձրաթիչ եկեղեցականի բոլոր գրական ու հոգեկան տուրքերի խօսուն արձանագրութիւնները սոյն ժողովածոյում զետեղուած տասնեակ քերթուածներն են:

Եղիվարդի «Ապրիլ 24»-ը սպասուած էր, մանաւանդ, սաղիմահայութեան կողմից իբրեւ ջուր՝ կորդացած հողին:

Բոլոր մեռնող բաները շուքերու կը նմանին, անճիշդ և ժամանակաւոր, որովհետեւ բնութիւնը յանրաժական փոփոխութիւններու խաղ մըն է, իսկ ֆիզիքական գոյութիւնը՝ երազ մը լոկ, մեր հոգիին վրայ առկախ: Բայց հոգին կը պատկանի աշխարհի մը, որուն օրէնքներու ճշգրիտ օրինագիրքը տակաւին տրուած չէ մարդուն:

Կեանքը խաղ մըն է, խաղայ քեզի ինկած բաժինը պատտուով, առանց կոտրելու խաղընկերիդ խաղալիքը: Մականք քու ինքնութիւնդ խաղ մըն չէ, կեանքը չի կրնար սահմանել քեզ: Կեանքը երազ է ու պատրանք, բայց քու բարձրագոյն մասդ վեր է այս երեւութական խաղերէն, ան միայն կրնայ լսել ձայներ՝ որոնք քեզի կու գան երբեմն այդ բարձրագոյն բնագաւառէն, նման բանտարկեալին՝ որ կը լսէ բանտի պատերէն անդին ապրուած կեանքին աղմուկին փշրանքները:

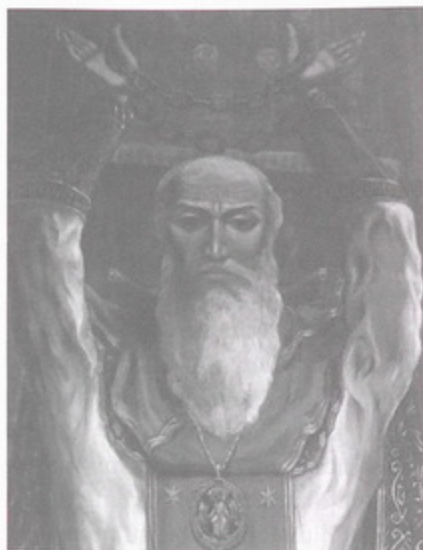
Նորայր Պողոսեան

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԳՐԻԳՈՐ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՇՂԹԱՅԱԿԻՐԻ ՄԱՍԻՆ

Պատրիարքական Ս. Աթոռոյս կողմէ 1000 տպաքանակով լոյս տեսաւ Երեւանի Պետական Համալսարանի դասախօս՝ Դոցենտ Նորայր Պողոսեանի հեղինակած՝ «ԳՐԻԳՈՐ ՇՂԹԱՅԱԿԻՐ ՊԱՏՐԻԱՐԺ» անուամբ գեղատիպ հատոր մը: 334 էջերէ բաղկացած գիրքը տպագրութեան երաշխատրած էր Երեւանի Պետական Համալսարանի Հայ քանասիրութեան ֆակուլտետի գիտական խոր- հուրդը: Գիրքը նուիրուած է մեծանուն հոգեւորականի՝ երանաշնորհ վարդապետ, Ս. Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարք, երկաթակապ զարդարեալ ԳՐԻԳՈՐ ՇՂԹԱՅԱԿԻՐԻ գահակալութեան 300-ամեակին:

Աշխատութեան մէջ ձեռագիր եւ տպագիր բազմաթիւ աղբիւրներու հիման վրայ ներկայացուած են Գրիգոր Շղթայակրի ժամանակագրական կենսագրութիւնն ու վարքը, գրական ստեղծագործութիւններն ու պատմական յիշատակներն անոր մասին:

Գրքի յառաջաբանին մէջ Ս. Աթոռոյս Գահակալ՝ Ամեն. Տ. Նուրիան Արք. Մանուկեան իր գոհունակութիւնը կը յայտնէ հեղինակին ըսելով. «Դոց. Նորայր Պողոսեան, քաջատեղեակ Երուսաղէմի պատմութեան քննուկային նկարագրին, իր Սաղիմական օրերը օգտագործած է յանուն պատմութեան լուսարանութեան, աշխատած եւ յաջողութեամբ պսակած է Գրիգոր Շղթայակրի Պատրիարքի կեանքին բազմերես էջերը ի մի ամփոփելով, եւ ցայտուն կերպով նշելով անոր կերտած պատմութիւնը, որ գեղեցիկ արգասիքն է անոր սիրոյն, նուիրումին եւ ծառայութեան: Մենք ի սրտէ կը ցանկանք տեսնել Աստուծոյ անդաստանին այս սրբակեաց եւ առանց ամօթոյ մշակը սրբացած՝ որպէսզի անոր կեանքն ու արդիւնատ գործունէութիւնը ըլլայ օրինակ եւ խթան բոլորիս, եւ սրբադասման այս աշխատանքին անպայմանօրէն մեծապէս պիտի նպաստէ Դոց. Նորայր Պողոսեանի մտքին ու սրտին արգասիքը եղող այս երկը»:

Ն.Ա.Ա.

Գրիգոր Շղթայակրի շիրմարարը
Երուսաղէմի Ս. Փրկիչ եկեղեցոյ մուտքին

ՀԱՅ ՄԱՆՐԱՆԱՐՉՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏՋԵՐՈՎ

ՄԻՆԱՍ ԱՄԴԵՑՈՒ ՄԻ ԵԶԱԿԻ
ԴԻՄԱՆԿԱՐԻ ՄԱՍԻՆ

Խաչիկ Յարութինեան

Հայկական ձեռագրերը հարուստ են բազմազան նկարազարդումներով, այդ թուում՝ դիմանկարներով, որոնցում հիմնականում պատկերվում են Քրիստոսը, Աստուածամայրը, անտարանիչները, ինչպես նաև հայկական համաքրիստոնեական եկեղեցու տարբեր սրբեր: Առանձին մանրանկարներում, սակայն, կարելի է հանդիպել նաև թագաւորների կամ նրանց ընտանիքի անդամների, իշխանական ծագում ունեցող անձանց, հոգեւորականների կամ պարզապէս հասարակ մարդկանց, որոնք, որպէս կանոն, հանդէս են գալիս իբրև տուեալ ձեռագրի պատուիրատու ստացողներ: Դիմանկարների այս վերջին խումբը հիմնականում արուում է պատկերուող անձանց ժամանակակից մանրանկարչի կողմից՝ ուստի՝ այդ դիմանկարները ձեռք են բերում նաև պատմական արժէք՝ այդպիսով հնարաւորութիւն է ընձեռնուում մօտիկից ծանօթանալու դիմանկարում պատկերուած կերպարներին, նրանց դիմագծերին, հանդերձներին և այլն:

Այդպիսի մի մանրանկարի քննութեանն է նուիրում սոյն աշխատանքը: Դրանում պատկերուած են Ժ.-ԺԱ. դարերի եկեղեցական նշանաւոր գործիչ Գրիգոր Նարեկացին և ԺԷ. դարի երկրորդ կէսին Եւդոկիայի թեմի առաջնորդ, ապա Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարք Մինաս Ամդեցին: Մանրանկարիչն է ԺԷ. դարի երկրորդ կէսին Սեբաստիայում, ապա Եւդոկիայում ձեռագրաւստեղծման քեղուն գործունէութիւն ծաւալած գրիչ Բարդամի որդի Միքայէլը (կամ՝ Միքայէլ Բարդամի):

Ներկայացուող մանրանկարն աչքի է ընկնում իր բարձրարուեստ յօրինուածքով ու հետաքրքիր մտայղացմամբ, որն արդիւնք է մաս պատուիրատու-գրիչ յարաբերութիւնների: Այս երկու կողմերից էլ փորձենք քննել մանրանկարը:

Ա. Գրիչ և ծաղկող Միքայէլ Բարդամիւն և Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարք Մինաս Ամդեցին:

ԺԷ. դարի երկրորդ կէսին Սեբաստիայում և Եւդոկիայում գրչագրական և մանրանկարչական իրատիպ աշխատանքներով աչքի է ընկնում մի ընտանիք՝ պապ, որդի և թոռ յարաբերութեամբ: Ընտանիքից մեզ յայտնի առաջին գրիչը Բարդամն էր, որից մեզ են հասել մի շարք ձեռագրեր: Նրա որդին՝ Միքայէլը (գրչութեան տարիներ՝ 1660-1701 թթ.), ժամանակի ամենաքեղուն գրիչ-մանրանկարիչներից էր. նրա գրչագրական և մանրանկարչական գործունէութեան արդիւնք են մեզ յայտնի 29 ձեռագրերը: Դրանցից երկուսը Միքայէլը ստեղծել է որդու՝ Գեորգի հետ համատեղ (յիշուում է Գորք և Գեորգ ձեռքով):³ Ահա յիշեալ Միքայէլն էլ 1692 թ. Եւդոկիայի թեմի առաջնորդ, ապա և՝ Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարք Մինաս Ամդեցու (1630-1704 թթ.) պատուէրով ընդօրինակել է Գրիգոր Նարեկացու տարբեր երկեր պարունակող մի ժողովածու, որի 30-րդ էջին պատկերել է Նարեկացու և Ամդեցու դիմանկարները: Ձեռագիրը ներկայումս պահուում է Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց վանքի մատենադարանում (Հմր 2010):⁴

Թէ՛ ժամանակակիցների և թէ՛ հետագայ ուսումնասիրողների մօտ Ամդեցին յիշատակում է որպէս լուսաւորեալ և գրքասէր անձնաւորութիւն: Ահա թէ ինչպէս է նրա մասին արտայայտուում Միքայէլի որդի Գեորգ գրիչն իր յիշատակարանում. «Որ եւ ըստ բաղձման սրտի իւրոյ, որ առ մատեանս աստուածայինս, արժան է ստուգիւ կոչել վեհոյ իմ գրասէր (այսուհետ ընդգծումները մերն են Խ. Հ.)»:⁵ Կ. Ամատունին կազմել է մօտ 30 ձեռագրից բաղկացած մի ցուցակ, որ ժամանակին պատուիրել և ստացել է Մինաս Ամդեցին:⁶

Մեր կատարած հաշուարկը ցոյց է տալիս, որ Ամդեցին ամենաշատ թուով ձեռագրեր պատուիրել է հենց Միքայէլ գրչին: Նրանց համագործակցութիւնը տեւել է շուրջ 14 տարի, որի արդիւնք են աղիսակ 1-ում ներկայացուած գրչագրերը: Այդ գործակցութեան մասին Միքայէլն իր յիշատակարաններից մէկում գրում է. «... ի խնդրոյ մեծի ընդհանրապետին Մինասայ, որ ընդ յոյովից գրոց վասն իւրն ստացելոց ի յանարժանութենէ իմմէ՝ Միքայէլ գրչէ...»:⁷ Մեզ յայտնի առաջին

գրչագիրը, որ Միքայելն ընդօրինակել է Ամդեցու պատուերով, 1683 թ. Բարսեղ Կեսարացու երկերի ժողովածուն է (Երուսաղեմ, Հմր 470, աղիսակ 1, թիւ 1), իսկ վերջինը՝ 1697 թ. մէկ այլ գրչագիր (աղիսակ 1, թիւ 8): Ըստ որում՝ ձեռագրերի մի մասն ընդօրինակուել է բաւական դժուար պայմաններում: Այս տեսանկիւնից առանձին հետաքրքրութիւն է ներկայացնում Մաշտոցեան Մատենադարանի Հմր 1149 ժողովածուն, որի ընդօրինակումն ու ինքնատիպ ծաղկումը (նկ. 9) Միքայելն աւարտել է 1687 թ.: Գրչի յիշատակարանի համաձայն՝ ձեռագիրն աւարտին հասցնելուց յետոյ վախից չի կարողացել կտրել համեմատաբար կարճ ճանապարհը, որպէսզի այն հասցնի Եւդոկիայի Սուրբ Պարսամ եկեղեցուն իրեն սպասող պատուիրատուին՝ Մինաս Ամդեցուն. «Օրինակ քեզ ասացելոցս եւ չափ վրդովմանն, զի փրկեալ իմ ի գրելոյ գրոյս Յուլիսի ԺԱ. (11), եւ Օգոստոսի ԻԴ. (24), ապա կարատի հասուցանել յԵւդոկիա ի ձեռն վարդապետիս իմոյ, որ էր ի Սուրբ Պարսամայ եկեղեցին, քեպէտ եւ յոյժ շտապէի հասուցանել ի նա, զի եւ տէրն իմ իսկ փութայր յոյժ ստիպեալ ի սիրոյ գրոց, սակայն ոչ կարէաք առ միմեանս հասանել յերկիւղէն թուրքմանաց գողոց...»: ⁸

Միքայել գրչի և Ամդեցու համագործակցութիւնը պայմանաւորուած է եղել ոչ միայն Պատրիարքի գրասիրութեամբ, այլև Միքայելի վարպետութեամբ: Վերջինիս համբաւը տարածւել էր նաեւ Եւդոկիայի և Մեքաստիայի սահմաններից դուրս: Այդ է վկայում այն, որ 1700 թ. էջմիածնում Նահապետ Ա. Կաթողիկոսի (1691-1705 թթ.) պատուերով Գրիգոր Երեւանցի գրչի ընդօրինակած Յայսմաւորքը ծաղկման նպատակով ուղարկուել է Եւդոկիա՝ Բարդամի որդի Միքայելին: Այս ժամանակ Միքայելն արդէն 60 տարեկան էր. «Այլ ես տրկար եւ ծերացած, / Ի բըրականին էի ծընած / Հագար ութուն 'ւ ինըն լըրած (1089+551=1640): Ծաղկեցաւ Յայսմաւորքս ի բաղաքս Թոխաթ, ի բրին Ռ-ճևթ. (1700)»: ⁹

Այսպիսով, մի կողմից Միքայելի մանրանկարչական շնորհը, միւս կողմից Մինաս Ամդեցու հանրայայտ գրասիրութիւնը արդիւնք են դառնում արգասաբեր համագործակցութեան, և որպէս իր մեկենասի հանդէպ ունեցած երախտագիտութեան արտայայտութիւն՝ 1692 թ. Գրիգոր Նարեկացու երկերի ընդօրինակութիւնը պարունակող

գրչագրում Միքայելը պատկերել է Մինաս Ամդեցուն՝ դրանով յանրժացնելով եկեղեցական անուանի գործչի յիշատակը:

Մանրանկարի արուեստաբանական կողմը: Միքայելի գրչութեան արուեստին, մասնաւորապէս մանրանկարչական վարպետութեանն առաջին անգամ անդրադարձել է անուանի արուեստաբան Ս. Տէր-Ներսէսեանը՝ 1262 թ. Թորոս Ռոսլինի գրչագրած և ծաղկած Աւետարանի ընդօրինակման առիթով, որ 1668-73 թթ. ընթացքում իրականացրել է Բարդամի որդին: Զննելով երկու ձեռագրերում առկայ պատկերագրական առանձնայատկութիւնները՝ արուեստաբանը նկատել է, որ Միքայելը լոկ ընդօրինակող չէ, այլ ստեղծագործական ինքնուրոյնութեամբ օժտուած հմուտ վարպետ, որի մանրանկարները տարբերուում են ռուսիկեան քնօրինակից: ¹⁰

Միքայելի մանրանկարչական արուեստում, ի թիւս ծաղկուած բազմաթիւ թերթերի, իր իւրատիպութեամբ առանձնանում է յատկապէս 1691-1692 թթ. ընթացքում գրչագրուած Գրիգոր Նարեկացու երկերի ընդօրինակութիւնները պարունակող նշեալ ժողովածուն՝ իր եզակի մանրանկարով:

Մանրանկարում պատկերուած է երեք սիւների վրայ հենուած գմբեքադ եկեղեցին, որի երկու կամարների ներքոյ՝ խորանի առջեւ, կանգնած են Գրիգոր Նարեկացին և Մինաս Ամդեցին: ¹¹ Խորանի առջեւ կանգնած լինելն ակնարկուում է նաեւ դիմանկարների ետեւում երեւացող և միաժամանակ խորանը փակող կարմիր վարագոյրով և այդ վարագոյրի հետեւից ճառագող աստուածային լույսով, որն արտայայտուած է ոսկու առատ կիրառմամբ: Նարեկացու աջ ձեռքին խաչ է, իսկ ձախին՝ ընդօրինակուած ձեռագիրը, որը մեկնում է ստացող Մինաս Ամդեցուն: Վերջինս իր հերթին պարգել է ձեռքերը՝ գրչագիրը ստանալու նպատակով: Այս կերպ Միքայելը կարծես, պատկերել է շարժման մէջ գնտուող երկու անձանց, որոնց հայեացքներն ուղղուած են ձեռագրին: Մանրանկարի և նրա հանդիպակաց էջի ստորին լուսանցքում էլ առկայ է Միքայելի հետեւեալ գրութիւնը. «Աղաչեմ գՏէրութիւնդ անփոփոխելի, / Ամենագոր եւ Սուրբ Հոգւոյդ զքթածի, / Յօղեա՛ յիս ի ցօղոյդ քոյին շնորհի, / Եւ ես բարեգործեա՛ յանձն իմ եղկելի: / Եւ տո՛ւր աջողութիւն, Հոգի՛ Սուրբ բարի, / Ինձ հասանել յաւարտ այս սուրբ կըտակի, / Չոր սկսայ զքրել ըզբանքս աղերսի, / Նարեկայ

ճրգնագգեաց սուրբ վանականի»:

Նուիրատուն և ստացողը (կամ միայն ստացողը, երբեմն՝ մեկ ընտանիքով) պատկերագրական յօրինումաձևը ինքնին նոր չէ, այն տարբեր կերպ հանդիպում է հայկական բազմաթիվ ձեռագրերում XI դարից սկսեալ,¹² իսկ Նարեկացին և ստացողը թեմայով առաջին պատկերը հանդիպում է վասպուրականեան դպրոցի յայտնի ծաղկողներից Ծերունի արուեստում, որը 1391 թ. ընդօրինակել է Գրիգոր Նարեկացու «Մատեան ողբերգութեան» երկը՝ ձեռագրի էջերից մէկին պատկերելով սրբին և մատեանի ստացող Սիմէոնին:¹³ Հայկական ձեռագրարուեստում Նարեկացու պատկերումը միօրինակ չէ. աչքի է ընկնում պատկերագրական բազմազանութեամբ: XII դարից սկսած՝ հայ մանրանկարիչները ընդօրինակուող ձեռագրերում՝ առաւել յաճախ Նարեկացու երկերը պարունակող գրչագրերում, պատկերել են սրբին, և իրաքանչիւր անգամ նրա կերպարը տարբեր է:¹⁴ Վերջինս մերթ լուսապսակով է, որ սրբին քնորոշ տարր է, մերթ առանց պսակի՝ իբրեւ «հասարակ» մի հոգեւորական, իրական մի կերպար:

Պատկերագրական այս վերջին տեսակին է պատկանում նաեւ Միքայէլի կերտած Նարեկացու մանրանկարը՝ արտայայտիչ և նուրբ դիմագծերով, խնամուած մօրուքով և նուիրաբերուող ձեռագրին ուղղուած հայեացքով: Պատկերուած է առանց լուսապսակի և խորհրդաւորութիւնն ընդգծող զուսպ հանդերձանքով՝ կուսակրօն հոգեւորականների խորհրդանշան համարուող սեւ վեղարով և առջեւից ճարձմանով ամրացուած սեւ փիլոնով: Վերջինի տակից երեւում են հոգեւորականների առօրեայ հանդերձ համարուող պարեգօտը՝ արտասովոր շագանակագոյնով (սովորաբար սեւ գոյն ունի),¹⁵ և ծիրանագոյն փորուրարը: Իսկ ոտքերին սեւ հողաթափեր են: Դէպի Ամդեցին ուղղուած ձախ ձեռքին սրբի երկերը պարունակող ձեռագիրն է, որ վերջինս նոյնում է Պատրիարքին: Աջ ձեռքին խաչն է, որն ստորին մասի երկարութեամբ յիշեցնում է լատինական խաչը:¹⁶ Խաչերէն ձեռագրերում Նարեկացու ձեռքին պատկերուող խաչը սովորաբար ձեռաց խաչ է, որ սովորական է Հայ եկեղեցու հոգեւոր սպասարարի համար:¹⁷ Բոլոր դէպքերում խաչի պատկերումը Նարեկացու ձեռքին ընդգծում է նրա՝ խաչի հետեւորդ

լինելն ու խորհրդանշում է աստուածային ողորմութիւնն ու դրանով իսկ այն փրկագործումը, որի մշտնջենական արտայայտութիւնն է նաեւ Նարեկացու յայտնի «Մատեանը»:

Ահա այս ընկալումով էլ Միքայէլը մանրանկարի ձախ լուսանցքում՝ Նարեկացու դիմանկարի կողքին, թողել է այսպիսի մակագրութիւն. «Գրիգոր Նարեկացի՝ մաղթանացս ասացօղ»: «Մաղթանք» բառն ունի «թախանձանք, աղօթք» և «միջնորդում, բարեխօսութիւն» իմաստները:¹⁸ Ըստ յիշեալ մակագրութեան՝ Գրիգոր Նարեկացին աստուածային ողորմութիւն և մարդկային հոգու փրկութիւն հայցողն է, որը նրա «Մատեան»ի առանցքում է.

«Ա՜ն զաւանդ մաղթանացս,
Եվ տո՛ւր զողորմութիւն քո շնորհացդ,
Ընկա՛լ զփոքրս ի տկարես
Եւ շնորհեա՛ զմեծդ առ ի հզարեդ,
Զաւրացո՛ զբանս զղջման՝
Առաքեալ ի մեզ զՀոգի ի բարձանց
Աստուածաշունչ պատգամաւքս
Ի սմին եղելոցս»:¹⁹

Եթէ Գրիգոր Նարեկացու պատկերագրութիւնը յաճախադէպ եւ բազմակերպ է հայ մանրանկարչութեան մէջ, ապա նոյնը չի կարելի ասել մանրանկարի միւս դիմանկարի մասին. առաջին անգամ հանդիպում է Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարք Մինաս Ամդեցու դիմանկարը: Ինչպէս վերը տեսանք, Միքայէլը քաջաժանօք է եղել Ամդեցուն, ուստի՝ սոյն դիմանկարը, անկասկած, Պատրիարքի իրական կերպարին պէտք է հարազատ լինի: Ամդեցին նոյնպէս պատկերուած է նուրբ դիմագծերով, խնամուած մօրուքով, ինչպէս նաեւ եկեղեցական իր պաշտօնին վայել զգեստներով՝ սեւ վեղարով, դեղին ծաղկաթերթերով զարդարուած կարմիր շուրջառով, կապոյտ պարեգօտով և սեւ հողաթափերով, որոնք աւելի տօնական հանդերձներ են: Առանձին ուշադրութեան են արժանի հինգ խաչերով զարդարուած եմփիորոնն²⁰ ու մուգ և բաց ծիրանագոյնի համադրումով խաչազարդ կոնքերը, որոնք խորհրդանշում են Ամդեցու պատրիարքական աստիճանը: Վերջինս, ձեռքերը բացած, պատրաստուում է ստանալ ձեռագիրը. լուսանցքում՝ Ամդեցու կողքին, Միքայէլը գրել է. «Համբէցի Մինաս վարդապետ՝ տառիս ասացօղ»:

Ուշագրաւ է նաեւ երկու դիմանկարների

տարիքային և հասակային տարբերությունը: Ամդեցին պատկերում է ճերմակող մօրուքով և դեմքին նշմարող կնճիռներով, որոնք համապատասխանում են իր տարիքին. մանրանկարման ժամանակ Ամդեցին 60 անց էր: Նրա համեմատությամբ Նարեկացին աեւի երիտասարդ է և բարձրահասակ: Հասակների այս անհամաչափությունը, քերես, պատահական չէ, սրանով, կարծես, առաւել ընդգծուել է Նարեկացու խորհրդաւոր կերպարն ու սուրբ եւոքիւնը:

Առանձին հետաքրքրութիւն է ներկայացնում մանրանկարի խորքը՝ երկու դիմանկարների թիկունքում՝ խորանի առջև, փակուած վիճակում պատկերուած կարմիր վարագոյրը, որն օղերով ամրացուած է հորիզոնական ձողից: Հայ մանրանկարչութեան մէջ վարագոյրի պատկերումը յաճախադէպ է, վկայուած է հնագույն օրինակներից սկսեալ²¹ և աւանդաբար հանդիպում է աւետարանիչների, խորանների ու տաճարային տարբեր յօրինուածքներում, և մեկնուել է իբրեւ երկնայինի և երկրայինի սահմանաբաժան²² իբրև Սուրբ Հոգու խորհրդրդանիշ:²³ Այս վերջինի համաձայն՝ վարագոյրը նման տեսարաններում խորհրդանշել է աստուածային ներկայութիւնը, որի պատկերագրութիւնն արտայայտուում է հիմնականում կարմիր գոյնով:²⁴ Սակայն, արդեօ՞ք Միքայելի այս մանրանկարում, որն աչքի է ընկնում դիմանկարների և նրանց զգեստների իրապաշտական ոճով, վարագոյրի պատկերումը կարելի է միայն նշեալ խորհրդաբանութեամբ մեկնաբանել: Չբացառելով այդ՝ կը ցանկանայինք ուշադրութիւն հրաւիրել այն փաստի վրայ, որ մեզ յայտնի գրեթէ բոլոր տեսարաններում, որտեղ առկայ է վարագոյր, այն պատկերուած է հիմնականում տաճարային յօրինուածքի մի որեւէ հատուածում՝ բացուած տեսքով (կարող է նաեւ կապուած, հաւաքուած կամ շերտերով դասդասուած պատկերուել):²⁵

Հաշուի առնելով վարագոյրի պատկերման այս անսովոր փակ տեսքը և Գրիգոր Նարեկացու ու Մինաս Ամդեցու պատկերագրութեան իրապաշտական ոճը՝ ենթադրում ենք, որ փակ վարագոյրն այս դէպքում նոյնպէս այդ ոճի արտայայտութիւն կարող է լինել, աեւի ստոյգ՝ պատկերուածը կարող է խորհրդանշել հայ եկեղեցու ծիսական երկու տեսարաններից մէկը՝ պատարագի ընթացքը

կամ մեծ պահքի շրջանը:

Առաջին ենթադրութեան համար հիմք է ծառայում դիմանկարների, յատկապէս Ամդեցու տօնական հանդերձը, որն առաւել բնորոշ է պատարագի կամ որեւէ այլ ծիսական արարողութեան հագուկալին:

Միս ենթադրութեան համար նկատենք հետեւեալը. ձեռագիրը բաղկացած է 618 էջից (309 թերթ), ըստ ձեռագրում առկայ նշումների և յիշատակարանի՝ ընդօրինակումն իրակա6 նացուել է 1691 թ. վերջերից (Նոյեմբեր-Դեկտեմբեր) մինչեւ 1692 թ. Յունիս՝ շուրջ 7 ամիս: Միքայելի երկու այլ ընդօրինակութիւնների առիթով ցոյց ենք տուել, որ վերջինս մէկ օրում գրչագրել է միջինում 3 թերթ:²⁶ Այս հաշուարկի համաձայն՝ ձեռագրի ընդօրինակման աւարտը հաւանաբար կարելի է համարել Փետրուարի վերջը կամ Մարտի սկիզբը:²⁷ Մեր կարծիքով՝ Միքայելը մանրանկարի ստեղծմանը ձեռնամուխ է եղել ընդօրինակման աւարտից յետոյ միայն: Այս վարկածի օգտին է խօսում նաև գրչի յիշատակարանի հետեւեալ հատուածը. «...ստացաւ եւ զգիրս զայս, եւ ետ զարդարել ոսկով (նկատի ունի Մ. Ամդեցուն Խ. Հ.) ...»:²⁸ Եւ եթէ մեր այս ենթադրութիւնը ճիշտ է, ապա Միքայելը մանրանկարչական աշխատանքը սկսել է Մարտ ամսուայ ընթացքում՝ մեծ պահքի շրջանում,²⁹ որի ժամանակ, ինչպէս յայտնի է, ի նշան մարդկային մեղքերի հետեւանքով Աստծուց հեռանալու, հայկական եկեղեցիներում, որպէս կանոն, խորանները փակուում են վարագոյրով: Հաւանաբար հենց այս տեսարանն էլ պատկերուած է Միքայելի մանրանկարում:

Անշուշտ, վերոնշեալը միայն վարկած է, և բացառուած չէ, որ մանրանկարիչը, փակուած վարագոյր պատկերելով, բոլորովին այլ նպատակ է հետապնդել:

Այսբանով, սակայն, մանրանկարի «առեղծուածք» չի սպառուում. բոլոր մանրամասների ուշադիր զննումը մեզ թոյլ է տալիս ասելու, որ Գրիգոր Նարեկացին և Մինաս Ամդեցին պատկերուած են ոչ թէ երեւակայական մի տաճարում, այլ մանրանկարչի իրապաշտական ոճին համահունչ՝ իրական մի եկեղեցում. յատակին նշմարող շեղանկիւն սալիկները, եկեղեցու սիւների, կամարների և գմբէթի յարդարանքը, խորքում երեսացող միաձեւ կառոյցները յուշում են, որ ծաղկողը նկատի է ունեցել որոշակի եկեղեցի: Իհարկէ, աեւի քան երեքհարիւրամեայ ժամանակային

հեռաւորութիւնը դժուարացնում է եկեղեցու նոյնականացումը, սակայն առկայ որոշ փաստերի համադրումով՝ կարծում ենք, որ պատկերում է Երուսաղէմի Հայոց Սրբոց Յակոբեանց տաճարը. մանրանկարի մանրամասների համադրական քննութիւնը ժամանակակից լուսանկարների հետ թոյլ է տալիս ասելու, որ պատկերում է հենց նշեալ եկեղեցին: Նախ և առաջ ուշադրութեան են արժանի մանրանկարի յատակին երեսացող շեղանկիւն կանաչ սալիկները, որոնք, անշուշտ, համադրելի են եկեղեցու խորանի առջեւ առկայ նոյնաձև սալիկների հետ ³⁰: Մանրանկարում պատկերում կամարները, առաստաղն ³¹ ու գմբէքը եւս յիշեցնում են եկեղեցու ճարտարապետական յարդարանքը: Ստորեւ բերուող երկու լուսանկարներում էլ կարելի է տեսնել Սրբոց Յակոբեանց տաճարի խորանը՝ բաց և փակ վիճակում:

Վերադառնալով Ամդեցու դիմանկարին՝ այն իրապէս յաջողութեամբ պէտք է համարել: Այս գնահատականը, կարծում ենք, տրուած պէտք է լինի նախեառաջ Պատրիարքի կողմից, քանի որ 5 տարի անց՝ 1697 թ., նրա հերթական պարտութեամբ Միքայէլը ընդօրինակել է մէկ այլ ձեռագիր, որում դարձեալ պատկերել է Սինաս Ամդեցուն: ³²

Այսպիսով, վստահօրէն կարող ենք ասել, որ Միքայէլը եղել է իր ժամանակի նշանաւոր գրիչ-մանրանկարիչներից, որի համբաւը տարածուել էր նաեւ Եւրոկիայի սահմաններից դուրս, իսկ Ամդեցու նորայայտ այս մանրանկարը Պատրիարքի մի եզակի դիմանկար է, որը նրա կերպարը ճանաչելու աւելի մեծ հնարաւորութիւն է ընձեռում ուսումնասիրողներին:

Աղյուսակ 1. Յանկ Ամդեցու պատկերով Միքայէլի ընդօրինակած կամ ծաղկած ձեռագրերի

	ԳՐԶ. ԹԻԿՆ.	ԳՐԶ. ՎԱՅՐ	ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ	ՄԻՋԱՅԷԼԻ ԴԵՐԸ ՁԵՌԱԳՐՈՒՄ	ՁԵՌ. Հմր.
1.	1683	Եւրոկիա	Մատենագրութիւնը Բարսեղ Կեսարացի	Գրիչ եւ ծաղկող	Երուսաղէմ Հմր. 470
2.	1684-7	Սեբաստիա Նոր Քաղաք	Ժողովածու	Գրիչ եւ ծաղկող	ՄՄ, Հմր. 1149
3.	1687	Սեբաստիա	Ներսէս Շնորհալի Ժողովածու	Գրիչ	Սր. Ղազար, Հմր. 1498/1100 ³³
4.	1687-8	Սեբաստիա	Կանոնագիրք եւ Դատաս- տանագիրք Մխիթար Գօշի	Գրիչ	Թորոս աղբար, հ. Բ, էջ 468
5.	1687	Եւրոկիա	Սարգիս Շնորհալի, Մեկնու- թիւն կաթողիկեայց թղթոց	Ծաղկող	ՄՄ, Հմր. 1370
6.	1692	Եւրոկիա	Գրիգոր Նարեկացի	Գրիչ եւ ծաղկող	Երուսաղէմ Հմր. 2010
7.	1696	Եւրոկիա	Պատմագիրք Հայոց (Ժամանակագրութիւն) Եւսեբիոս Կեսարացու եւ Սամուէլ Ամեցու	Գրիչ եւ ծաղկող	Սր. Ղազար Հմր. 288/911
8.	1697	Եւրոկիա	Եւգրի Հարիւրաւորք եւ Յովհաննոս Սանդուխթ	Գրիչ եւ ծաղկող	Պոլսի Հայոց. Պատրիարքարան

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ա. Գեորգեան, Հայկական մանրանկարչություն. դիմանկար. Երևան, 1982 թ., էջ 8:
2. Նաչի Նշեցու մի դիմանկարի առիթով անուանի արտեստարան Ս. Տեր-Ներսեսյանն անդրադառնում դիմանկարների պատմական արժեքին՝ կարելով վերջիններիս դրսևորումը հայ մանրանկարչության մեջ, տես Ս. Der Nersessian, Les portraits d'Esayi Néc'eci, supérieur de Glajor, in Armenian Studies (Etudes Armeniennes) in Memoriam Haig Berberian, ed. D. Kouymjian, Lisbon, Galouste Gulbenkian Foundation, 1986, pp. 229-241. Տես նաև այն յոդուածի հայերէն թարգմանութիւնը, Սիրարիի Տեր-Ներսեսյան, Գլաճորի թարգմանաւ Նաչի Նշեցու դիմապատկերները (թարգմանեց ի. Հարութիւնեան), «Գեղարուեստի ակադեմիայի Տարեկիրք», 4, 2016, էջ 281-289:
3. Միքայէլ Բարդամի գրչագրական գործունէութեան մանրամասն ուսումնասիրութիւնը, տես ի. Զարութիւնեան, Միքայէլ անուամբ ԺԷ. դարի երկու գրիչ, Երևան, 2016, էջ 96-227:
4. Մանրանկարի բուային տարբերակը և Սրբոց Յակոբեանց վանքի մերօրեայ մի բանի լուսանկարներ մեզ ուղարկելու համար մեր երախտագիտութիւնն ենք հայտնում հոգը. Տ. Ներսէսի Աբր. Ալոյանի:
5. Հ. Հ. Ոսկեան, Հայոց Կ. Պոլսոյ (Գումգարու) Պատրիարքարանի հայերէն ձեռագիրներէն, «Հանդէս ամսօրեայ», 1967 (10-12), էջ 443:
6. Կ. Ամատունի, Միմաս վրդ. Անդեցի՝ Պատրիարք Երուսաղէմի (1630-1704 նոյնը. 24), Վիեննա, 1984, էջ 34-47:
7. ի. Զարութիւնեան, նշում աշխ., էջ 186:
8. Նշում աշխ., էջ 170:
9. Նշում աշխ., էջ 217:
10. S. Der Nersessian, Armenian Manuscripts in the Freer Gallery of Art (with 108 plates), Washington, 1963, pp. 95-96. Այս աշխատանքում արտեստարանը կազմել է մաս Միքայէլից իրեն յայտնի 15 ձեռագրից թաղեցած մի ցանկ, տես ն.տ.: Հետագայում վերանայել է այդ ցանկը՝ ձեռագրերի թիւը հասցնելով 19-ի, տես Ս. Der Nersessian, Armenian Manuscripts in the Walters Art Gallery, Baltimore, 1973, p. 65: Միքայէլ գրչի (Միքայէլ Սեբաստացի անունով) 17 ձեռագիր պարունակող մի ցանկ էլ կազմել է Նորայր Պողոսեանը, տես Նորայր Աբր. Մովսէսեան, «Հայ գրիչներ (Թ.-ԺԷ. դար)», Երուսաղէմ, 1992, էջ 381-384: Մեր ուսումնասիրութիւնը ցոյց տուեց, որ Միքայէլ գրչից մեզ այսօր յայտնի է 29 ձեռագիր, որոնցից մէկի դէպքում Միքայէլը հանդէս է եկել իրեն կազմարար, տես ի. Զարութիւնեան, նշում աշխ., էջ 224-227:
11. Եկեղեցու սրբերի կամ հայրապետների պատկերումը աշակի յորինումներում եզակի չէ հայ մանրանկարչութեան մեջ, հիմա. օրինակ Յովհաննէս Որոտնեցու և Գրիգոր Նարեկացու, Եփրէմ Ասորու և Յովհան Ոսկերեանի դիմանկարները, տես Ա. Գեորգեան, նշում աշխ., նկ. 40 և 90:
12. Ա. Գեորգեան, նշում աշխ.:
13. Ս. Մանուկեան, Գ. Ղազարեան, Գրիգոր Նարեկացին հայ ձեռագրական արտեստում, Երևան, 2016, պատկեր 7:
14. Գր. Նարեկացու դիմանկարի հնագոյն 4 օրինակները մանրանկարել է Գրիգոր Սկիւտացին (կամ Միլեցի) Ներսէս Լամբրոնացու պատուելով 1173 թ. ընդօրինակում ձեռագրում, որը միեւնոյն ժամանակ Գրիգոր Նարեկացու երկերի, այդ բոլոր «Մատեան ողբերգութեան» հնագոյն ընդօրինակութիւնն է: Մանրանկարները տես Ս. Մանուկեան, Գ. Ղազարեան, նշում աշխ., պատկերներ 1-4:
15. Մ. Աբր. Օրմանեան, Միսակալ բարաբան, Անրիկիաս, 1979 թ., էջ 106:
16. Խաչերի նկարագրութիւնը տես Մ. Աբր. Օրմանեան, նշում աշխ., էջ 130, «Քրիստոնեայ Հայաստան հանրագիտարան», Երևան, 2002, էջ 422:
17. Խաչի այս տեսակը մեզ յիշեցնում է մանրանկարներում երբեմն Քրիստոսի ձեռքին պատկերող խաչը՝ «Էջր դոխար»

տեսարանում, որտեղ Քրիստոս ողորմում և փրկագործում է մինչ փրկական գալուստն աշտեղ յայտնումներին: Որպէս կանոն՝ այդ խաչն ունի մէկ ուղղահայեաց և երկու հորիզոնական թեւեր, որոնցից առաջինը երկրորդի համեմատութեամբ կարճ է: Տես օրինակ S. Der Nersessian, Miniature Painting in the Armenian Kingdom of Cilicia from the Twelfth to the Fourteenth Century, Dumbarton Oaks, vol. II, 1993, figures 92, 216, 385, 386 և այլն: Հետաքրքիր է, որ XVII դարի յայտնի վարպետ Մարոպ Խիզանցու նոյն «Էջր դոխար» տեսարանում Քրիստոս պատկերում է մէկ ուղղահայեաց և մէկ հորիզոնական թեւերով խաչով, որ յորինվածքով յիշեցնում է Նարեկացու ձեռքի այս խաչը, տես M. Arakelyan, Mesrop of Khizan, An Armenian Master of the Seventeenth Century, London, 2012, fig. 21, pl. 26.

17. Նարեկացու աջ և ձախ ձեռքերին խաչն ու ձեռագիրն առաջին անգամ հանդիպում են Գր. Սկիւտացու յայտնի մանրանկարում, որտեղ սրբի ձեռքին ձեռաց խաչ է, տես Ս. Մանուկեան, Գ. Ղազարեան, նշում աշխ., էջ 32:

18. Հ. Գ. Անտիբեան, ի. ի. Սիրմելեան, ի. Մ. Ազեբեան, Նոր բաղդիր հայկազեան լեռու, ի. Բ. Վենետիկ, 1837, էջ 119:

19. Գր. Նարեկացի, Մատեան ողբերգութեան, Բան Բ., Մատեանագիրք հայոց, ի. ԺԲ., Ժ. դար, Անրիկիաս-Լիւբանան, 2008, էջ 58-59:

20. Մանրանկարում Անդեցու եմփոքունի վրայ երևում են հինգ խաչեր, որոնք ընդգծում են նրա պատրիարքական աստիճանը: Թէև Մ. Օրմանեան իր «Միսակալ բարաբան»-ում նշում է, որ իր ժամանակ խաչերի թիւն այլևս տարբերակիչ չէր, և եպիսկոպոսները կարող էին կրել տարբեր բանակի խաչերով զարդարում եմփոքուններ (տես նշում, աշխ., էջ 116), այնուամենայնիւ, մանրանկարիչ Միքայէլն այս հարցում դրսևորել է կարծիք, աւանդական մօտեցում: 12-րդ դարի եկեղեցական գործիչ Ներսէս Լամբրոնացին եկեղեցական դասերի, նրանց հանդերձներն մասին խօսելիս նշում է, որ հայրապետները կրում են եմփոքուն հինգ խաչով զարդարում: Տես Սրբոյ Ներսէսի Լամբրոնացոյ Տարտնի եպիսկոպոսի Խորհրդածութիւնը ի կարգս եկեղեցոյ եւ մեկնութիւն խորհրդոյ պատարագին, Վենետիկ, 1847, էջ 82:

21. Այս մասին տես Ա. Յակոբեան, Հայկական եկեղեցական վարագոյրների մասին, «Էջմիածին», 2007, ԺԷ., էջ 96-102: Տարաբիկի կամ Տեմպիետոնի պատկերներում հանդիպող վարագոյրի մասին աւելի մանրամասն տես Գ. Grigoryan, The Roots of Tempio and Its Symbolism in Armenian Gospels, Iconographica, Studies in the History of Images, XIII (2014), Firenze, pp. 11-24.

22. Այս մասին Փիլոն Երրայեցին գրում է. «Լարագորան ողորչ է մեկնի ներքին յարտաբանոց, քանզի ներքինն սուր է եւ արդարեւ. աստուածային, իսկ արտաքինն սուր (է) եւ նա, բայց իր ոչ մնին բնութեան հասին», տես Փ. Երրայեցոյ Մնացորդը ի հայտ, որ եւ «Մեկնութիւնն Յննցոյ» եւ «Եղից», ճարտ. ի Սամվէլի, ի Յովնան եւ յերիս մանկուն կամ հրեշտակս, ի իմն թարգմանութենէ եղելոյ ի յոյն բնագրէ ի ձեռն սրբոյ թարգմանչաց մերոյ յեղեալ ի լատին թարգմտ, աշխատասիրութեամբ Հ. Մկրտիչ արտաշակա վարդապետի Միքիարեան Վազգեան, Վենետիկ, 1826, էջ 529:

23. Յակոբ Քէօտեանն այս առիթով գրում է. «Սուրբ Հոգու դրսևորման կերպերից մէկը (Աղաւտոց գաւ) հողմը, քամին կամ գեփիւնն է: Հետեւաբար տուեալ դրուագում (Աւետում, ավետարանիչներ և այլն) պատկերում վարագոյրի շարժում վիճակը Սուրբ Հոգու ներկայութեան յայտագոյցն է», Յ. Քէօտեան, «Իրուագներ հայ միջնադարեան արտեստի աստուածաբանութեան, Երևան, 1995, էջ 38:

24. «Գոյնը (այստեղ՝ կարմիրը, - յաւելում մերն է) Աստուծոյ և մարդու հաղորդակցումն իրագործող խորհրդանշանն է», Հ. Քէօտեան, նշում աշխ., էջ 61:

25. «Լարագոյրի պատկերման այս կերպը (շարժում) պատահական չէ, և ինչպէս ձեռք. 23-ում նշուեց, այն ընկալուել է որպէս Սուրբ Հոգու ներկայութիւն: Հմտ. օրինակ S. Der Nersessian, Etudes Byzantines et Armeniennes, Louvain, vol. II, 1973,

figures 294, 295, 298, 339, 341, 345 և այլուր:

26. Խ. Յարությունյան, նշում աշխ., էջ 127 և 146:

27. Օրական 3 բերք ընդօրինակելու դեպքում 309 բերք ունեցող ձեռագիրը հնարատու էր գրչագրել 100-ից մի փոքր անելի օրերի ընթացքում՝ շուրջ երեքուկես ամիս:

28. Խ. Յարությունյան, նշում աշխ., էջ 186:

29. Ըստ Հայկ Բաղալեանի՝ 1692 թ. մեծ պահրի (կամ Ջատկի) շրջանը սկսել է եին տոմարով Մարտի 27-ին, նոր տոմարով՝ Մարտի 6-ին: Տե՛ս Հ. Բաղալեան, Օրացոյցի պատմություն, Երևան, 1970, յաւելում, աղիւսակ II, էջ 441:

30. Չենք բացառում, որ ոչ թէ սալիկներն են կանաչ գոյնի, այլ դրանով ակնարկում է նրանց վրայ գցում գորգը, ճիշտ նույն

31. Առաստաղի յարդարանքի վրայ մեր ուշադրութիւնը հրա-
փրելու համար շնորհակալութիւն ենք յայտնում մեր
գործընկեր, արուեստարան Սեդա Մանուկեանին:

32. Ամդեցու դիմանկարով երկրորդ մանրանկարի առկա-
յութեան մասին յիշատակում է Վիննայի Մխիթարեան Հայր
Հ. Ոսկեանը Պոլսի Հայոց Պատրիարքարանի ձեռագրերին
նուիրում իր յօդուածաշարում: Տե՛ս Խ. Հ. Ոսկեան, Հայոց Կ.
Պոլսյ (Գումգարու) Պատրիարքարանի հայերէն ձեռագիր-
ներէն, «Հանդէս ամսօրեայ», 1967 (10-12), էջ 439-447: Այդ
մանրանկարը տեսնել մեզ յաջողուեց:

33. Վենետիկի գրչագրերի դէպքում տրուում են երկու
համարներ՝ նախ ձեռագրի համարը, ապա՝ ցուցակի
կարգահամարը:

Նկ. 9, Առաջնաբերք, ՄՄ, Հմր 1149, 12ա: Գրիչ և ծաղկող՝
Միքայել Բարդաճի, ստացող՝ Մինաս Ամդեցի:

ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԼԵՌՆ ԲԱՇԱԼԵԱՆԻ
«ԺԱՉԱՆԾԻՆ» ՆՈՐԱՎԷՊԸ
ԶՈՒԳԱՀԵՌԻ ՄԵԶ

Տաբեյիկ Մերջանեան

ԵՊՀ հայ բանասիրութեան ֆակուլտետի
ակադ. Հր. Թամրազեանի անուան
հայ գրականութեան պատմութեան
ամբիոնի հայցորդ

Լեւոն Բաշալեանը գեղագէտի իր իւրօրինակ դիտողունակութեամբ և իրողութիւնը հասարակական ընդհանուր պատկերից առանձնացնելու կարողութեամբ կանգնած է 19րդ դարավերջի և 20րդ դարակարգի արեւմտահայ գրականութեան անցումային շրջանի զարկերակի վրայ: Ժամանակների արագընթաց զարգացման արդիւնքում գրական ասպարէզ էր գալիս նոր սերունդը: «Գրական սերունդ» հասկացութիւնը արեւմտահայ գրականութեան համար պայմանականօրէն է ընդունելի, որովհետեւ որոնումների մէջ գտնուող և դեռ չկայացած գրողն արդէն իսկ անցեալի գրող էր դառնում (Արփ. Արփիարեան, Գրիգոր Զօհրապ): Յատկանշական է, որ յիշեալ ժամանակահատուածում իրապաշտ գրողը դառնում էր պակաս պահանջուած, բայց այդ ուղղութեան թողած աւանդները շարունակում էին զբաղեցնել գրական շրջանակների ուշադրութիւնը: Սա նշանակում է, որ արեւմտահայ գրականութիւնը գնում էր ամբողջացման ճանապարհով:

Հեղինակի առաջին իսկ նորավէպերն ապացուցում էին, որ այս նորայայտ գրողը ճիշտ է ըմբռնել ժամանակաշրջանի գաղափարագեղարուեստական իւրայատկութիւնները: Այս իմաստով Արփ. Արփիարեանը իրաւացիօրէն նկատել է. «Լեւոն Բաշալեան ընդհանուր ուշադրութիւն սկսած էր գրաւել: Իր առաջին նորավէպն, որ հրատարակուեցաւ ընդհատուած չորս «Մասիս»ներուն մէջ, հրապարակ հանած էր դիտող, զգացող գրագէտ մը» (1)*:

Խնդրոյ առարկայ նորավէպը, որն առաջին անգամ լոյս է տեսել «Մասիս»ում 1890 թուականին, մարդու հոգեբանութեան մէջ տեղի ունեցող բեկումնային փոփոխութիւնների արծարծումների իմաստով նոր և տեսակի մէջ

եզակի ստեղծագործութիւն է, որովհետեւ Գրիգոր Զօհրապից դեռ երկու տարի առաջ Բաշալեանն արդէն գեղարուեստականացրել էր «խաչախճու» (այինկաճու՝ ծխախոտի մաքսանեցիկ) ազգային, դիմացկուն և մարտնչող հոգեբանութիւնը: «Ուրիշ պատերազմներու նախագագացութեամբ ալ մտահոգ՝ իր պատմըւածքներովը ազգին մարմնական կորովը կը պանծացնէր ու կը սիրցնէր» (2), գրել է Արփիար Արփիարեանը:

Ակնյայտ է, որ խնդրոյ առարկայ ստեղծագործութիւնում դրուած է «փախստեայ ծխախոտի» մաքսանեցութեան խնդիրը: Զուգահեռներ անցկացնելով այս և Գրիգոր Զօհրապի «Այինկա» նորավէպի միջև՝ առաջին հայացքից թուում է՝ չկայ որեւէ տարբերութիւն, բայց ուսումնասիրութիւնն ի յայտ է բերում հեղինակների տարաբեւեռ մեկնակէտերը: Լեւոն Բաշալեանը յայտնաբերում է կենսական պայմաններում գուցէն չդրսեւորուող, բայց բացառիկ իրադրութիւններում ի յայտ եկող բնատուր, անխառն, ազգային, անխաբար հոգեկերտուածքը, իսկ Գրիգոր Զօհրապը գնում է հոգեբանական այն փոփոխութիւնների ճանապարհով, որին ենթարկուում է մարդն իր կայացման ընթացքում: Այլ խօսքով՝ եթէ Զօհրապը յայտնաբերում է հոգեբանական աննկատ, բայց մեծ տեղաշարժերի արդիւնքում ձեւաւորուող հոգեբանութիւնը, ապա Բաշալեանը՝ անհատի աղաւաղուող, բայց չանհետացող հոգեկերտուածքը:

Լեւոն Բաշալեան նորավիպագիրը մի փոքր տարբերում է արեւմտահայ միւս նորավիպագիրներից: Նա ընդհանուր համապատկերի մէջ առանց ընդգծուած երանգների ստեղծում է այնպիսի կերպարներ, որոնք իրենց հոգեբանութեամբ հակադրելի են արեւմտահայ իրողութիւններին: Տուեալ դէպքում՝ Համբարձում Քիրեճեանի («Խաչախճին») կերպարը հակադրելի է Յակոբոսի և Սահակի («Այինկա») կերպարներին: Զօհրապն իր նորավէպում աւելի շատ շեշտադրում է միմեանց հակադրուող հոգեբանութիւնները (եղբայրներից մէկը այինկաճի է, մյուսը՝ րեժի, իսկ Պերճուհին՝ այինկաճու դուստր): Ակնյայտ է, որ արեւմտաւերոպական նորավիպագրութեան մէջ լայն տարածում գտած սիրային եռանկիւնին ընդունուած էր արեւմտահայ համապատասխան ժանրում, որովհետեւ այդ հեշտ ճանապարհով կարելի էր ստեղծել

դրամատիկական իրավիճակ և կերպարներից մեկի ճակատագրի հանգուցալուծմամբ աւարտին հասցնել այդ դրամատիկը: Այս իմաստով համոզիչ է Յակոբ Օշականի այն տեսակետը, ըստ որի՝ գործողութեան արագութիւնը տիրապետող է նորավէպում (3):

Անհամեմատ աւելի դժուար է, երբ այդ եռանկլինին չկայ, և մարդու հոգեբանութեան մէջ են տեղի ունենում բախումները: Լեւոն Բաշալեանը, չունենալով հերոսին և նրա հուզաշխարհը դիտարկելու զօհրապեան նրբութիւններն ու հմտութիւնները, իր այս նորավէպով զարմանալի յայտնագործութիւններ են կատարում մարդկային հոգու «տիեզերագիտութեան» մէջ: «Եթէ Զօհրապ նորավէպի իշխանն է, Բաշալեան՝ գեղարւեստական արձակի Կի Տը Մոբասսանն է» (4), գրում է Հ. Պարիկեանը:

Գրիգոր Զօհրապի Յակոբոսն այինկանի է, և սա նրա ինքնութիւնն ու հպարտութիւնն է: Հեղինակն իր նորավէպում չի խորացնում թուացեալ հպարտութեան տակ թաքնուած ցաւի և հիասթափութեան, զգացողութեան և վայելքի դրսեւորումները: Նա նոյնիսկ չի խօսում Յակոբոսի և Պերճուհու սիրոյ մասին, որովհետեւ աղջիկը թէւ հասարակական հանգամանքների պարտադրանքով նշանուել էր Յակոբոսի հետ, այնուամենայնիւ սիրում էր Սահակին: Մեծ փորձութեան առկայութեան պայմաններում սերն իր ամբողջութեամբ գիտակցվում է. «...իմ սէքս ամուր է աս երկաթին պէս, քուկը... ծառի մը ոստին պէս ամեն դի կը ծռի, պզտիկ եղբօրմէն մեծ եղբօրը, Սահակէն Յակոբոսին կը դառնայ» (5):

Սահակի այս դատումը կարող էր լինել արթնացման ազդակ, ինչի շնորհիւ Պերճուհին չէր ամուսնանայ Յակոբոսի հետ, եթէ անգամ չլինէր եղբայրների ընդհարումը: Զօհրապի նորավէպի փոքր ինչ թուլացումը պայմանաւորուած է հենց այս ընդհարման ու Սահակի սպանութեան հետ: Ըստ էութեան, փոքր եղբայրն իր խօսքով ու մահով վերջնականապէս գիտակցութեան բերեց երջանկութեան և դժբախտութեան ամբողջ փիլիսոփայութիւնը: Ճիշտ է, հեղինակը փորձում է բացայայտել այս առեղծուածային պատմութիւնը, սակայն վերջինս նորավէպի վերջում էլ մնում է չբացայայտուած, որովհետեւ՝ «Պերճուհին սեւեր հագնող աղջիկ մըն է որ չ'ամուսնանար. իր նշանը ետ եղաւ առանց պատճառը

հասկցուելու» (6):

Ի հակադրութիւն Զօհրապի՝ Լեւոն Բաշալեանը՝ յանձին Համբարձումի, ցոյց է տալիս այինկանու (խաչախճու)՝ արտաշխարհում տեղի ունեցող փոփոխութիւնների արդիւնքում ի յայտ եկող հոգեբանութեան դրսեւորման կերպերը: Տղայի հայրը մահացել է, իսկ ընտանիքը ապրում է ծայրայեղ աղքատութեան մէջ: Լեւոն Բաշալեանը, սոցիալական կեանքի խնդիրներն ու թշուառութիւնը դիտարկելով իբրեւ միջոց, ցոյց է տալիս, թէ ինչպիսին է մարդու հոգեբանութիւնը՝ պարտուող, թէ՞ մարտնչող: Համբարձումը հանգամանքների բերումով կանգնում է մաքսանենգութեան ճանապարհի վրայ. «Այդ միջոցին էր որ իր դպրոցական ընկերներէն մին, որ ետքէն իր սէքրի բանդալոնը ապա բոթուռի փոխած էր եւ որուն ինչպէս ապրիլը ոչ ոք գիտէր, իրեն առաջարկեց փախստեայ ծխախոտ վաճառել...» (7):

Ի պատիւ Բաշալեանի՝ այս նորավէպում չի քննադատուում բուրքական իրականութիւնն ու նրա օրէնքները, որովհետեւ հեղինակը գիտի, որ աշխարհում, առաւել էւս Թուրքիայում, արդարացի օրէնքներ չեն լինում, համենայն դէպս՝ մարդու ընկալումների սահմաններում: Ուղղակիօրէն չխօսելով իր ժամանակաշրջանի քաղաքական կեանքի անցուդարձերի մասին՝ գեղարուեստական նրբին եղանակների միջոցով նորավէպում աննշան ակնարկ կայ Ֆրանսիայի նկատմամբ, որովհետեւ ծխախոտի մաքսանենգութիւնը Թուրքիա եւ բերել ֆրանսիացիները. «Ծխախոտ փախցնելը, Րէժիի դէտերուն խիստ հսկողութեան տակ, դիւրին գործ չէ» (8):

«Փախստեայ ծխախոտի» տեղափոխման հերթական գիշերը Համբարձումի համար ճակատագրական է դառնում: Ի տարբերութիւն Գրիգոր Զօհրապի՝ Լեւոն Բաշալեանը, շատ լաւ իմանալով պարտադրանքի խորհուրդը, իր հերոսին չի տանում օրէնքներին հակադրուելու ճանապարհով: Երբ «րէժիի դէտերը» նրան շրջափակում են, տղան իրեն սպառնացող վտանգի հետ մէկտեղ յիշում է նաեւ իր անցկացրած թշուառ ու կիսասոված կեանքը, մօր տառապանքները: Ըստ էութեան, սա էր «մահը», որի միջով տղան արդէն անցել էր: Հիմա նրան նորից մղում են դէպի «մահ»: Համբարձումն զգում է, որ այսպէս մահանալն աւելի հեշտ է, քան սովամահ լինելը: Խաչախճին իր մարտնչող հոգեբանութեամբ

կռահում է, որ ինքը գնալու է մահուան ծանր ճանապարհով, եթե, ի հարկե, չյաղքահարի այս «թեթե» Գողգոթան: Կեանքի և մահուան սահմանագծին յայտնում մաքսանենգի հոգում տեղի է ունենում հոգեբանական կաշվակնային փոփոխություն. մինչ այդ ճանապարհներին վախեցող և թաքնուող խաչախճին կեանքի օրհասական պահին դրսևորում է մարտնչողի հոգեբանություն. նա կրակում է հսկիչներից մեկին, իսկ երկրորդ զարկը գետին է գլորում հենց խաչախճուն:

Այս նորավեպում հեղինակը ցոյց է տալիս խաչախճու տեսակի հոգեբանական մաքրությունը: Անկախ ունեցումների տեսակից, քանակից և ձեռք բերելու ճանապարհից՝ մարդն իր մեջ ունի մի տեսակ, որը զուտ մարդկային է: Լեւոն Բաշալեանը ոչ թե գնացել է դասի և դասակարգի խնդիրները քննելու, այլ դրանցում տեղի ունեցող հոգեբանական ազդակները բացայայտելու ճանապարհով: Այս իմաստով անհամոզիչ է Ս. Մանուկեանի առաջադրած տեսակետը, ըստ որի՝ հեղինակը դատապարտում է սոցիալական կարգերը որպես չարիքների աղբիւր (9):

Ընդհանրացնելով վերոգրեալը՝ կարելի է ասել, որ արեւմտահայ նորավիպագրութեան համար առանցքային դարձած հոգեբանական դրսևորումների արժարժումները այս հեղինակի խնդրոյ առարկայ նորավեպում ձեռք են բերում բոլորովին այլ շեշտադրումներ: Լեւոն Բաշալեանն իր այս նորավեպում գեղարվեստի նիւթ է դարձրել մարդու դիմացկուն, մարտնչող, բնատուր և անխառն հոգեբանութեան դրսևորումները: Թէեւ նորավեպում հեղինակը խօսում է գէնքի գործածութեան, քաջութեան և համարձակութեան մասին, այդուհանդերձ դա չի եղել նրա գերխնդիրը: Համբարձումը, լինելով իր նախաստեղծ և անխառն վիճակի մէջ, թէկուզեւ կեանքի գնով, երբեք չի պարտուում: Թոյլ բնագոյնը ունեցող մարդիկ հեշտ են կարողանում յարմարուել հասարակական կեցութեան օրէնքներին: Այդ բնագոյնը ոչ թէ նրանց բոլորութիւնն են, այլ տեսակի տարբերութիւնը: Մէկը օրինապաշտ քաղաքացի է, միւսը՝ ոչ: Խնդիրը բնաւ առաջինի խելացիութեան կամ երկրորդի անգիտութեան մէջ չէ, այլ մարդկանց տարաբնոյթ բնագոյնի: Մարդկային էութեանկանութիւնները երբեք չեն կրկնուում: Ըստ հեղինակի գեղագիտութեան՝ մարդն իր բնոյթով հակուած է յաղքահարել կեանքի

պարտադրած ցանկացած արգելանք:

Բանալի բառեր - նորավեպ, խաչախճի (այինկանի՝ ծխախոտի մաքսանենգ), մարտնչող հոգեբանութիւն, անխառն հոգեկերտուածք, կայացման ընթացք, յուզաշխարհ, մեծ փորձութիւն, էութեանկանութիւն

Ծանօթագրութիւններ

1. Արմ. Արփիարեան, «Մասիս» 1884-1893, Գ. «Հայրենիք», Կ. Պոլիս, 1893, բխ 356:
*Այս և հետագայ միւս բոլոր մէջբերումների ողղագրութիւնն ու կետադրութիւնը հեղինակային է:
2. «Բանքեր գրականութեան եւ արուեստի», գիրք Բ, 1904, էջ 175:
3. Տեւ Օշական Յ., «Համապատկեր արեւմտահայ գրականութեան», հ.6, Արուեստագէտ սերունդ, Պէյրոս, Տպ. «Համագգային», 1968, էջ 255:
4. Պարիկեան Հ., «Լեւոն Բաշալեան», Հալէպ, 1970, էջ 122:
5. Զօհրապ Գր., «Երկերի ժողովածու» չորս հատորով, հատոր Ա, «Գեղարուեստական երկեր, նորավեպեր, դիմանկարներ», աշխատասիրութեամբ Ալբերտ Շարուրեանի, Երևան, ԳԱԹ հրատ., 2001, էջ 138:
6. Նոյն տեղում, էջ 140:
7. Բաշալեան Լ., «Երկեր», Անրիկիաս, Տպարան Կիլիկիոյ կարողիկոսութեան, 1994, էջ 54:
8. Նոյն տեղում, էջ 54:
9. Տեւ «Հայ նոր գրականութեան պատմութիւն», հ. 4, Երևան, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1972, էջ 486:

TATEVIK MERDJANYAN. Новелла Левона Башаляна «Контрабандист Сигарет» в параллелях. - Цель настоящей статьи - исследовать новеллу Левона Башаляна «Контрабандист сигарет» в контексте западноармянской новеллистики. Армянские литературоведы не-ред-ко обращались к названной новелле, но почти не рассматривали ее в указанном аспекте. Основная задача статьи - рассмотреть названную новеллу и новеллу Григора Зог-ра-ба «Контрабанда» в плане идейно-художественных параллелей. Показано, что Л. Башалян, в отличие от своего современника, посредством анализа социальных проблем художественно раскрывает психологию борющегося и не сдающегося человека. Л. Башалян с присущей ему наблюдательностью и острой видения удалось не только отобразить внутренний мир и неповторимую сущность своего героя, но и показать разно-полюсные проявления сильных и слабых сторон его натуры.

Ключевые слова - новелла, контрабандист сигарет, психология борца, цельный духовный облик, процесс становления, эмоциональный мир, великое испытание, сущность

TATEVIK MERJANYAN - Novelette "The Khachakhchi" by Levon Bashalyan in Comparison. The aim of the current publication is to observe the novelette "The Khachakhchi" by Levon Bashalyan in the context of West Armenian short stories. Armenian literary criticism has several times turned to this novelette under discussion, but it has almost never referred to the above mentioned problem. In this study we've focused on the ideological/fictional correlations between this novelette and the novelette "Ainka" by

Gr. Zohrap and have concluded, that unlike his contemporain, Levon Bashalyan observes the social issues and through that mean turns into fiction the fighting and none defendant psychology of an individual. Due to his keenness and alertness L. Bashalyan managed to reveal not only the literary heroes' inner world and unique essence, but also to perceive the polar expressions of weak and strong characters.

Key words - novelette, khachakhchi (ainkachi, i.e. tobacco smuggler), fighting psychology, pure mentality, formation process, emotional world, great trial, essence.

Լեւոն Բաշալեան

Գրիգոր Զօհրապ

ԿԱՆՈՆ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԿՐՏՉԻ

մարգարե բարձրելոյն եւ գթագաւոր զինաւոր. որ եւ ի ծնունդս կանանց մեծ կոչեցաւ զօրութիւնըս հոգեւորըս պատւեսցուք:

Զմիածնին կարապետ եւ ըզբանին ըզճայն. որ յորովայնէ գՔրիստոս յառաջ գուշակեաց. զօրինութիւնըս հոգեւորըս պատուեսցուք:

...Զուարճանայ այսօր եկեղեցի քո Քրիստոս ի տօնախմբել զօր յիշատակի կարապետին քում Յովհաննու, սովաւ զքեզ միշտ օրհնենք Աստուած հարցըն մերոց:

Որ մեծ ի ծնունդըս կանանց ի քէն վրկայեցաւ, ի յորովայնէ յառաջ գուշակեաց զանճառ քո զմարդեղութիւն, սովաւ զքեզ միշտ օրհնենք Աստուած հարցըն մերոց:

Յոր վեցքեւեան սրովբէն ոչ իշխեին հայիլ ի փառըս քո Քրիստոս. սա արժանապէս ձեռնադրեաց ըզքեզ ի յորճանսն Յորդանանու. սովաւ զքեզ միշտ օրհնենք Աստուած հարցըն մերոց:

Ըզտէր օրհնեցէ եւ բարձր արարէք զնա յափտեան:

Զկարապետին Յովհաննու կատարելով ըզյիշատակս. անդադար ճայնի զաստուած հայր օրհնեցէ եւ բարձր արարէք զնա հարցըն մերոց:

Զերանեալ Մըկըրոչին մեծարելով ըզտօնս. հոգեւորական ճայնի գՔրիստոս թագաւորն օրհնեցէ եւ բարձր արարէք զնա յափտեան:

Յանապատի բարբառոյ ճայն, եւ աւետաւոր արքայութեանն. ընդ նմին ըզճըշմարիտ սուրբ հոգին օրհնեցէ եւ բարձր արարէք զնա յափտեան:

ՎԵՐԱԲԱՏՈՒՄ ՔՐԻՍՏՈՍԻ Ս. ԳԵՐԵԶՍԱՆԻ

Ինչպես գիտենք 1808 թուականին պատահա՞ծ հա՞ծ հրդեհը կ'անրէ՞ Ս. Յարութեան Տաճարի մէկ կարեւոր մասը, 1810-ին կը վերանորոգուի, սակայն անբաւարար վերանորոգում մը կը խաբարէ Տաճարի նախկին ճարտարապետական գեղեցկութիւնը. Տաճարը կը կորսնցնէ իր տոկունութիւնը, եւ ասկէ զատ Ս. Երկրին յաճախակի երկրաշարժները, բոլորովին կը խախտեն շէնքը: Այս պատճառաւ, շէնքը փրկելու համար փլուզումէ, Տաճարէն ներս թէ դուրս հաստատուած էին երկաթեայ եւ փայտեայ յենարաններ:

Յատկանշական է, որ Ս. Յարութեան Տաճարէն ներս կը գտնուին քանի մը տասնեակ մատուներ եւ խորաններ: Ասիկա արդիւնք է այն իրողութեան որ հիմէն ի վեր ան սեփականութիւնը եղած է շատ մը քրիստոնեայ եկեղեցիներու, որոնցմէ իւրաքանչիւրը ունեցած է իր պաշտամունքին յատուկ խորան մը: Տաճարի սեփականութեան համար քրիստոնեայ եկեղեցիներու ներքին պայքարները, ինչպէս նաեւ իսլամ իշխողներու բռնութիւնները, պատճառ եղած են, որ տասնեակ մը ժողովուրդներէն մնան միայն Հայեր, Յոյներ եւ Լատիններ, որոնք կը ճանչցուին այսօր որպէս Տաճարի սեփականատէրեր: Իսկ Ասորիներ եւ Ղպտիներ, որպէս Հայոց հետեւակներ, ունին պաշտամունքի բայց ոչ սեփականութեան իրաւունք, իսկ սեփականութեան իրաւունքն ալ իրագործուած է հետեւեալ երկու ձեւով.

ա.- Միջազգային սրբավայրեր, որոնք են Պատանատեղին իր շրջափակով եւ Ս. Գերեզմանը ու անոր վրայ շինուած մեծ բոլորաշէն տաճարը, որոնք կը պատկանին եւ ի գործածութեան են Հայոց, Յունաց եւ Լատինաց կողմէ միայն:

բ.- Ազգային սրբավայրեր. մնացեալ բոլոր խորաններն ու սրբավայրերը, որոնք կը պատկանին եւ կը գործածուին վերոյիշեալ համայնքներէն մէկուն կողմէ միայն: Ս. Տաճարէն ներս որեւէ նորոգութիւն եւ կամ ծրագրուած մեծ վերանորոգութիւն կ'ըլլայ երեք ազգերու հաճութեամբ եւ ծախսով:

2015 թ. Իսրայէլի հնագիտական վարչութիւնը երեք համայնքներու ուշադրութեան կը յանձնէ, թէ Քրիստոսի Ս. Գերեզմանը անկի վտանգաւոր դարձած է այցելու ուխտաւորներուն համար, քանի որ մատրան քարերը տեղաշարժած են եւ մատուռը կրնայ փլիլ:

Երեք համայնքներու՝ Հայերու, Յոյներու եւ Լատիններու կողմէ 2016 թ. Մարտ 22-ին ստորագրուեցաւ Քրիստոսի Ս. Գերեզմանի նորոգութեան համաձայնագիրը եւ Ջատիկէն յետոյ սկսան վերանորոգման եւ վերականգնողական աշխատանքները:

22 Մարտ 2017-ի առաւօտեան ժամը 10-ին,

վերանորոգման համաձայնագրի ստորագրումէն մէկ տարի անց, Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ տեղի ունեցաւ Քրիստոսի Ս. Գերեզմանի վերաբացման արարողութիւնը: Արարողութեան կը նախագահէին Ս. Յարութեան Տաճարի երեք իրաւատէր ազգերու՝ Հայերու, Յոյներու եւ Լատիններու հոգեւոր պետեր՝ Ամեն. Տ. Նուրիան Արք. Մանուկեան Հայ Պատրիարք Երուսաղէմի, Ամեն. Տ. Թէոֆիլոս 3-րդ՝ Յոյն Պատրիարք Երուսաղէմի եւ Հոգշ. Տ. Ֆրանչեսկո Փաթօն՝ Ս. Երկրի Քիսրոս: Ս. Գերեզմանի վերաբացման արարողութեան մասնակցելու բարեբաստիկ առիթով Ս. Երկիր ժամանած էին Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ներկայացուցիչ՝ Գերշ. Տ. Նաբան Արք. Յովհաննիսեան, Յունաց Տիեզերական Պատրիարք՝ Ն. Ա. Տ. Բարթողիմէոս Ա., Եգիպտոսի Հայոց առաջնորդ՝ Գերշ. Տ. Աշոտ Եպս. Մնացականեան, Հայաստանի Հանրապետութեան Արտաքին Գործոց Նախարար՝ Տիար Էտուարդ Նալպանտեան, Իսրայէլի մէջ Հայաստանի Հանրապետութեան դեսպան՝ Տիար Արմէն Մելքոնեան եւ Յունաստանի վարչապետ՝ Տիար Ալէքսի Տիփրաս:

Նորոգութեան ընդհանուր ծախսը կազմած է 3.4 մլն. Եւրօ, զոր հաւասարապէս հոգացին երեք սեփականատէր յարանուանութիւնները:

Արարողութեան ընթացքին Ս. Աբողոյս Գահակալ Ամեն. Տ. Նուրիան Արք. Մանուկեան Պատրիարք Սրբազան Հայր իր խօսքին մէջ շնորհակալութիւն յայտնեց բոլոր անոնց, որոնք բարոյական ու ֆիզիքական աջակցութիւն ցոյց տուած էին Գերեզմանի վերանորոգման աստուածահաճոյ գործին: Իր խօսքին մէջ Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը Յունաց Ամեն. Պատրիարք Սրբազանին եւ Ս. Երկրի Քիսրոսին խնդրեց արտօնել Ասորի, Ղպտի, Եթովպական, Անկիլիկան եւ Բողոքական եկեղեցիներուն Ջատիկէն յետոյ տարին անգամ մը Ս. Պատարագ մատուցել Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ: Այս խնդրանքը պէտք է քննարկուի Սրբոս Բողոյի յանձնախումբին կողմէ եւ եթէ համաձայնութիւն ըլլայ՝ կը վաւերացուի երեք համայնքներու պետերու ստորագրութեամբ: Արարողութեան ընթացքին Ժառանգաւորաց Վարժարանի երգչախումբը Տիար Վարուժան Մարգարեանի խմբավարութեամբ կատարեց Արեւագալի շարականներէն «Լոյս»ը, Ս. Պատարագէն «Օրինեալ է Աստուած», «Քրիստոս ի մէջ» եւ Յարութեան շարականներէն «Գովեայ Երուսաղէմ»ը:

Վերաբացման արարողութիւնը իր լրումին հասաւ միասնական Տէրունական Աղօթքով:

Տ. Ներսէս Արք. Ալոյեան

ՅՈՒՆՈՒՄ 2017

Կիրակի, 1 Յուն.- Դ. Կիրակի Յիսնակին: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ ի Ս. Յակոբ, ապա մատուցուեցաւ Ս. Պատարագ Աւագ Խորանի աջին՝ Յովնաննու Կարապետի խորանին առջեւ: Ժամարարն էր Տ. Ղեւոնդ Վրդ. Յովհաննիսեան:

Չորեքշաբթի, 4 Յուն.- Կէսօրէ վերջ շրեղօդօրէն զարդարուած, Մայր Տաճարի մէջ պաշտուեցաւ երեկոյեան ժամերգութիւնը եւ յաջորդ օրուան տօնին հանդիսաւոր նախատօնակը՝ նախագահութեամբ Ամեն. Պատրք. Տ. Նորիսան Արք. Մանուկեանի, ապա արարողութեանց աւարտին «Օրհնեցէ՛ք զՏէր» շարականի երգեցողութեամբ Միաբանութիւնը բարձրացաւ Պատրիարքարան:

Հինգշաբթի, 5 Յուն.- Սրբոցն Դաւիթ Մարգարէին եւ Յակոբայ Տեառնեղբայր առաքելոյն: Գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Յակոբ. «Փառք ի Բարձունս»-ին Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը բարձրացաւ Յակովբոս Առաքելի գահի պատուանդանին եւ մնաց մինչեւ առաւօտեան ժամերգութեան վերջը, որմէ յետոյ ընդունեց ամբողջ Միաբանութեան շնորհատրութիւնները աջահամբոյրով: Օրուան Ս. Պատարագը Աւագ Սեղանին վրայ մատոյց եւ քարոզեց Տ. Սեւան Արք. Դարիպեան: Ըստ սովորութեան «Հայր մեր»-էն առաջ կատարուեցաւ հոգեհանգստեան պաշտօն Ս. Արթուրյս բոլոր հանգուցեալ Պատրիարքներու հոգիներուն համար՝ նախագահութեամբ Ամեն. Պատրիարք Հօր:

Ուրբաթ, 6 Յուն.- Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը նախագահեց Ս. Ստեփանոսի նախատօնակին ի Ս. Յակոբ: Տօնին բուրվառակիրներն էին Տ. Սամուէլ Ծ. Վրդ. Աղոյեան եւ Տ. Պարեւ Ծ. Վրդ. Երեցեան:

Շաբաթ, 7 Յուն.- Սրբոյն Ստեփանոսի Նախավկային եւ առաջին մարտիրոսին: Գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Յակոբ: Ս. Ստեփանոսի տօնը Ս. Արթուէն ներս կատարուեցաւ մեծ շուքով: «Փառք ի Բարձունս»-էն մինչեւ ժամերգութեան աւարտը երեք սարկաւազներ եւ տասնչորս ուրարակիրներ, գոհարազարդ սաղաւարտներով եւ ոսկեթել շապիկներով, տապանակ եւ բուրվառ ի ձեռնին, առաջնորդութեամբ երկու խնկարկու վարդապետներու, պանծացուցին յիշատակը իրենց մտատիպարին: Հանդիսութեան կը նախագահէր Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը: Ապա մատուցեցաւ Ս. Պատարագ Ս. Ստեփանոսի մատարան

Աւագ Սեղանին վրայ. ժամարարն էր Տ. Տիրան Արք. Յակոբեան:

Կիրակի, 8 Յուն.- Ե. Կիրակի Յիսնակին: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ ի Ս. Յակոբ, որմէ յետոյ միաբան հայրեր Ս. Յարութեան տաճար: Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ մեր վերնամատարան մէջ: Ժամարարն էր Տ. Ներսէս Արք. Աղոյեան: Թափօրապետն էր Տ. Սեւան Արք. Դարիպեան:

Կէսօրէ վերջ Մայր Տաճարի մէջ պաշտուեցաւ երկու առաքելներու՝ Պողոսի եւ Պետրոսի հանդիսաւոր նախատօնակը՝ նախագահութեամբ Սեւան Արք. Դարիպեանի:

Երկուշաբթի, 9 Յուն.- Սրբոց Առաքելոցն Պողոսի եւ Պետրոսի: Գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Յակոբ, ապա մատուցուեցաւ Ս. Պատարագ Մայր Տաճարի վերնամատարան Ս. Պետրոսի խորանին առջեւ: Ժամարարն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէճեան:

Կէսօրէ վերջ Ամեն. Սրբազան Հայրը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Մայր Տաճար, ուր նախագահեց մեծահանդէս նախատօնակին, ապա «Որ էնն էութեան» շարականի երգեցողութեամբ Միաբանութիւնը բարձրացաւ Պատրիարքարան:

Երեքշաբթի, 10 Յուն.- Սրբոց որդոցն որոտման՝ Յակոբայ Առաքելոյն եւ Յովհաննու Աւետարանչին: Որդոց որոտման տօնին եւս հոգեւոր ուրախութեան մեծ օր մը եղաւ Ս. Արթուրյս համար: Գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան Մայր Տաճարիս մէջ, ապա մատուցուեցաւ Ս. Պատարագ Գլխադրի մատարան մէջ: Պատարագեց եւ յաւուր պատշաճի քարոզեց Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը: Պատարագի աւարտին Նորին Ամենապատուութիւնը ամպիովանիի տակ, Կենաց Փայտի մասունքն ի ձեռնին, նախագահեց Մայր Տաճարին մէջ կառուցուած եռադարձ մեծահանդէս թափօրին, որմէ ետք Միաբանութիւն եւ ժողովուրդ բարձրացան Պատրիարքարան, ուր ըստ աւանդութեան Պատրիարք Հայրը նշխարներ բաժնեց Միաբանութեան եւ ժողովուրդին:

Շաբաթ, 14 Յուն.- Տարեմուտ 2017 թուականին Քրիստոսի ըստ իրն տոմարի: Ս. Յակոբի մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց, ըստ սովորութեան, ժամօրհնող Տ. Շնորհք Արք. Պաղոյեան: Ս. Պատարագի աւարտէն յետոյ Միաբան հայրեր, ժառանգաւոր սաներ եւ հաւատացեալ ներկաներ «Օրհնեցէ՛ք զՏէր» շարականի երգեցողութեամբ բարձրացան Պատրիարքարան, ուր Սրբազան Պատրիարքը իր Նոր Տարուայ խօսքէն ետք, ըստ սովորութեան, մէկական մարինջ բաժնեց:

Կիրակի, 15 Յուն.- Զ. Կիրակի Յիսնակի: Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ Աւագ Խորանի ձախակողմը գտնուող Ս. Աստուածածնայ խորանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Պարեւ Ծ. Վրդ.

Երեցեան:

Չորեքշաբթի, 18 Յուն.- Ծրագալոյց Ս. Ծննդեան: Առաւօտեան ժամը 9:45-ին Ամեն Ս. Պատրիարք Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը Մայրավանքի դռնէն ոստիկանական ինքնաշարժներու ընկերակցութեամբ շարանով ճամբայ ելաւ դէպի Ս. Ծննդեան քաղաքը՝ Բերդեհէմ: Դամբու կէսին Յունաց Ս. Եղիա վանքի մօտերը բափօրը դիմաւորուեցաւ Բերդեհէմի քաղաքապետին բարձրաստիճան պաշտօնեաներու, անճամարտութիւններու, ինչպէս նաեւ գաղութի ներկայացուցիչներու կողմէ: Ջանազան պատիւներու արժանանալէ ետք պատկառելի այս բափօրը ժամը 11:15-ին հասաւ Ս. Ծննդեան վանուց հրապարակ, ուրկէ «Խորհուրդ մեծ» շարականի երգեցողութեամբ եւ զանգերու դողանջին ընդմէջէն ուղղուեցաւ Տաճարի մեր Տեսչարանը, ուր դիմաւորութեան եկողները պատուասիրուեցան:

Կէսօրէ ետք ժամը 2:00-ին Ամեն Ս. Պատրիարք Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Ծննդեան Տաճար: Ա. Այրի ուխտէն ետք Տաճարի մեր բաժնին մէջ պաշտուեցան երեկոյեան ժամերգութիւնն ու ճրագալոյցի արարողութիւնը, ապա մատուցուեցաւ Ս. Պատարագ: Պատարագեց եւ քարոզեց Տ. Թէոդորոս Վրդ. Ջաքարեան: Ապա Ս. Պատրիարք Հայրը նախագահեց Ս. Ծննդեան մեծահանդէս նախատօնակին: Արարողութիւնները վերջ գտան երեկոյեան ժամը 6:00-ին: Միաբանութիւնը զգեստաւորեալ եւ երգեցողութեամբ սինազարդ գալիքէն անցնելով բարձրացաւ վանքի մեր բաժնի՝ ընթրիքի: Ապա երեկոյեան ժամը 7-9 տեղի ունեցաւ հիւրասիրութիւն, ուր ներկայ էին Պաղեստինի իշխանութեան նախագահ՝ Տիար Մահմուտ Ապպասն ու Վարչապետը

Գիշերուան ժամը 9:00-ին Միաբանութիւնը պատրաստ էր սկսելու գիշերային պաշտամունքը:

Հինգշաբթի, 19 Յուն.- «Ծնունդ եւ Աստուածայայտնութիւն Տեառն»: Չորեքշաբթի գիշերը ժամը 10:00-ին զանգահարութենէ ետք Միաբանութիւն եւ ներկայ հաւատացեալներ իջան Ս. Ծննդեան Այրը, ուր կատարուած արարողութենէն մաս մը, մօտ մէկ ժամ, ձայնասփռուեցաւ Պաղեստինի հեռատեսիլի կայանէն: Սրբազան Պատրիարք Հայրը այդ միջոցին կարդաց իր պատգամը Հայերէն եւ Արաբերէն լեզուներով, ապա վերադարձաւ Երուսաղէմ: Միաբանութիւնը եւ ժառանգաւոր սաներ կատարեցին տօնի արարողութիւնները: Առաւօտեան ժամը 1:00-ին կատարուեցաւ Զրօրհնէքի արարողութիւն: Ժամը 2:00-ին մատուցուեցաւ Ս. Պատարագ Տաճարի մեր բաժնի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Նորայր Վրդ. Գազազեան: Ժամը 4:00-ին մատուցուեցաւ Ս. Պատարագ Ս. Այրին մէջ: Ժամարարն էր Տ. Սեւան Արք. Ղարիպեան:

Ծննդեան տօնակատարութիւնները աւարտեցան ժամը 6:00-ին, ապա Միաբան հայրեր, սարկաւագներ եւ ժառանգաւոր սաներ վերադարձան Երուսաղէմ:

Երուսաղէմի մէջ ի Ս. Յակոբ առաւօտեան ժամը 7:00-ին սկսան արարողութիւնները: Կատարուեցան ժամերգութիւն եւ ջութի օրհնութիւն եւ Ս. Պատարագ: Ըստ աւանդութեան պատարագեց Ս. Հրէշտակապետաց վանքի Տեսուչ Տ. Աեռնոյ Վրդ. Յովհաննիսեան:

Ուրբաթ, 20 Յուն.- Ըստ սովորութեան Մայր Տաճարի Աւագ Խորանին վրայ պատարագեց Աւագ Թարգման Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան, ապա կատարուեցաւ հոգեհանգստեան պաշտօնն ճնշեցելոց համար:

Շաբաթ, 21 Յուն.- Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Գլխաւորի մատրան մէջ: Ժամարարն էր Գանատայէն ուխտի եկած Տ. Կոմիտաս Քին. Միրզախանեան:

Կիրակի, 22 Յուն.- Դ. օր Ծննդեան. Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր նախագահութեամբ, Միաբան հայրեր, Սարկաւագներ, Ժառանգաւորներ եւ հաւատացեալ հայորդիներ, ինքնաշարժներով մեկնեցան Երիքով քաղաք եւ Յորդանան գետի վրայ կատարուեցաւ Զրօրհնեաց արարողութիւն:

Չորեքշաբթի, 25 Յուն.- Է. օր Ծննդեան: Յաջորդ օրուայ նախատօնակին ի Ս. Յակոբ՝ նախագահեց Տ. Սեւան Արք. Ղարիպեան:

Հինգշաբթի, 26 Յուն.- Ը. օր Ծննդեան եւ Անուանակոյութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Առաւօտեան ժամը 8:30-ին Տ. Սեւան Արք. Ղարիպեանի, Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր մատուցուեցաւ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Ս. Գերեզմանին վրայ: Տ. Պարետ Ծ. Վրդ. Երեցեան եպիսկոպոսական խոյր ի գլուխ պատարագեց եւ քարոզեց: Մայրավանք վերադարձին, Հայոց քաղի մուտքին «Լոյս ի լուսոյ» շարականի երգեցողութեամբ Միաբանութիւն եւ ժողովուրդ բարձրացան Պատրիարքարան, ուր Ամեն. Պատրիարք Հօր նախագահութեամբ կատարուեցաւ «Տնօրհնէք»ի արարողութիւն:

Օրհնուեցան Ս. Աթոռոյն բարիքները, ապա քափօրը գլխաւորութեամբ ժամօրհնող Տ. Շնորհք Աբեղայի ուղղութեան դէպի վանքի մատանը, խոհանոցը եւ սեղանատունը, այնտեղ եւս կատարելու նոյն արարողութիւնը. Օրհնուեցաւ նաեւ օրուան յատուկ հերիսայի աւանդական ճաշը:

Ուրբաթ, 27 Յուն.- Յաջորդ օրուայ նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Տ. Սեւան Արք. Ղարիպեան:

Շաբաթ, 28 Յուն.- Տօն Շննդեան Սրբոյն Յովհաննոս Կարապետին: Տօնին առիթով Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Կարապետի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Հայաստանէն ուխտի եկած Տ. Շաւարշ Քին. Սիմոնեան:

Կիրակի, 29 Յուն.- Բ. Կիրակի զկնի Շննդեան: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ ի Ս. Յակոբ, ապա Միաբան հայրեր մեկեցան Ս. Յարութեան Տաճար: Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Տաճարի մեր վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Տ. Շնորհք Արք. Պալոյեան: Երբ ու դարձի քափօրներուն նախագահեց Տ. Սեւան Արք. Ղարիպեան:

ՓԵՏՐՈՒՄ 2017

Շաբաթ, 4 Փետրուար. Գիշերային ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ ի Ս. Յակոբ, ապա մատուցուեցաւ Ս. Պատարագ Գլխաղրի խորանի վրայ: Ժամարարն էր Տ. Գեորգ Արք. Հայրապետեան:

Կիրակի, 5 Փետրուար. Բարեկենդան առաջատրի պահոց: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ ի Ս. Յակոբ, ապա մատուցուեցաւ Ս. Պատարագ Ս. Աստու-

ծածնի խորանի վրայ. ժամարարն էր Տ. Գեղամ Ծ. Վրդ. Զաքարեան:

Ուրբաթ, 10 Փետրուար. յաջորդ օրուան նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Ամեն Պատրիարք Հայրը:

Շաբաթ, 11 Փետրուար. Սրբոցն Սարգսի Զօրավարին եւ որդւոյ նորա Մարտիրոսին եւ չորեքտասան զինուորացին: Գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Յակոբ, ապա մատուցուեցաւ Ս. Պատարագ Ս. Սարգսի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան: Ըստ սովորութեան, Ս. Պատարագէն ետք կատարուեցաւ հոգեհանգրստեան պաշտօն Ս. Աթոռիս եւ ազգիս մեծանուն բարերար Գալուստ Պէյ Կիւպէնկեանի եւ իր հօր Սարգիս Կիւպէնկեանի՝ նախագահութեամբ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր:

Կիրակի, 12 Փետրուար. Դ. Կիրակի զկնի Ս. Շննդեան: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ ի Ս. Յակոբ, ապա Միաբան հայրեր մեկեցան Ս. Յարութեան Տաճար: Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ մեր վերնամատրան մէջ: Պատարագէն եւ քարոզեց Տ. Էմմանուէլ Վրդ. Աթաշեան: Երբ ու դարձի քափօրներուն նախագահեց Տ. Սեւան Արք. Ղարիպեան:

Շաբաթ, 18 Փետրուար. Սրբոյն Սահակայ Պարբէի Հայրապետին մերոյ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Գլխաղրի մատրան մէջ: Ժամարարն էր Տ. Դեոնդ Վրդ. Յովհաննիսեան:

Կիրակի, 19 Փետրուար. Ե. Կիրակի զկնի Ս. Շննդեան: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Յովհաննոս Կարապետ խորանի վրայ: Ժամարարն էր Տ. Տիրան Արք. Յակոբեան:

Չորեքշաբթի, 22 Փետրուար. յաջորդ օրուան նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Տ. Սեւան Արք. Ղարիպեան:

Հինգշաբթի, 23 Փետրուար. Սրբոց Վարդանանց Զօրավարացն մերոց՝ հազար երեսուն եւ վեց վկայիցն, որ կատարեցան ի մեծի պատերազմին: Գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Յակոբ, ապա մատուցուեցաւ Ս. Պատարագ Աւագ խորանի վրայ: Ըստ սովորութեան պատարագէն եւ քարոզեց ժառանգաւորաց վարժարանի եւ ընծայարանի տեսուչ Տ. Թէոդորոս Վրդ. Զաքարեան: Տէրմնական աղօթքէն առաջ կատարուեցաւ հայրապե-

տական մադրանք Վեհափառ Հայրապետի առողջութեան եւ երկար օրերու համար: Ս. Պատարագէն յետոյ կատարուեցաւ հոգեհանգըստեան պաշտօն ազգիս համօրէն նմշեցեալներուն համար:

Ուրբաթ, 23 Փետրուար. ըստ իրաւական սովորութեան Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ուղղափառ Ասորոց Ս. Մարկոս Աւետարանչի եկեղեցոյ մէջ: Ժամարարն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շերպէքճեան: Ս. Պատարագէն ետը Միաբանութիւնը հիւրասիրուեցաւ Ասորոց Տեսուչէն:

Շաբաթ, 25 Փետրուար. Կոստանդնուպոլսոյ Ս. Ժողովոյն հարիւր յիսուն Հայրապետացն: Ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ ի Ս. Յակոբ, ապա մատուցուեցաւ Ս. Պատարագ Ս. Գլխաղբի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Պարեւո Մ. Վրդ. Երեցեան:

Կէսօրէ յետոյ ժամը 3:00-ին, ըստ կարգաց եւ օրինաց Հայաստանեայց Եկեղեցոյ, երեկոյեան ժամերգութեան ընթացքին Մայր Տաճարի խորաններն ու սրբանկարները վարագործուեցան:

Կիրակի, 26 Փետրուար. Ա. Քառասնորդաց, Բուն Բարեկենդան: Փակեալ խորանի Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ. ժամարարն էր Տ. Բարսեղ Վրդ. Գալէմտէրեան: Քարոզեց Տ. Շնորհք Արդ. Պալոյեան:

Կէսօրէ վերջ Մայր Տաճարի մէջ պաշտուեցաւ Տեառնընդառաջի մեծահանդէս նախատօնակը, ապա կատարուեցաւ «Անդաստան»: Արարողութեանց կը նախագահէր Տ. Սեւան Արք. Ղարիպեան:

Գիշերասկիզբին Մայր Տաճարի մէջ պաշտուեցաւ «Եկեղեցի»ի եւ գիշերային ժամերգութեան արարողութիւնը, նախագահութեամբ Տ. Սեւան Արք. Ղարիպեանի:

Երկուշաբթի, 27 Փետրուար. Տեառնընդառաջ, տօն քառասնօրեայ գալստեանն Քրիստոսի ի Տաճարն: Օրուան հանդիսատար Ս. Պատարագը Աւագ Խորանի վրայ երայիսկոպոսական խոր ի գլուխ մատոյց Տ. Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեան եւ տուաւ յաւուր պատշաճի քարոզ:

ՄԱՐՏ

Չորեքշաբթի, 1 Մարտ. սկիզբ կարգաց մեծի պահոց: Առաւօտեան Մայր Տաճարի մէջ կատարուեցաւ «Արեւագալ»ի առաջին ժամերգութիւնը:

Հինգշաբթի, 2 Մարտ. իրիկուան ժամը 7:00-ին Մայր Տաճարի մէջ պաշտուեցաւ մեծ պահոց «Եկեղեցի»ի առաջին ժամերգութիւնը. քարոզեց Ամեն. Պատրիարք Հայրը:

Ուրբաթ, 3 Մարտ. յաջորդ օրուան տօնի նախատօնակը պաշտուեցաւ Մայրավանքի Ս. Թորոս եկեղեցոյ մէջ (Ձեռագրաց Մատենադարան Ս. Աթոռոյ). հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Արք. Ղարիպեան:

Շաբաթ, 4 Մարտ. Սրբոյն Թէոդորոսի Ջօրավարին: Գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Թորոս, ապա մատուցուեցաւ Ս. Պատարագ: Ժամարարն էր Տ. Թէոդորոս Վրդ. Չաքարեան:

Կէսօրէ վերջ յաջորդ օրուան Արտաքսման Կիրակիին առիւ Լուսարարապետ Ս. Հայրը ի գլուխ Միաբանութեան «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր նախագահեց մեր վերնամատարան մէջ պաշտուած երեկոյեան ժամերգութեան ու պաշտօնական գնացքով վերադարձաւ Մայրավանք: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսատար թափօր Ս. Յարութեան Տաճարէն ներս: Թափօրատէրն էր Տ. Էմմանուէլ Վրդ. Աբաջանեան:

Կիրակի, 5 Մարտ. Բ. Կիրակի Քառասնորդաց, Արտաքսման, Է. օր մեծ պահոց: Գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան եւ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի մեր վերնամատարան մէջ: Պատարագեց եւ քարոզեց Տ. Շնորհք Արդ. Պալոյեան: Ապա կատարուեցաւ եռադարձ մեծահանդէս թափօր Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին եւ Պատանատեղոյն շուրջ՝ գլխատրութեամբ Տ. Սեւան Արք. Ղարիպեանի:

Շաբաթ, 11 Մարտ. Սրբոցն Կիւրղի Երուսաղիմայ եպիսկոպոսին եւ միւս Կիւրղի Եպիսկոպոսին եւ մօրն նորա Աննայի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի աւանդատան Ս. Կիւրղի սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Գեորգ Արդ. Հայրապետեան: Ապա կատարուեցաւ հոգեհանգստեան պաշտօն Սուլթանի, Կարինէի եւ ծնողներուն՝ Կարապետի եւ Մարիի եւ Կիւրղեան գերդաստանի բոլոր նմշեցեալներուն համար:

Կիրակի, 12 Մարտ. Գ. Կիրակի Քառասնորդաց, Անառակին: Գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Հրեշտակապետաց, ապա մատուցուեցաւ Ս. Պատարագ: Ժամարարն էր Տ. Ներսէս Արդ.

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Է

Դեկտեմբեր ամսու վերջաւորութեան Կաթոլիկ եւ Բողոքական Եկեղեցիներու Ս. Ծննդեան տօնին առիթով, Երուսաղէմի մէջ կը սկսին շնորհատրութիւնները:

Բշ. 19 Դեկ. - Ամանորի եւ Ս. Ծննդեան տօներու առիթով Երուսաղէմի Հին Զաղաքի ոստիկանապետ՝ Պրն. Տորոն Թուրթուման, իր ոստիկաններով այցելեց Ս. Յարութեան Տաճար շնորհատրելու երեք յարանուանութեանց տեսուչները: Հանդիպումը տեղի ունեցաւ Հայոց Տեսչարանին մէջ, ուր բարի գալստեան խօսքով ներկաները ողջունեց Հայոց Տեսուչ՝ Հոգշ. Ս. Սամուէլ Ծ. Վրդ. Աղոյեան: Հանդիպման վերջաւորութեան Ոստիկանապետը ամանօրեայ նուէրներ յանձնեց երեք յարանուանութեանց տեսուչներուն:

Գշ. 20 Դեկ. - Առաւօտեան ժամը 10:30-ին, Ամանորի եւ Ս. Ծննդեան տօներու առիթով, Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօրը շնորհատրելու նպատակով, Պատրիարքարան այցելեցին Իսրայէլի Արտաքին Գործոց Նախարարութեան Կրօնից բաժանմունքի պետ Տիկ. Շարոն Ռեկել եւ Հրեայ գրող՝ Դաւիթ Էիլըրլիս:

Դշ. 21 Դեկ. - Առաւօտեան ժամը 10:30-ին, Ամանորի եւ Ս. Ծննդեան տօներու առիթով Պատրիարքարան այցելեց եւ Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ հանդիպում ունեցաւ Իսրայէլի մէջ Հայաստանի Հանրապետութեան դեսպան՝ Տիար Արմէն Մելքոնեան: Հանդիպման ընթացքին քննարկուեցան Պատրիարքութեան վերաբերող կարգ մը հարցեր: Հանդիպման վերջաւորութեան Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը եւ Պրն. Մելքոնեան ամանօրեայ նուէրներ յանձնեցին իրարու:

Շբ. 24 Դեկ. - Ժառանգաւորաց Վարժարանի երգչախումբը՝ Տիար Վարուժան Մարգարեանի ղեկավարութեամբ, մասնակցեցան YMCA-ի կողմէ կազմակերպուած Ս. Ծննդեան համերգ-երեկոյին: Երգչախումբը եռաձայն երգեցողութեամբ նախ կատարեց «Սուրբ Զատնոյն ծնունդը», «Ով զարմանալի», «Այսօր ծայրն հայրական» եւ «Ժողովուրդ մեծ» շարականները, ապա Jerusalem Oratorio Choir-ի եւ YMCA Jerusalem Youth Choir-ի հետ միասին՝ «Զանճառելի Լուսոյ Մայր» եւ «Adinu» երգերը:

Գշ. 27 Դեկ. - Ամանորի եւ Ս. Ծննդեան տօներու առիթով Իսրայէլի նախագահ,

վսեմաշուր Պրն. Ռուվէն Ռիվլինի կողմէ կազմակերպուած ամենամեայ ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Ս. Աթոռոյս Գահակալ՝ Ամեն. Ս. Նորիան Արք. Մանուկեան, ընկերակցութեամբ Լուսարարապետ՝ Ս. Սեւան Արք. Դարիպեանի եւ Դիւանապետ՝ Ս. Կորիւն Վրդ. Պաղտասարեանի:

Դշ. 28 Դեկ. - Առաւօտեան ժամը 11-ին, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի տեղեկատուական համակարգի տնօրէն՝ Արժ. Ս. Վահրամ Բինյ. Մելիքեան ուխտաւորներու փոքրիկ խումբով այցելեցին Պատրիարքարան եւ ստացան Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր օրհնութիւնը:

Եշ. 29 Դեկ. - Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնը գլխաւորութեամբ Ս. Աթոռոյս Գահակալ՝ Ամեն. Ս. Նորիան Արք. Մանուկեանի, Ամանորի եւ Ս. Ծննդեան շնորհատրութեան գնաց Ֆրանչիսկեան Բիւսթոտին եւ Լատինաց Ամեն. Ս. Պատրիարքին:

Դշ. 4 Յունուար - Առաւօտեան ժամը 11-ին, Երուսաղէմի Անգլիական Ընդհանուր Հիւպատոս Dr. Alastair McPhail այցելեց Պատրիարքարան եւ հանդիպում ունեցաւ Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ:

Բշ. 9 Յունուար - Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնը, գլխաւորութեամբ Ս. Աթոռոյս Գահակալ՝ Ամեն. Ս. Նորիան Արք. Մանուկեանի, շնորհատրութեան գնաց Յունաց Ամեն. Ս. Պատրիարքին եւ Միաբանութեան:

Նոյն օրը երեկոյեան, Իսլամական Արուեստի թանգարանին մէջ, Հայոց Յեղասպանութեան նուիրուած ցուցահանդէսի առիթով կազմակերպուած համերգին ներկայ գտնուեցաւ Ս. Աթոռոյս Դիւանապետ՝ Ս. Կորիւն Վրդ. Պաղտասարեան: Համերգի ընթացքին հրեական «Դիլիճան» համոյթը հանդէս եկաւ հայկական ժողովրդական երաժշտութիւններու կատարմամբ:

Դշ. 11 Յունուար - Առաւօտեան ժամը 10:30-ին, Ս. Աթոռոյս Լուսարարապետ՝ Գերշ. Ս. Սեւան Արք. Դարիպեանի գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը Ս. Ծննդեան շնորհատրութիւններու գնաց Հապէշներուն, Դպտիներուն եւ Ասորիներուն:

Եշ. 12 Յունուար - Երուսաղէմի Իսլամական Արուեստի թանգարանին մէջ տեղի ունեցած Հայոց Յեղասպանութեանը նուիրուած «Եւրոպայի հիւանդ մարդը՝ կոմպոզիտորը» խորագրով ցուցահանդէսին ներկայ գտնուեցան Ս. Կորիւն Վրդ. Պաղտասարեան

եւ ժառանգաւորաց երգչախումբը: Յուցահանդէսին բացումը կատարեց ժառանգաւորաց երգչախումբը: Երեկոյի ընթացքին ցուցադրւեցաւ նաեւ Կոմիտաս Վարդապետին նուիրում իւրայելացի արուեստագէտ Տոր Կուէզի կողմէ պատրաստուած ֆիլմ:

Ուր. 13 Յունուար- Երեկոյեան ժամը 7-ին, Ս. Ծննդեան տօնական հանդիսութեանց սեմին, ընդունուած սովորութեան համաձայն, ժառանգաւորաց Վարժարանի սաները հանդէս եկան Կաղանդիին նուիրում կոկիկ յայտագրով՝ համեմուած գեղեցիկ մեներգերով, խմբերգերով, ասմունքով ու դաշնակի մեղեդիներու նուագակցութեամբ: Ժամանակէն առաջ սրահը լեցուն էր հանդիսականներով: Պատրիարք Սրբազան Հօր եւ Միաբանութեան ժամանումէն յետոյ բացման խօսք ըրաւ Աշոտ Սրկ. Ղազարեան՝ բարիգալուստի եւ Նոր Տարուայ շնորհաւորական խօսքեր ուղղելով ներկաներուն: Հանդիսութեան վերջաւորութեան Վարժարանի տեսուչ՝ Տ. Թէոդորոս Վրդ. Զաքարեան հրաւիրեց Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը կատարելու իր շնորհաւորական խօսքն ու փակման աղօթքը: Հանդէսը վերջացաւ Ս. Աբողոյս օրհներգ՝ «Օրհնեցէք» շարականի եւ Տէրունական աղօթքի երգեցողութեամբ:

Կէս-գիշերային զանգակահարութեան աւանդութիւնը տեղի ունեցաւ Վանքի Մեծ Բակին մէջ, ուր հաւաքուած մեծ բազմութիւն կար: Հնչեցին Մայր Տաճարի մեծ զանգերը. ժառանգաւորաց սաներուն կողմէ «Փառք ի բարձունս» երգով աւետուեցաւ աւանդական Նոր Տարուան մուտքը: Լուսարարապետ Սրբազան Հայրը խաղաղութեան պատգամով դիմեց ներկաներուն եւ մաղթեց որ Աստուած զօրացնէ բոլորս:

Օր. 14 Յունուար- 2017-ը բացառիկ տարի մըն էր, Ս. Ծննդեան տօներու առիթով Ս. Երկիր այցելեցին 10 ուխտաւորական խումբեր: Կաղանդի Ս. Պատարագէն յետոյ Ամերիկայէն՝ Արժ. Տ. Յովսէփ Քինյ. Կարապետեան ուխտաւորներու խումբով այցելեցին Պատրիարքարան եւ ստացան Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր օրհնութիւնը:

Կիր. 15 Յունուար- Երեկոյեան ժամը 4:30-ին, Տիբրոյթէն՝ Հոգ. Տ. Արէն Արդ. Դէպէնեան ուխտաւորներու խումբով այցելեցին Պատրիարքարան եւ ստացան Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր օրհնութիւնը:

Բշ. 16 Յունուար- Երեկոյեան ժամը

7:30-ին, Գանատայէն՝ Լաւալի Ս. Խաչ եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւ՝ Արժ. Տ. Կոմիտաս Քինյ. Միրզախանեան ուխտաւորներու փոքրիկ խումբով այցելեցին Պատրիարքարան եւ ստացան Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր օրհնութիւնը:

Գշ. 17 Յունուար- Առաւօտեան ժամը 9-ին, Կ. Պոլիսէն 53 ուխտաւորներ Սեւան Արաքոյլու Կ. Սրկ.-ին ուղեկցութեամբ այցելեցին Պատրիարքարան եւ ստացան Նորին Ամենապատուութեան օրհնութիւնը:

Նոյն օրը առաւօտեան ժամը 10-ին, Կ. Պոլիսէն Հոգ. Տ. Մաղաքիա Արդ. Պէսքիսիզեան 40 ուխտաւորներով այցելեցին Պատրիարքարան եւ ստացան Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր օրհնութիւնը:

Նոյն օրը երեկոյեան ժամը 4-ին, Լեւհաիայոց հոգեւոր հովիւ՝ Հոգ. Տ. Տաճատ Վրդ. Ծատուրեան ուխտաւորներու 70 հոգիւնոց խումբով այցելեցին Պատրիարքարան եւ ստացան Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր օրհնութիւնը:

Նոյն օրը երեկոյեան կիպրահայ ազգային՝ Տիար Գէորգ Մահտեսեան այցելեց Պատրիարքարան եւ հանդիպում ունեցաւ Նորին Ամենապատուութեան հետ:

Գշ. 18 Յունուար- Բերդեհէմի Հայոց Վանքէն ներս Ամեն. Տ. Նորիան Արք. Մանուկեան Պատրիարք Սրբազան Հայրը հիւրընկալեց Հայաստանէն Ազգային Ժողովի պատուիրակութիւնը: Հանդիպումէն յետոյ պատուիրակութեան անդամները ներկայ գտնուեցան Ս. Ծննդեան եւ Աստուածայայտութեան արարողութեանց:

Եշ. 19 Յունուար- Հայաստանէն ժամանած Ազգային Ժողովի պատուիրակութեան նախագահ Տիար Արտակ Զաքարեան եւ Իւրայելի մէջ Հայաստանի Հանրապետութեան դեսպան՝ Տիար Արմէն Մելքոնեան այցելեցին Պատրիարքարան եւ հանդիպում ունեցան Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ:

Ուր. 20 Յունուար- Սեր Ս. Ծննդեան տօնին առիթով, առաւօտեան ժամը 10-էն մինչեւ կէսօր, յաջորդաբար Պատրիարքարան շնորհաւորանքի եկան Յունաց եւ Լատինաց Ամեն. Սրբազան Պատրիարքները, եւ Ֆրանչիսկեան Քիւսթոթը իրենց միաբաններով, եւ Կաթոլիկ, Բողոքական, Հապէշ, Ղպտի եւ Ասորի Ուղղափառ եկեղեցիներու հոգեւոր պետերն ու ներկայացուցիչները:

Նոյն օրը երեկոյեան ժամը 4-ին, Կ. Պոլիսէն Վարդանանց դպրաց դաս երգչախումբը Հոգշ. Տ. Թաթուլ Ծ. Վրդ. Անուշեանի առաջնորդութեամբ այցելեցին Պատրիարքարան եւ ստացան Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր օրհնութիւնը:

Շր. 21 Յունուար- Առաւօտեան ժամը 10:30-ին, Պատրիարքարան Ս. Ծննդեան շնորհատրանքի եկաւ Պապական Նուիրակը: Նոյն օրը Փեթախ Թիքվայի քաղաքապետ՝ Պրն. Իցիկ Պրաւերման, ընկերակցութեամբ Փեթախ Թիքվայի Հայոց «Նայիրի» եւ «Նոյան Տապան» միութեանց անդամներուն հետ այցելեց Պատրիարքարան եւ հանդիպում ունեցաւ Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ:

Նոյն օրը երեկոյեան ժամը 7-ին, Ժառանգաւորաց Վարժարանի սրահին մէջ տեղի ունեցաւ Վարժարանի երաժշտութեան ուսուցիչ, երիտասարդ կոմպոզիտոր՝ Տիար Գէորգ Բաղալեանի Կոմիտասին նուիրուած «KomitasIN Jerusalem» խորագրով դաշնամուրային մենահամերգը:

Քշ. 23 Յունուար- Կէսօրէ ետք ժամը 5-ին, Էքիւմենիք արարողութիւն տեղի ունեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր տաճարին մէջ, կարգադրութեամբ Հոգշ. Տ. Կորիւն Վրդ. Պաղտասարեանի, որ նաեւ քարոզեց:

Գշ. 24 Յունուար- Առաւօտեան ժամը 11-ին, Հայաստանի Հանրապետութեան Ազգային Ժողովի փոխնախագահ՝ Պրն. Էտուարդ Շարմազանով այցելեց Պատրիարքարան եւ հանդիպում ունեցաւ Նորին Ամենապատուութեան հետ:

Յշ. 26 Յունուար- Հայաստանէն Արգանդի Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւ՝ Արժ. Տ. Գրիգոր Քինյ. Յովհաննիսեան ուխտաւորներու խումբով այցելեցին Պատրիարքարան եւ ստացան Ս. Աթոռոյս Գահակալ՝ Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր օրհնութիւնը:

Ուր. 27 Յունուար- Երուսաղէմի Թրքական ընդհանուր Հիւպատոս՝ Տիար Կիւքքան Թուրքօղլու այցելեց Պատրիարքարան եւ հանդիպում ունեցաւ Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ:

Քշ. 30 Յունուար- Երեկոյեան ժամը 4-ին, Իսրայէլի Զբօսաշրջութեան Նախարարութեան աշխատակազմի ղեկավար՝ Պրն. Ամիր Լեւի այցելեց Հայոց Պատրիարքարան եւ հանդիպում ունեցաւ Ս. Աթոռոյս Գահակալ՝ Ամեն. Տ. Նուրիան Արք. Մանուկեան Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ: Հանդիպման

ընթացքին քննարկուեցան Հայաստանէն եկող ուխտաւորներուն Իսրայէլ այցը առանց արտօնագրի (Visa-ի) դարձնելու մասին:

Քշ. 20 Փետ.- Իսրայէլի Արտաքին Գործոց Նախարարութեան երիտասարդ դիւանագէտներ խումբով այցելեցին Պատրիարքարան եւ հանդիպում ունեցան Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ: Երիտասարդ դիւանագէտներու այցը Հայոց Պատրիարքարան կազմակերպած էր Իսրայէլի Արտաքին Գործոց Նախարարութեան Կրօնից Վարչութիւնը, որու ընթացքին Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայր երիտասարդներուն պատմեց Սուրբ Երկրին մէջ Հայ եկեղեցւոյ դարաւոր ներկայութեան մասին, ապա պատասխանեց անոնց հարցերուն:

Նոյն օրը երեկոյեան Սուրբ Երկրի Քիւսթոս՝ Հ. Ֆրանչէսկո Փաթօն եւ անոր փոխանորդ՝ Հ. Տոպրոմիր Ճասթալ այցելեցին Հայոց Պատրիարքարան եւ հանդիպում ունեցան Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ: Հանդիպման ընթացքին քննարկուեցաւ Քրիստոսի Ս. Գերեզմանի նորոգութեան հարցը:

Դշ. 22 Փետ.- Երեւանի Պետական Համալսարանի Հայ բանասիրութեան ֆակուլտետի դահլիճին մէջ տեղի ունեցաւ Դոց. Նորայր Պօղոսեանի հեղինակած «Գրիգոր Շրթայակիր Պատրիարք» գրքի շնորհանդէսը: Հանդիսութեան ներկայ գտնուեցաւ Հոգշ. Տ. Ներսէս Արք. Ալոյեան: Շնորհանդէսը գրական բացառիկ երեկոյի մը կը նմանէր, որու ընթացքին Տ. Ներսէս Արք. Ալոյեան Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր եւ Միաբանութեան կողմէ շնորհակալութիւն յայտնեց Պրն. Նորայր Պօղոսեանին այս կոթողային գործին համար, որ մեծապէս պիտի նպաստէ սրբադասման աշխատանքներուն:

Գշ. 7 Մարտ- Երեկոյեան ժամը 5-ին, Պատրիարքարան այցելեց Կրօնից Նախարարութեան Քրիստոնէական բաժնի պատասխանատու՝ Պրն. Սէզար Մարժիէ:

Քշ. 21 Մարտ - Քրիստոսի Ս. Գերեզմանի բացման առիթով Վանքիս հիւրն էին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնէն Գերշ. Տ. Նաթան Արք. Յովհաննիսեան, Եգիպտոսի Հայոց Առաջնորդ Գերշ. Տ. Աշոտ Եպս. Մնացականեան եւ Իսրայէլի մէջ Հայաստանի Հանրապետութեան դեսպան Պրն. Արմէն Մելքոնեան:

Դշ. 22 Մարտ - Առաւօտեան ժամը 9-ին, Քրիստոսի Ս. Գերեզմանի վերաբացման առիթով Հայաստանի Հանրապետութեան Արտաքին

գործոց նախարար՝ Տիար Էտուարդ Նալպանտեան, ընկերակցութեամբ Իսրայէլի մէջ Հայաստանի Հանրապետութեան դեսպան՝ Տիար Արմէն Մէլքոնեանի եւ Վեհափառ Հայրապետի ներկայացուցիչ՝ Գերշ. Տ. Նաթան Արք. Յովհաննիսեանի, այցելեցին Պատրիարքարան եւ հանդիպում ունեցան Ս. Աթոռոյս Գահակալ՝ Ամեն. Տ. Նորիհան Արք. Մանուկեան Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ:

Նոյն օրը երեկոյեան ժամը 4-ին, Արեւմտեան Երոսպալի Հայրապետական Պատուիրակ՝ Հոգշ. Տ. Առնէն Վրդ. Շահէնեան

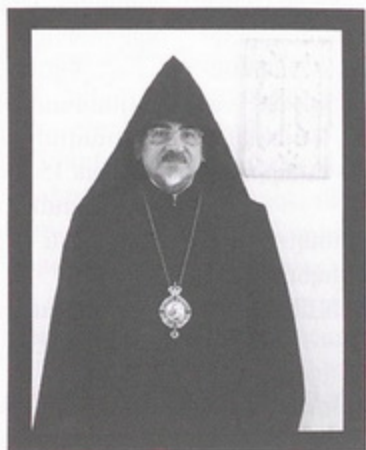
Հոլանտայէն ուխտատրներու 55 հոգինոց խումբով այցելեցին Պատրիարքարան եւ ստացան Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր օրհնութիւնը:

Շր. 25 Մարտ - Առաւօտեան ժամը 11-ին, Հայաստանէն «Բարգաւառ Հայաստան» կու-նախագահ՝ Տիկ. Ռոզա Ծառուկեան ուխտատրներու 15 հոգինոց խումբով այցելեցին Պատրիարքարան եւ ստացան Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր օրհնութիւնը:

Պատրաստեց՝
Տ. Ներսէս Արք. Ալոյեան

Ս. ԾՆՆԴԵԱՆ ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ՇՆՈՐՀԱՒՈՐԱՆՔՆԵՐ

ՀԱՆԳԻՍ

†

Ի ՏԷՐ ՀԱՆԳԵԱՒ ԳԵՐՇ. Տ. ՄԵՍՐՈՊ ԱՐՔ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ
(1932-2017)

Սրտի խոր կսկիծով կը գուժենք մահը Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի միաբաններէն Գերշ. Տ. Մեսրոպ Արք. Գրիգորեանի, որ տեղի ունեցաւ 14 Յունուար, 2017-ին, 85 տարեկան հասակին:

Լուսահոգի Սրբազանը մեր Սուրբ Եկեղեցւոյ վաստակաշատ սպասաւորներէն է, որ երկար տարիներ ծառայած էր Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցիին եւ հաւատաւոր մեր ժողովուրդին:

Շաբաթ, 21 Յունուար, 2017-ին Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ մատուցուած Սուրբ եւ Անմահ Պատարագի վերջաւորութեան կատարուեցաւ հանգուցեալ՝ Գերշ. Տ. Մեսրոպ Արք. Գրիգորեանի հոգեհանգստեան պաշտօնը:

Սրբոց Յակոբեանց ամբողջ Միաբանութիւնը կը սգայ հանգուցեալ Սրբազանի մահը եւ կ'աղօթէ իր հոգւոյ լուսաւորութեան եւ երկնային արքայութեան արժանանալու համար:

«Յիշեսցէ Տէր զհոգի ծառային Իւրոյ եւ հանգուցէ զնա ի լոյս երեսաց Աստուածութեան Իւրոյ. ամէն»:

ԴԻԻԱՆ Ս. ԱԹՈՌՈՅ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ ՊԱՏՐԻԱՐԶ ՍՐԲԱԶԱՆ ՀՕՐ Ս. ԾՆՆԴԵԱՆ ՊԱՏԳԱՄԸ.....	ՆԱՄ	3
Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ.Ի Ս. ԾՆՆԴԵԱՆ ՊԱՏԳԱՄԸ.....		5
Հ.Հ.եան Պաշտպանութեան Նախարարի Ս. Ծննդեան շնորհատրական մաղթանքը		7
Երուսաղէմի Աթոռը երէկ եւ այսօր.....	Եղիշէ Վրդ. Տէրտէրեան (Պատրիարք)	8
Երուսաղէմի Հայոց Պատր. Պօղոս Վանեցու Նամակը Արցախի Մելիքներին.....	Արտակ Մաղալեան	11
Լեւոնի բերդ եւ Քոզմանուած Սիս.....	Մ. Մարգարանցի	13
Կիլիկիա.....	Նահապետ Ռուսինեան	18
Վաւերագրային. Ազգային նիստերու Ատենագրու- թիւններ, 1919-1922	Վաչէ Ղազարեան	19
Անյայտ չեն կորած անոնք	Գէորգ Հինդլեան, Մինաս Գոճայեան	25
Շարական Սրբոյ Սարգսի Զօրավարին		27
ա. Ուղղամտութեան վնասները	Տ. Զեմոք Ա. Քին. Նալպատեան	28
բ. Քարոզխօսութիւն եւ երկկեզու քարոզ		
Յիշատակներ հին գրքի մը մասին	Տ. Գրիգոր Ծ. Վրդ. Մագսուտեան	32
Ethnic Education for Ethnic Identity Enhancement.....	Ellie Andreasian	34
Նոր գիրքեր. Կարմիր Սուրբանը եւ ուրիշ բաներ.....	Սիրան Սեզա	37
Ուխտանէս Պատմիչի երկը Անգլերէն թարգ- մանուած	Մարտիրոս Գաւուգճեան	40
Եգիպտահայ Թեմը. հարիւրամեայ տարեդարձ.....	Տ. Զաւէն Ա. Քին. Արզումանեան	43
Armenian Communities of the Northeastern Mediter- ranean, Musa Dag, Dort-Yol, Kessab («Հիւսիս- Արեւելեան Միջերկրականի Հայ բնակավայրերը» ժողովածուն)	Richard G. Hovannisian	47
Եղիշէ Արք. Տէրտէրեանի (Եղիվարդ) գրական ժառանգութիւնը.....	Տ. Ներսէս Արք. Ալոյեան	51
Նոր հրատարակութիւն. Գրիգոր Պատրիարք Շղթայակիրի մասին.....	Ն.Ա.Ա.	53
Մինաս Ամդեցու մի եզակի դիմանկարի մասին	Խաչիկ Յարութիւնեան	54

Լեւոն Բաշալեանի «Խաչախճին» նորավէպը զուգահեռի մէջ	Տաթևիկ Մերջանեան	61
Կանոն Յովհաննու Սկրտչին.....		64
Վերաբացում Բրիտտոսի Ս. Գերեզմանի.....	Տ. Ներսէս Արղ. Աղոյեան	65
Եկեղեցական կեանք.....	Գ.Ծ.Վ.Զ.	66
Պաշտօնականք.....	Տ. Ներսէս Արղ. Աղոյեան	70
Հանգիստ.....		74

Ամեն. Պատրիարք Հայրը, Իր աջին Տ. Սամուէլ Ծ. Վրդ. Աղոյեան, ձախին՝ Տ. Պարեոտ Ծ. Վրդ. Երէցեան Ժառանգաւորացի սաներով:

«ՍԻՈՆ»Ի ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

«Սիոն»ի խմբագրությունը կը փափաքի ամբողջացնել և արդիականացնել բաժանորդներու ցանկը: Բաժանորդագրուեցէ՛ք նորագոյն շրջանի «Սիոն»ին, զոր կրնաք ստանալ նամակատան միջոցով և կամ այցելել մեր կայքէջը:

Նաճեցէ՛ք լրացնել սոյն հարցաթերթիկը՝ նշելով «Սիոն» ստանալու Ձեր նախընտրած տարբերակը: Կրնաք դիմել նաեւ մեր կայքէջին:

(Նաճեցէ՛ք գրել զլիազօր և ընթերցելի, անգլերէն, English/French:)

Անուն.- -----

Մականուն.- -----

Տիտղոս.- -----

Կազմակերպութիւն.- -----

Նաւցէլ.- -----

Կայքէջ ----- Email address-----

Տարեկան Բաժանորդագրութիւն՝ \$150 USD

NOTICE TO SUBSCRIBERS

The Armenian Patriarchate of Jerusalem is driving up a new updated list to its official periodical SION. To ensure that your name is on the list, you are kindly requested to fill in the form below and send it back to us, with your remittance as soon as possible. You can also write to our website and send your request for subscription. The PDF version of SION is also available.

Name:

Title:

Organisation:

Address:

Yearly Subscription \$150 USD

Send your checks to:

Armenian Patriarchate of Jerusalem

P.O.Box 14235 Jerusalem, Israel

Tel: +972 (0)2-6282331

Fax: +972 (0)2-6264861

patriarchateofjerusalem@yahoo.com

or

sionapj@gmail.com

or

mkojayan@sbcglobal.net

Գլխավոր խմբագիր՝ Մինաս Գոճայեան

Խմբագրի օգնական՝ Տ. Ներսէս Աբդ. Ալոյեան

Editor-in-Chief: Minas Kojayan

Cover Design - M.K.

Cover picture: GARO (Jerusalem)

Technical Assistant: Ayman Tahhan (St. James Press)

THE ARMENIAN PATRIARCHATE OF JERUSALEM